

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X (Print) • ISSN 2738-845X (Online)
година XXX (LXIX)

4•2023

РЕДАКТОР д-р ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ
КОРИЦА ГЕОРГИ ИВАНОВ
ПРЕДПЕЧАТ ИЛКА СТРАКА
ПЕЧАТНИ КОЛИ 8. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2023
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ

Превод и редакция на резюметата Деница Спасова

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Снимка – Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Анна Ангелова
Антоанета Лесенска
гл. ас. д-р Бояна Минчева
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загоров
проф. д.и.н., д.н.к. Вера Бонева
проф. Владимир Ключев
Десислава Иванова
д-р Елизабета Георгиев
д-р Иван Александров
гл. ас. д-р Ивета Рашиева
проф. д-р Красимира Александрова
Кристиана Димчева
д-р Мария Бранкова
д-р Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Савина Цонева
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Християн Атанасов
Юлия Карадачка-Симеонова
д-р Яница Радева

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Събития 5–9	Ваня Аврамова, Даниела Василева COBISS дни в България
10–13	Мария Стефанова Устойчиво развитие и зелено бъдеще за европейските библиотеки. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ участва в годишната среща на Конференцията на европейските национални библиотеки
14–32	Документална изложба „Географските карти през Средновековието“
33–34	Националната библиотека издаде фототипно три книги на Йоаким Груев в един том
Библиотечни практики 35–44	Иван Крачанов Сериозни игри за популяризиране на текстовото културно наследство
Етнокафене 45–47	Яница Радева Еди Румян: „Бих желал да напиша роман“
Перли в короната 48–55	Ивета Рашева 200 години от рождението на К. Пишурка – един от първите библиотекари на Българското възраждане
Минало 56–63	Росица Маркова Две писма от румънския историк Паул Пълтъня до Димитър Минчев
История на книгата 64–73	Стоян Райчевски За ръкописа „Пълен речник на българския език“ от Стоян Шивачев
История на библиографията 74–85	Александър Ковачев Първата самостоятелно отпечатана отраслова библиография в България

**Библиотечно-
библиографска
хуманитаристика**
86–90

**Колекции &
колекционери**
91–99

**Нова книга
на НБКМ**
100–122

Нови книги
123–125

126–128

Александра Куманова

Едуард Рубенович Сукиасян:
Festschrift за безсмъртието на духа на Библиотекаря –
творец

Мариана Първанова

Акценти от колекция „Багряна“
на НИМ

Вера Василева

Втора част на описа на документите за стопанската
история на България

Радослав Спасов

Анонимният каталонски автор и неговата Historia de
Jacob Xalabin

Мариян Кънчев

За литературата с любов, или за уважението на един
ученик към своите вдъхновители

COBISS дни в България

ВАНЯ АВРАМОВА, ДАНИЕЛА ВАСИЛЕВА

COBISS days in Bulgaria *Vanya Avramova, Daniela Vasileva*

Summary

The report examines the international event “COBISS Days in Bulgaria” held at the National Library “St. St. Cyril and Methodius” together with IZUM (Institute for Information Sciences, Maribor, Slovenia), in June. The main topics during the forum were the shared cataloging in the COBISS system, its advantages and its importance for the development of Bulgarian libraries and the national library information systems of its member countries.

Key-words: libraries, network, information system, shared cataloguing.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, съвместно с IZUM (Институт за информационни науки, Марибор, Словения), организира Дни на COBISS в България, които се проведеха на 7 юни т.г. в сградата на Националната библиотека, като основният акцент на събитието беше популяризирането на системата COBISS в България. Основни теми по време на форума бяха предимствата на мрежата COBISS.Net и ролята, която има във връзка с международното сътрудничество за развитие на националните библиотечно-информационни системи на страните членки в нея.

COBISS (Кооперирана онлайн библиографска система и услуги) е модел на система, който представлява платформите за националните библиотечно-информационни системи на Словения, Сърбия, Босна и Херцеговина, Северна Македония, Албания, Косово, Черна гора и България и които са свързани помежду си в регионалната мрежа COBISS.Net. В COBISS библиотеките са свързани в единна информационна система със споделена каталогизация, споделена библиографска база данни COBIB, т.е. с общ своден каталог и локални библиографски бази данни на участващите библиотеки, база данни с участващите библиотеки, наречена COBIB, база данни с контролни функции CONOR и с редица други функции на т.нар. виртуална библиотека.

Споделената каталогизация е изградена на основата на кооперирано събиране и разпределена обработка на данните, което дава възможност за рационално разделение на труда и спестява време при трудния процес на обработване на библиотечните материали. Достатъчно е всеки документ да се каталогизира еднократно, след което записът става достъпен онлайн за всички участници в системата чрез споделената библиографска база от данни COBIB. Прехвърлянето на записи от сводния каталог в локалните бази е възможно, тъй като структурата на библиографските записи и на обобщените служебни данни е една и съща за споделената база данни COBIB и за локалните бази данни на всички участващи библиотеки. Локалните бази данни съдържат и еднакво структурирани данни за фонда, отна-

сящи се за конкретен екземпляр, които са от основно значение за функционирането на отделната библиотека и представянето му в електронния каталог.

Национален център COBISS (НЦК)

Системата COBISS.BG се разработва като част от проекта „Виртуална библиотека – България“, реализиращ изграждане на единна национална библиотечно-информационна система. През 2006 г. в гр. Марибор, Словения, България подписва „Споразумение за включване на библиотеките в безплатна обмяна на библиографски записи в мрежата COBISS.Net“. С това Споразумение Националната библиотека на страната ни поема ангажимента за внедряването на програмния продукт COBISS. След извършена значителна подготвителна работа по редактиране, конвертиране и изпробване на библиографските записи на български монографии и монографии на чужда кирилица и латиница, периодични издания, статии от български вестници, списания и сборници, част от дисертациите и част от нормативните бази на имената на автори и предметните рубрики, през 2010 г. Националната библиотека премина към каталогизиране на постъпващите документи във фонда си с новия софтуер COBISS3. Към момента обемът на библиографските записи в сводния каталог COBISS.BG достига 1 138 042 млн.

Освен Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, която изпълнява и функцията на Национален център COBISS (НЦК), системата COBISS.BG включва и Научно-техническа и педагогическа библиотека (НАЦИД), София, присъединена през 2015 г.

Едни от основните дейности на център COBISS са:

- управление на споделената библиографска база данни COBISS.BG;
- организиране на обучение и професионално съдействие на библиотеките и на останалите потребители на софтуера и услугите на COBISS;
- планиране и координиране на дейностите по присъединяване на нови библиотеки към системата COBISS.BG, респективно към мрежата COBISS.Net.

С функциите и предимствата на автоматизираната система, специалистите от Националната библиотека периодично запознават и много студенти от университети в страната.

Системата COBISS – модел за споделена каталогизация

Акцентите в презентацията на Давор Брачко „Общо представяне на COBISS и преглед на обхвата на услугите за библиотеки, потребители и изследователи“ бяха свързани на първо място с обсега на системата COBISS, която присъства в 1465 библиотеки в 8 държави (Словения, Босна и Херцеговина, Сърбия, Черна гора, Косово, Албания, Северна Македония и България). Системата COBISS е платформата за библиотечно-информационните системи в тези осем държави, които са свързани в регионалната мрежа COBISS.net. Като едни от най-важните предимства на системата COBISS бяха отбелязани: оптимизирането на работата за библиотеките и техните потребители, по-високо качество на библиографските записи, унифициране на правилата за каталогизиране с международните препоръки и стандарти и др. Споделеното каталогизиране дава възможност за рационално разпределение

на труда и спестяване на време в процедурата по каталогизиране на библиотечни материали. Всяка библиотечна единица трябва да бъде каталогизирана само веднъж; след това всички участници в системата и в мрежата COBISS.net имат достъп до този запис чрез сводната библиографска база данни COBIB. Общият брой на създадените библиографски записи в COBISS.Net към края на 2022 г. надхвърля 34 милиона.

Друго функционално приложение в платформата COBISS е CRIS (Национална информационна система за текущи изследвания), персонални библиографии на изследователи и библиографиите на изследователите.

Дигиталният репозиториум е още една услуга, достъпна за всички библиотеки в мрежата COBISS.net. Предназначението на dCOBISS е за съхранение на най-често срещаните видове дигитални обекти и за управление на дигиталното съдържание.

Освен това COBISS предоставя и безплатен достъп до чужди бази данни. Unpaywall е безплатна услуга, която поддържа база данни с връзки към статии с пълен текст от източници с отворен достъп по целия свят.

С презентацията на Тадей Сердиншек, следващия представител на IZUM, „COBISS3/Каталогизация, CONOR и националната библиография; COBISS3/Фонд (основни процедури + качване на корици), COBISS3/Заемане и COBISS3/Набавяне“, бяха поставени акценти върху отделните модули на системата COBISS:

- COBISS3/Каталогизация е централният модул на софтуера COBISS, поддържа споделена каталогизация в рамките на Кооперираната онлайн библиографска система и услуги (COBISS);

COBISS3/Фонд е модул, който позволява добавяне и промяна на данни за фонда в локалната база данни;

- COBISS3/Заемане е модулът, който позволява на библиотеките да автоматизират всички процедури, свързани с данни за читатели и материали за заемане;

- COBISS3/Междубиблиотечно заемане дава възможност за автоматизиране на процеса при прехвърляне на материали между библиотеки;

- COBISS3/Набавяне е модул, който позволява на библиотеките да автоматизират процедурите по набавяне на монографии;

COBISS3/Периодични издания позволява автоматизиране на процедурите за придобиване на периодични издания и електронни ресурси;

- COBISS3/Изходи позволява да се генерират различни изходи и статистики на основата на данните от всички програмни модули на COBISS3.

Тадей Сердиншек представи и новия интерфейс на следващото поколение софтуер – COBISS4, който е в процес на тестване и скоро ще влезе в приложение. Едно от важните предимства на новия софтуер ще бъде възможността той да се използва и на смарт устройства, както и да се работи с него без необходимост от инсталиране на Java.

Друга важна тема, която сътрудникът от IZUM засегна, беше процесът за присъединяване на нови библиотеки към COBISS.Net. IZUM предлага специална оферта към библиотеките в България, която включва премахване на присъединителната първоначална такса и намаляване с 50 % сумата за ползване на лицензирано работно място в софтуера COBISS3.

Презентацията на последния представител от IZUM, Бостян Батич „Посещения в библиотеката започват от вкъщи COBISS+/mCOBISS“ представи електронния каталог COBISS+, приложението Моята библиотека и мобилното приложение mCOBISS.

Услугата Моята библиотека предоставя на потребителите информация за техните заети, резервирани и други материали, дава възможност да преглеждат историята на своите заемания, да подават поръчки за междубиблиотечно заемане, да проследяват своите задължения и ограниченията, наложени от библиотеката, да получават електронни съобщения, както и други услуги, предоставени на читателите от съответната библиотека.

На разположение на потребителите е и мобилната версия на COBISS+ – mCOBISS. В това приложение се използват възможностите на смартфони, базирани на системите Android или iOS (iPhone, iPad and iPod Touch). mCOBISS дава възможност на потребителя да използва всички услуги, които са достъпни и чрез Моята библиотека, като в допълнение на това е и възможността за показване на валидността на читателската карта на дисплея на мобилното устройство, което представлява опцията за електронна карта.

Бостян Батич показва и едно много впечатляващо ново приложение, което все още не е внедрено в COBISS.BG, което се нарича Book locator. То представлява 3D представяне на местоположението на избрания материал на библиотечната лавица в съответното помещение или читалня в библиотеката.

Освен партньорите от Словения, с презентации се представиха и двете библиотеки в България, които са част от системата COBISS – Националната библиотека и библиотеката на НАЦИД.

Със своята презентация „COBISS.BG – част от мрежата COBISS.Net“ Даниела Василева и Анелия Иванова, представители на Националната библиотека, предоставиха на участниците детайлна информация за процеса на присъединяване на библиотеката към системата COBISS, както и някои специфики в библиографията на НБКМ и развитието на нормативния контрол в България.

Като едни от специфичните дейности на Националната библиотека, извършвани с помощта на софтуера COBISS, са: статистиката за Националния статистически институт, както и изданията на Националната библиография, сред които и изготвянето на нов библиографски изход за годишната библиография „България в чуждата литература“ (Булгарика).

Особен акцент в презентацията беше развитието на нормативния контрол в България, както и нормативната база CONOR.BG в системата COBISS.BG. В това отношение като бъдещ проект беше посочено разширяването на нормативния контрол с наименования на колективни органи, като се набелязаха стъпките и процесите, които трябва да се осъществят за успешното му изпълнение.

„COBISS.BG в Научно-техническата и педагогическа библиотека към НАЦИД“ беше презентацията на Красимира Илиева и Анета Райкова, сътрудници от Библиотеката на НАЦИД, които с радост споделиха успешната си работа в системата COBISS, както и процесите, които са извършили за внедряването на софтуера в тяхната библиотека.

Библиотеката на НАЦИД става част от COBISS.Net през 2015 г., като са конвертирани 97 174 библиографски записа, а са добавени 17 058 записа на новопостъпилите в нея издания за периода 2016–2022 г.

Освен с продуктивната си работа в COBISS3, постигнатите резултати и показатели за прираст, служителите от НАЦИД показаха и някои от първите си описани онлайн ресурси в каталога на библиотеката, които са започнали съвсем отскоро.

Последвалата дискусия задоволи професионалния интерес и отговори на въпроси за начините за присъединяване към национална библиотечно-информационна система със споделена каталогизация COBISS, нейните предимства и значението и за развитието на българските библиотеки.

Устойчиво развитие и зелено бъдеще за европейските библиотеки

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ участва в годишната среща на Конференцията на европейските национални библиотеки

МАРИЯ СТЕФАНОВА

Sustainable development and a green future for European libraries
The National Library “St. St. Cyril and Methodius” participated in the annual meeting of the Conference of European National Libraries
Maria Stefanova

Summary

In June, the annual meeting of the Conference of European National Libraries (CENL) was held in Paris, France. The director of the National Library “St. St. Cyril and Methodius” Prof. Dr. Krasimira Alexandrova participated in the meeting, which was dedicated to sustainable development and the green future of libraries. Directors and delegations from 38 European countries participated in the three-day forum.

Key-words: CENL, Paris, annual meeting, National Library “St. St. Cyril and Methodius”, Prof. Dr. Krasimira Alexandrova.

През юни във френската столица се проведе годишната среща на Конференцията на европейските национални библиотеки (CENL). В тридневния форум участваха директори и делегации от 38 европейски държави, включително и представители от Азърбайджан, Армения и Грузия.

Директорът на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ проф. д-р Красимира Александрова взе участие в срещата CENL 2023 в Париж, Франция, която бе посветена на устойчивото развитие и зеленото бъдеще на библиотеките.

Срещата се ръководеше от Франк Шолц, генерален директор на Националната библиотека на Германия и председател на CENL от 2021 г., а домакин бе президентът на Френската национална библиотека „Лоранс Енгел“. Сред говорителите бяха Гийом Лафортюн, вицепрезидент и ръководител на парижкия офис на Мрежата на ООН за решения в областта на устойчивото развитие – една от най-влиятелните световни организации за прилагане и изпълнение на целите на ООН за устойчиво развитие. В презентацията си той постави три акцента: за ролята на науката, културата и древната философия, които са ключът към постигането на световните цели за устойчивост.

Проф. д-р Красимира Александрова и Франк Шолц, председател на CENL

Заседание на CENL в новата френска библиотека „Франсоа Митеран“

Г-н Лафортюн изтъкна, че пред библиотеките днес стои една от най-важните задачи – да оценят въглеродния отпечатък от дейността си. В резултат на глобалното затопляне и засушаванията, особено силни на територията на Франция и в други страни по света, днес малките и големи компании, културните институти, сред които са и библиотеките, въвеждат нови решения за декарбонизация на собственото си производство. Опазването на ресурсите на планетата, спестяването на въглеродни емисии и намирането на нови решения за използване на зелена енергия, пречистване на водите и рециклиране са днешните глобални задачи пред човечеството.

Темата продължи с по-голяма конкретика за библиотеките Хари Сахавирта, председател на секция „Околна среда, устойчивост и библиотеки“ (ENSULIB) на Организацията на библиотечните асоциации и институции от библиотечно-информационната сфера (ИФЛА). В нея членуват повече от 150 организации, сред които е и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Фокусът в доклада на Хари Сахавирта бе натрупания вече опит в насърчаване на грамотността и четенето за възрастни, както и оценка на звуковия пейзаж в

библиотеките, което определено е начин за намаляване на въглеродния отпечатък от дейността на културните институти. Тук не става дума само за „...зелените покриви на нашите библиотеки, а за пестене на потреблението на природните ресурси“, каза г-н Сахавирта.

Най-голямата читалня в библиотека „Ришельо“

В дискусиите по време на годишната среща на CENL неколkokратно се повдигаше темата за дигитализацията на документалното наследство на библиотеките, което се възприема като дейност с висок въглероден отпечатък. Необходимо е да се намалят въглеродните емисии от всички библиотечни дейности, от обслужването на читателите, до реставрацията, консервацията и дигитализацията. Екологичното библиотечно дело означава баланс между всички библиотечни дейности и зеленото поддържане на сградите.

Във втория ден на форума в Париж Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) представи резултатите от спечеления и реализиран международен проект „Богатство от цветове и традиции“, финансиран от фонда „Ерланд Колдинг Нилсен“ на CENL, в който се включиха националните библиотеки на Грузия, Румъния, Сърбия, Хърватия и Черна гора.

Изложбата с изображения на национални носии, шевици и други елементи от традиционното облекло от шесте държави включваше дигитализирани документи от фондовете на библиотеките – участници. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ беше водеща институция по проекта и домакин на откриването на изложбата в София, където присъстваха директорите и съставителите на изложбата от националните библиотеки на България, Грузия, Румъния, Сърбия, Хърватия и Черна гора, посланици и дипломати, проф. Заал Абашидзе, директор на Националния център за ръкописи на Грузия „Корнелий Кекелидзе“, представители на Държавния културен институт към министъра на външните работи, изследователи на традиционното облекло от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, преподаватели от СУ „Св. Климент Охридски“, фолклористи и етнографи, библиотекари и

гости на НБКМ.

В презентацията за проекта, направена в Париж, НБКМ отправи покана към всички национални библиотеки, членове на CENL, да се включат в развитието на „живата“ изложба „Богатство от цветове и традиции“, която непрекъснато се дообогатява онлайн. Националните библиотеки на Унгария и Молдова вече поискаха да участват.

Участниците във форума заседаваха в новата сграда на Френската национална библиотека „Франсоа Митеран“, но имаха възможност да разгледат и първата национална библиотека „Ришельо“, която има 300-годишна история, 7 работещи читални, изложбени площи и е разположена в центъра на града.

Годишната среща на Конференцията на европейските национални библиотеки (CENL) в Париж приключи с препотвърждаване на мисията на организацията да развива каузата на националните библиотеки на Европа за устойчивост и зелено бъдеще за библиотеките, които работят по-добре заедно и постигат повече, отколкото може да направи всяка библиотека поотделно.

ПЪТЕШЕСТВИЕТО КАТО ФИЛОСОФИЯ, ЦЕЛ И СЪДБА

От кога пътуват хората? Въпрос, на който едва ли можем да дадем точен отговор. Дълг или забавление? Интерес или религиозно поклонение? Едно е сигурно – пътуването винаги е приключение!

Източната мъдрост гласи, че „щастие то е пътешествие“, но съвсем не всяко пътешествие е свързано с приятно преживяване, почивка и наслада. Пътешествията през различните хилядолетия са съпроводени с препятствия и несполуки, предизвикани от човека и природата и в нередки случаи са прекъсвани от неочакван и фатален обрат. И въпреки всичко, водени от търката, която предизвиква срещата с непознатото и неизвестното, пътешествениците следват с ентузиазъм своя път, който е начин на живот и лична съдба. Защото той е по-важен от целия.

До средата на XIX век основните цели на пътуване са две – търговски интерес и религиозно поклонение. Но нередко те са свързани и с тайни дипломатически мисии за опознаване на различните тукзи общества, техните социални и демографски устройства, функционирането на държавния апарат, военни структури, иерархия и др.

По страниците на книги, документи, ръкописи и графичен материал от богатите колекции на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ откриваме пътешествия, организирани и осъществени с различна цел през вековете. Сред първите етнографски, демографски и исторически свидетелства за отминали епохи проблясва и красотата на цветя и скъпоценни камъни, определили съдбата на своите притежатели. Екзотичната прелест на далечни земи и пищността на османската перла – Константинопол – се редуват с антични свидетелства, пресъздадени с архитектурна точност и художествено изнестество.

„Пътуването придава нова сила на ума“ е казал римският философ Сенека. Всяко пътуване ни дава възможността да опознаем другите и да намерим себе си. Предлагаме ви приключение, което не започва и не свършва тук, но може да бъде част от вашата приказка, да донесе познание, мъдрост и вдъхновение!

ЯКОБ СПОН - ПЪТЕШЕСТВИЕ КЪМ АНТИЧНОСТТА

Якоб Спон (1647-1685)

Синът на френския учен и поет Шарл Спон е роден през 1647 г. в град Лион. Постомък е на немски нахвърляни от град Улм. Които през 1591 г. се установяват в Лион. Якоб Спон е лекар и антиквар с изразителен интерес в областта на археологията. Осъществяването от него изключително пътешествие през 1675 и 1676 г., съвместно с английския пътешествник Дикорди Уолар, е посветено на изследването на антики от Италия, Далмация, Гърция, Егейско море, Югоизточна Европа. Османиската империя, Азия и Либан. Спон подробно и обстоятелствено описва множеството неизвестни до този момент в Европа древни предмети и ги изкарва в юнела, което излиза първо на френски, а по-късно е преведено и на други езици. Представените тук няколко изобразения са част от юнриберското издание *Reisen durch Italien, Dalmatien, Griechenland und die Morgenländer* (Пътешествие през Италия, Далмация, Гърция и Либан) от 1681 г., което е част от колекцията с редица юнела на Националната библиотека. Благодарение на собственото пътешествие и из публикуването на събрания материал, Якоб Спон се превръща в гледан учен, който съчетава теоретичните познания с първоначално изследване.

Антични монети от Тимир (1), Измир и Хиерополис (2), Минас (3, 4), монети на император Галиен от Метрополис в Ялота (5), Византия (6), монети на император Каракал от Либнос и Навис (7, 8)

Карта на Азия

План на турините на джамията на Ахмедията в Стамбул, Хиерополис

Изглед към планината Патмос с Аполон

Храмът на Аполон в Минас

Колоната на Марияна в Истанбул

Резурекция на Исус Христос от църквата Панатина в Петри

Архитектурата Митана, съчетаващ елементи от няколко реликвири Критири

НИКОЛА ДЪО НИКОЛЕ - ГЕОГРАФЪТ - ПЪТЕШЕСТВЕНИК

През 15-16 век великите пътешественици и откриватели Христофор Колумб, Америго Веспучи, Фернандо Магелан и Вайну го Гамб допринасят за коренното изменение на представата за цялата планета. Още през 16 век холандски, френски и италиански издатели започват да съпоставят и да публикуват книги за пътешествия, които откриват новия свят на земята.

Никола дьо Николе (1507-1583) е географ към двора на френския крал Анри II. През 1555 г. той е назначен за италиански географ-привилегия, което му позволява да публикува издания със своите пътешествия и да се поддържа в такъв тоба вълнообразно. През 1581 г. започва за Ренесансовия като представител на посланици-

*Nicolaus de Nicolai:
Le navigationi et viaggi fatti nella
Turchia di Nicolai de Nicolai
del Delfinato, signor d'Arfevilla,
cameriere et geografo ordinario
del Re di Francia, Venetia:
Francesco Ziletti, 1580*

дипломати на френския крал в двора на султан Сюлейман Великолепни. Николе описва със своята дагително устройство на съвременната система, администрацията и военните формирования на империята, но също така да описва подробно градините, обичаите, етнографската специфика и социалната йерархия на областта, която на селищата Европейска Турция. В резултат от това пътуване през 1576 г. е изпратен в Амстердам неколкократна за пародията, наследявана Османската империя с 60 милиона души, която описва в подробности исторически разказ на наблюдателния географ. През 1580 г. е представен на италианския език. Предполага се, че в това издание графите са изготвени по данни на белгийски географ Титман

Али паши в Константинопол

Девшанка от Хако

Кочибаш — генерал

Корчанска от Анкара

Портокал дала в град-
дан Гареи (близост ситин)

Жето, отиващи на война

Корчанска от Анкара

Портокал дала в град-
дан Гареи (близост ситин)

ЖАН-БАТИСТ ТАВЕРНИЕ - ТЪРГОВЕЦЪТ НА ДИАМАНТИ

Жан-Батист Таверние
(1605–1689)

Жан-Батист Таверние (1605–1689) е френски пътешествник на диаманти, наричан още „Славният на XVII век“. Той пътува в 5 атома събират шест пътешествия до Индия, Персия и Източен, преминава през годините 1631-1668. За разлика от повечето пътешествници, в Индия си Таверние извади подробна информация за географските характеристики на посетения район, градове, планини, реки и др. Особено внимание отдели на местните за тласко и паричното обращение. От събрания следващият изяснява представата и бедния исторически и етнографски справочник за териториите, които обиколи. В продължение на 250 години – от средата на XVII до края на XIX в. – за оценка на стопанската на значимостта на някои специализирани подобни произведения, написани от Таверние.

Карта на Японските острови

Сребърни и златни японски монети

По време на своите пътувания Таверние купува множество скъпоценни камъни. Сред тях е и 112-каратовия френски Ваз, който по-късно е продаден на френския крал Луи XIV на символическа цена, но си издържал и благородническата титла „корон“. Диамантите в разрез на обект, като цялата част се преработва в краудън, който на френския корон. Понякога от „короната“ преработва информация, че камъкът е бил отбелязан от скъпа на божието Слънце. От това монети днес има белият лод на съвременността на божието, който се поддържа много стран от скъпоценностите на божието през скъпоценността. Най-голямо естра естра „пътешествие“ в южен Славия или във Великобритания, което, обикновено притока, се минава и до днес. Другата част от скъпоценностите и изкуствени скъпи. Това еща бързоносност на Азията, която се доведе в историята на мисловността „Титаник“.

Диаманти, открити от Индия

Аспекти на необработения диамант Хоуп

Диамантен Хоуп, музей
Стивънсън, Вашингтон

ПОКЛОННИЧЕСКИ ПЪТЕШЕСТВИЯ ДО СВЕТИТЕ ЗЕМИ

Христофор Жефарович (1840–1909) е български мислител, преводач, географ, писател, пътешник зени на източната. През 1869 г. предприема пътуване до Персия и Турция. По време на това пътуване е свидетел на „Описание на собствен грав Персия“ – своеобразен илюстриран дневник, в който той описва, представяйки до почитателите си откровенията си, срещите си. Изработен в онова на турските мини, рисувани в персийските джамии, ателиета, пътни пътуванията (с многократно ширини) към успех и сред българските народи.

Пътешествие на Панагюрище и Дреген Персия.

Възкресение Христова в Персия.

Гръцкият преход, известен като „Проскитарион“ (1749).

Големият.

Семейството на гърба Мехмед Махмуд, съставено в Каир, в началото на 1860-те години на XIX век.

„Описание на собствен грав Персия“ и изобщо на светите места на изток (с припътване от няколко карти и картонки в текста) Пътешествие от Христофор Жефарович, известен от Иван Момчилов (1890–1909), български просветител, ученически реформатор и автор на множество учебници и учебни помагала. Направено е „изследването“ на утрънителите на Килисийския манастир, построения в манастирство бивш Витлеек и предшественик сиромашествата при българската в Цариград народна школа (1869).“

ЛАЗАР ТОМОВ – УЧИТЕЛЯТ ПЪТЕШЕСТВЕНИК

Лазар Томов
(1879 - 1999)

Лазар Томов Крайнов (псевдоним Хораций) е роден през 1878 г. в с. Годяево, Благоевградско. Учил е в Костендича, Сяр, Скопие, София и др.; учителски инструктор в Неврокоп (дн. Гоце Делчев); участник в Илинденско-Преображенското въстание (1903), Балканската и Междусъюзническата войни (1912-1913) и Първата световна война (1914-1918). Умира на 3 март 1961 г. в София.

През 1902 г. Лазар Томов предприема пътуване из Македония по маршрута Цариград, Тирет, Нил, Куманово, Скопие.

Панорамна снимка на Нил

Тирет. Общ изглед

Скопие. Мостът над
река Вардар

Цариград

Куманово. Общ изглед

През 1942 г. едно отзадвично желание на Лазар Томов се осъществява - пътешествие из Босморското. Тръгва от София, минава през Рибана и стига до остров Тасос.

Рибана. Изглед на пристанището

Карта на път до Рибана

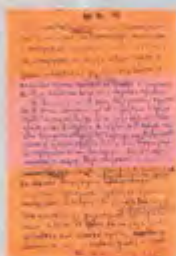
Остров Тасос

ПЕТКО ВЕЛЧЕВ – ПЪТЕШЕСТВЕНИК НА ЧЕТИРИ КОНТИНЕНТА

Петко Велчев Петков (Въсовеб) е дългогодишен поштарус в Горна Джумия, служил в Министерството на правосъдието, председател и почетен председател на културно-просветно и благотворително дружество „Климент“ в София. Той е автор на историческата монография „Училището и съдбата на село Голем Раковина в Средногорското възвишение през 1876 г.“, на пиесички, спазнали и стихотворения. Оставил съвременни и интересни описания на пътешествията си до Боливия, Египет, Италия и из Европа и Америка в

края на 30-те години на XX век. В тях излиза добротата на гледна точка за начинаите на пътуване в миналото и впечатленията от разглежданите сгради и културно-исторически пазари. Разказва убедително за околните възгледи и за правите и приключенията на стипендиите си, там, където се срещат с различни култури. С „обичайно език“, както сам го описва, вълнува читателите в разказите си за социални и културни практики, на които се намира. С чувство за хумор и неподправен колорит съхранява вображението и желанието за пътешествия.

Откъс от ръкописа на Петко Велчев „До Боливия Гроб и Египет и обръщане“, 28 март 1936 г.

Пътни бележки на Петко Велчев за пътуването му до Америка, 1939 г.

Петко Велчев на палубата на парахода „Кун Мери“ на буварите от пътуването си до Америка

ТУРИСТИЧЕСКИ БРОШУРИ, СЪБИРАНИ ОТ ПЕТКО ВЕЛЧЕВ ПЕТКОВ

Театрален и пазарен „Ривьера“ в Биаритз

Мюнхен край р. Изар

Изход от Прага

ЕВЛИЯ ЧЕЛЕБИ И КНИГАТА НА ПЪТЕШЕСТВИЯТА

Евлия Челеби е роден на 25 март 1611 г. в Истанбул. Баща му Дервиш Мехмед Зилли е главен даяр в двореца и приближен на султан Ахмед I (1609–1617), а майка му е от абхази по произход, доброволно в двореца и омъжена за баща му. Получава добро образование в медресето на истодомеца Халил Ефенди, а след това се обучава в Ендерун, където усъвършенства знанията си по даярство, музика и други области на знанието. Увлечението му към пътешествията и описателната география се проявява още на младини, а самият той в своето съчинение обяснява това си страсть с бойното съзвонение. Според неговия разказ, когато бил на двадесет години, самият пророк Мохамед му се явил насън и го благословил за пътешествия (сеяхат). От 1630 г. започнал в разкритие на половецки бек: явотът му преминал в пътувания из Мала Азия, Европа и Балканите, Закарпатие, Азия и Африка като част от военни, административни и посолнически мисии на велики безире, висши османски военачалници и административни управители. Свързани са добродетелност, наблюдателност и таланти на разказвач Евлия Челеби събрани в пътепис от десет бичушески тома – Сеяхатнаме.

Книга на пътешествията, том 1

на пътуванията му из Румелия (България, Гърция и ар. райони) и съвръх описание на градове и села в българските земи през XVII век. В том

Описание на Анатолія, том 3

4 описват пътуванията си из Анадола, Иран, Азербайджан, Иран. Том 5 включва пътуванията му между 1656–1661 г. из българските земи, Трансилвания, Украйна, Полша, а том 6 е посветен на мисии му в Херцеговина, Дубровник и Восток. В том 7 Евлия Челеби описва територии и събития в Украйна, Крим, Южна Русия, прелестническите области и Побожие, Таврическо

и 9 отчасти са посветени на пътуванията му из Балканите, Анадола и египетските острове. Десети том съдържа пътуванията му в Африка. Според изследователи на Евлия Челеби Кралят на този том поддържа, че той не е

бил задовършил своето съчинение, когато е бил по-старшият от сирината.

Описание на шеханите, том 8

Описание на гр. Сивас, том 8

ХАДЖИ КАЛФА (КЯТИБ ЧЕЛЕБИ)

Кятиб Челеби, известен още като Харфин Халифе и Харфин Калфа, е роден през 1609 г. в Истанбул.

Баща му е израснал в Египет и е заемал длъжностите сийекдар. Кятиб Челеби получава добро образование и още на 14 години с протекцията на баща си започва служба в Анадолското десетердарство. Между 1624 и 1635 г. изпълнява службата на писар (кутиб) при султан Мурад IV (1624–1640) в походите му на Изток срещу Сефевидската държава и съпровожда баща си и други военачалници

във военните походи на изток срещу Багдад. Умира през 1657 г.

Видното по време на пътуванията Кятиб Челеби описва в съчинението си Диван-и-нома (Огледало на света), което е сборник в областта на географските знания в империята и има характер на първото османско систематично географско съчинение. Тази

Карта на света.

работата включва описания на еврейски и територии под властта на османците, Анадол (Мала Азия), Испания и Северна Африка.

Карта на Западен Иран и части от Ирак и Среден Анадол.

Карта на част от Азия.

Карта на Западен Анадол и Източното Арабическо.

Карта на Черно и Каспийско море и териториите им.

ОСМАНОТУРСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА ХРИСТИЯНСКИ ПОКЛОННИЦИ ПО СВЕТИТЕ ЗЕМИ

Опис на наследството на тарки Нестор, син на Марко от Билебаша-мазали в град Визин. Описът е изготвен през ирхията II атиури – 9 февруари 1796 г.

Опис на наследството на тарки Христи, син на Фюзи от мазалита Кайони в София. Описът е изготвен на 1 септември 1765 г.

Заявление (арзуна) за подновяване на султанската заповед, поради възстановяване на престолът на нов султан, издадена през 1725/26 г., по същия начин изомован даяк, потпишан от арменските манастири и други немюсюлмански селати в района на Иерусалим. 24 януари 1731 г.

Дипломатическа нота от руския издължен пълномощен посланик Рабисер (Алексаиер Ибнубен), за разчетане на единадесет души руски поданици да потруват по суна и по море от османската столица до Свещенния Иерусалим и обиколността. 11 юли 1830 г.

Моля за подновяване на заповед по повод изграждането на подновяван даяк джамие на арменски поданици, заваряване се от Иерусалим. 24 февруари 1731 г.

ОСМАНОТУРСКИ ДОКУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С ЙЕРУСАЛИМ

Копие от султанският заповед до князът на Персия, във връзка с количествата мюба за днешните суми за изграждане на запяци на сградите на джамията „Ал-Акса“, на джамията „Сагра-турбия и Мирзагара“ (дн. джамията „Куббат ас-сагит“), на джамията „Хашшуратма“, на гробовете на пророците Адам и Мохамед. 20 август 1693 г.

Схема на древен Йерусалим

Документ записки (арз) за ремонтите на гробовете църква „Камани“ в Йерусалим, март 1842 г.

Документ записки (арз) за изграждане подплатени (руи мислет; вероятно са правоплатни в по-близък смисъл), църкви в Йерусалим, за да посетят църквата „Камани“ (църквата Възнесение Христос) и мисиротата на мисиротата, където е разбит и погребан Исус Христос). От тази се взема Благославеният откъс по Великден. 18 октомври 1820 г.

Документ записки (арз) за изграждането на белини и йони за гости за християните посетители на Йерусалим. XIX в.

ПОКЛОНЕНИЕТО В ИСЛЯМА

Опис на последството на Ходовия Харди Али, жител на митлата Елхаджи Ханзи в София. Документът е изготвен на 27 септември 1813 г.

Опис на последството на харидата Исмаил паша, жител на „големия грех“ София. Документът е изготвен на 8 април 1814 г.

КАРТА НА МЕКА И МЕДИНА. ГРАВЮРА, XIX В.

Прелистка, съдържаща шест сфрамента доклада на шариата на Мека и Медина и валията на Дамаск, които съдържат сведения за наредбите на турците от разбойниците по време на отбавянето на изключването на турците. 14 септември 1753 г.

Писмо от валията Везир Юсуф Кочел паша до Иззем паша валията на вилает Ахиза. Заповед до се обави турското съдействие за изяснение по придобиването за турци на Шейх Султан ко-рда от Битора, който пътува заедно с мюсюлманите от дворянствата и седи други на път до свещените градове Мека и Медина. 11 март 1863 г.

ФЕЛИКС КАНИЦ – БАЛКАНСКИЯТ КОЛУМБ

Феликс Филип Емануел Каниц е австро-унгарски учен, археолог, етнограф, географ и художник. Роден е на 7 август 1829 г. в Будапеща, в болато семейство, но още юноша остава без родители и е принуден да се издържа сам. С изследванията си на Балканите си спечелва прозвището Колумб на Балканите.

През 1858 г. започва да пътува в Югоизточна Европа – Босна и Херцеговина, Черна гора, Далмация, Сърбия и България. Истия художествен редактор на сг. „Илюстриране пътешествие“.

На 11 юли, 1860 г., той стига до българска земя. Пътешествията му из България са разделени на 18 етапа (посещения) и продължават, с известни прекъсвания, 10 години.

Феликс Каниц
(1829–1904)

Първата му обиколка в българско започва от Видинската крепост. Първите му впечатления и проучвания са свързани със смирението, на югоизточна граница по източните земи – Рашката (дн. Арбанаси), Нисавската (дн. Никшич), Платската, Преслав и Търново. Той при открива знанията, наметналите, спазва световно известията, като Магарския конник и Бонислата шръбба. За тези локализации и откривания сред археолозите си спечелва прозвището „баща на българската археология“.

Успоредно с пътя си дейност Феликс Каниц чертае карти на местности и селения, изучава етнографията, топонимията и народносходствата, прави снимки, фотографии и илюстрации, рисунки и подробни описания на маршрутите си.

София в поглед на
Витоша през 1877 г.

Оригинална карта на Арбанаска България
и Българите – 1880 г.

Крепостта – Баба Вага

Тракийски манастир

Felix Kanitz. La Bulgarie, Danubienne et le Balkan.
Paris, 1882

Панорамен изглед на гр. Шумен,
апрел, 1917

ЦВЕТА ОТ СВЕТИТЕ МЕСТА

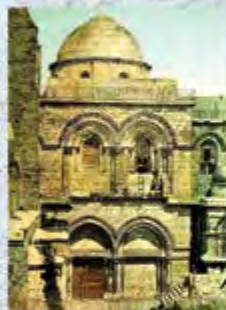
Матейка на албума е Т. Р. Дунавски, известен като **Танкрей Алони** (1880-1979) е български фотограф, роден в Уиндхил, окръг Френиш (провинция) в Бразилия. Той се уел на фотографията във Франция и отпрати снимки в Бразилия през 1860 г. Танкрей Алони придобива в Бразилия периферия на Мелоскопур-Шерин по време на пътуване по мост до Ориент, специално правено да се реализира като фотограф на императорския и кралския двор в Прусия.

На 9 август 1870 г. мисия на Американското общество за изследване на Палестина (APLS) пристига в Бразилия и подготвя го-

бор с фотографията Т. Алони за придобиване на естетически, поне първоначално и не повече от отговорност и паметност. Две години и половина след това, направени от него, са публикувани в естетическия галерия.

Алони е изследван с 18 фотографски снимки и 18 оригинални чертешки снимки, които са разположени в известни места на Светата земя.

Фотографските снимки показват различни гледни точки и паметници на Светата земя като Ифа, Йерусалим, църквата Ангелският Христос, Давидов Ал-Ал-Ал, Евангелистата планина и Голгофата и др. Нагледните фотографии корелират с тези на немския, немски и френски език.

Знаменитата старинна карта на Палестина, издана през 1870 г. и издадена в Цариград по време и след Балканските войни, принадлежи (по-точно генерал-майор) Никола Топалскинов.

Никола Топалскинов е български офицер, генерал в 7-ма дивизия на Шабла на 3 декември 1920 г. и по време на Балканските войни в Цариград.

Топалскинов е български офицер, генерал през 1920 г. и началник на 6 периода 20 април 1923 г. През Балканските войни е в Цариград.

ПЪТЕШЕСТВИЕ В ОРИЕНТА

Маятиното е описанието във Виена, в Публичната императорска печатница през 1885 г. Това е първо и единствено издание на френски език, съдържа 1 том с паметници, описания и приложения, две от 25 дилсерации и гравюри.

„Пътушението в Ориента“ е написане, който списва пътуването на ерцхерцог Рудолф из Балкан и Изток, предприето през 1881 година. Рудолф, кронпринц на Австрия, Унгария и Бохемия, е единственият син на австроунгарски император Франц Йосиф и на принцеса Елизабет Баварска (Сиси).

Ерцхерцог Рудолф дълго пътува с екипажа си, пътувайки първо от Виена до Милан, Норф, Александрия и Каиро. Оттам групата отплава нагоре по река Нил до Асуан и Менафе, след което пътува до Порт Саид, Суейс, Каира, Мерсина море и през Капиро (Вомер), Риза (Албур). Ерцхерцог Рудолф предприема много и на други пътешествия, за които напълно лично Освободителни представя джелезката Kronprinzwerk, към Рудолф също така е и много

Следните земи, бродящи се във Виена от Хафа и Триеста.

След пътуването, първо в Европа, но и много пъти в източна азия – под свое име, а не единствено на Австро-Унгария, и сам пише в нея. Престолонаследникът ерцхерцог.

Художник на изданието е Франц Келер фон Паулигер (10 февруари 1839 – 7 април 1905) – австрийски художник на пейзажи. Невинаги и средно образование получава в Залцбург. Той е обичан за академичен художник в Карлсруе и в Хамбург.

След като придобива славя като илюстратор, той придобива престолонаследника принц Рудолф Австрийски на пътешествие до 113 тома. Работен е и като илюстратор във Виена и Мюнхен.

ПЪТУВАНЕ НА ИЗТОК

Пътуване на Изток е пътешествие, документирано и публикувано на барон Луи Никола Филип Осюси дьо Форбин през 1817 г. до бозилонизмичните отпаша, започнал от Галиция, по изобретението на Средиземното море, през цяла Палестина и накрая до Египет. Екземплярът на „Voyage dans le Levant“ е първо издание, отпечатано в Париж през 1819 г., в 325 екземпляра. Съдържанието е от 2 части в 3 тома. Първата е с текст, която описва пътуването на д-р Форбин, а втората съдържа 80 литографии. Грабюрите и литографиите изобразяват антична, ислямска, синаити епоха обекти в изградени и различни обекти в целия Изток. Луи Никола Филип Осюси дьо Форбин е френски художник, археолог, писател и антиквар. През 1779 г., служещ в региме

те на Наполеоновата армия, Форбин участва в походите в Португалия, Испания и Австрия. През 1816 г. се забира в Париж. Веднъж е избран за член на Френския институт и назначен за директор на Музея на Лувъра и директор на Ираклий музеи на Франция. Френският крал Луи XVIII му възлага да обекти експозицията на Ираклий музеи. На 22 август 1817 г., Форбин се качва на фрегата „Колоната“ за експедиция на Изток за закупуване на гръцки и римски произведения на изкуството. Командията, която съпътства от Тулон, се състои от Форбин, швейцар, драхмист, картограф и художник. Групата посещава о. Милос, Атина, Константинопол, Смирна, Ефес, Акра, Сирия, Кесария, Аскалон на брега на Палестина, Перусалим, Мъртво Море и река Йордан и антика Египет.

План на Гроба Господен в Йерусалим

Дизайн и предпечат на таблата от изложбата „Географските карти през Средновековието“ – Юлиан Дойчинов

Националната библиотека издаде фототипно три книги на Йоаким Груев в един том

**The National Library published phototypes of three books
by Joakim Gruev in one volume**

Summary

The National Library “St. St. Cyril and Methodius” presented its latest edition “Joakim Gruev and his contribution to the study of Ottoman Turkish language and history during the Renaissance”. The collection includes three textbooks prepared by Joakim Gruev in the period 1864–1872: “Introductory book on the Ottoman language”, “Ottoman grammar” and “History of the Ottoman Empire”.

Key-words: Joakim Gruev, National Library “St. St. Cyril and Methodius”, phototype edition, Ottoman Empire.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ представи на 22 юни т. г. в зала „История на книгата“ най-новото си издание „Йоаким Груев и неговият принос за изучаването на османотурски език и история през Възраждането“. Сборникът включва три учебни помагала, изготвени от Груев в периода 1864–1872 г.: „Начална книга за османския език“, „Османска граматика“ и „История на османското царство“. Националната библиотека се спря на тези издания, за да покаже, от една страна, непозната и недостатъчно изследвана страна от дейността на книжовника Йоаким Груев, а от друга страна, тъкмо османският език и историята на османската държава са от компетенцията на отдела й „Османски сбирки“, с чието сътрудничество излиза книгата. Сборникът от трите учебника на Йоаким Груев е замислен като почит към личността на възрожденеца по повод 110-годишнината от кончината му. Той беше издаден с подкрепата на Министерството на културата по Програма-та „Помощ за книгата“.

Фототипното издание представи д-р Невена Граматикова, автор на предговора, архивист в отдел „Ориенталски сбирки“ към Библиотеката. Тя очерта спецификите на учебните пособия и на характерното за тях. Спомена и за изготвените от нея именен, географски и терминологичен показалец към фототипното издание, които биха били полезни на не толкова добре запознатите читатели с османската история.

Д-р Невена Граматикова – автор на предговора и на показалците, и д-р Яница Радева

Яница Радева, като модератор и представител на издателството на Националната библиотека, говори за технологичната работа по изданията: „Тъй като това са учебници и са от притежаваните от Библиотеката издания, си личеше, че са много ползвани, имаше петна и прокъсвания на хартията и се наложи да бъдат подбрани запазени страници от няколко екземпляра, така че да се получи книга с високо качество“.

С думи за изданието се включиха проф. д-р Ирина Саръиванова, доц. д-р Християн Атанасов и д-р Азиз Шакир. Проф. Саръиванова изтъкна важността от такива издания, които са необходими за работата на специалистите в техните изследвания, както и на самите студенти. Доц. Християн Атанасов се спря на учебните програми в Османската империя и отбеляза, че всяко училище е имало и учебен предмет „Османска граматика“. Д-р Азиз Шакир отбеляза колко достъпно, приятно и дори литературно е обяснена граматиката за тогавашните ученици и направи сравнение с преподаваната днес в съвременното училище.

Проф. д-р Красимира Александрова, директор на Националната библиотека, подари на присъстващите специалисти в областта на османския език по един екземпляр от фототипното издание.

Фототипното издание „Йоаким Груев и неговият принос за изучаването на османотурски език и история през Възраждането“ можете да закупите директно от регистратурата на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ или по имейл: R.Vladimirova@nationallibrary.bg

424 страници, цена 20.00 лв.

Сериозни игри за популяризиране на книжовно-документалното наследство

ИВАН КРАЧАНОВ

Serious games to promote literary and documentary heritage

Ivan Kratchanov

Summary

This article aims to review the current tendencies of the application of serious games in the context of institutions, which specialize in textual cultural heritage, such as libraries and archives. The employment of gamification in the field of cultural heritage allows for the creation of digital learning possibilities and creates new ways to promote historically significant texts, thereby providing users with the opportunity to learn about cultural heritage in an innovative and engaging way. The article will look at the application possibilities and some specific areas where the literary heritage can be helped by serious games.

Key-words: serious games, cultural heritage, libraries, archives.

Въведение

Играенето на сериозни игри (СИ) е нов начин да се представи значимостта на културно-историческото наследство и то да бъде показано на обществеността. Използвайки модерни интерактивни технологии, СИ предоставят на потребителите нови знания по начин, който е забавен и увлекателен. Играчите получават информация по засегнатата от играта тема по нов начин, като те могат да участват активно в процеса на придобиване на знания и се насърчават творческият подход и мисленето. Способностите, които се развиват от СИ, като цифрова грамотност и развитие на умения на ХХ в., ще стават все по-значими в среда, в която професиите и отговорностите често се сменят.¹ Насърчаването на игрите и обучението, базирано на игри може да бъде от полза за културните институции, за да представят и популяризират своите притежания.

Педагогическата концепция за СИ е в съответствие с конструктивистката теория, която се фокусира върху изграждането на персонализирани маршрути за придобиване на знания в рамките на контекстуализирана среда. Игровизираното преживяване помага на обучаемите да генерират ново знание въз основа на неговия синтез с предишния им опит и образователен контекст. Те създават свой собствен път за справяне с играта и съответно с възможностите за обучение, предлагани от СИ.²

¹ Almeida, F., Simoes, J. The Role of Serious Games, Gamification and Industry 4.0 Tools in the Education 4.0 Paradigm. *Contemporary Educational Technology* 10 (2) (2019), 120–136. doi: <https://doi.org/10.30935/cet.554469>

² Jerrett A., Bothma, TJD, Beer, K. de. Exercising library and information literacies through alternate

Институциите, които съхраняват книжовно-документално наследство, като библиотеки и архиви, се определят като места за независимо, самотивизирано учене, и затова са подходящи за начина на придобиване на знания, който СИ насърчават.³ Библиотеките също така функционират като места за обществени срещи и следователно могат да се възползват от предимствата на кооперативната игра, като стимулират игровизацията в малки или големи групи потребители. Физическите и компютърно-базираните (изцяло цифрови или хибридни) са двата основни вида игри, които могат да се прилагат, но поради предпочитанията на милениалите и поколенията Z, които се превръщат в основна аудитория за културно наследство, трябва да се обърне внимание на втория тип игри.⁴

Ползите от прилагането на СИ в библиотеки и в архиви са три:

1. Игрите предават знания по иновативен начини и развиват умения, подходящи за условията на съвременното, като по този начин обслужват образователната функция и обогатяват наличните начини за разпространение на информация.

2. Те могат да са полезни за популяризиране на услугите и ресурсите, предоставяни от институциите, както и за повишаване на осведомеността за уникалните и ценни образци на културното наследство, които библиотеките и архивите притежават.

3. Някои игри съдържат елемент на сътрудничество, което е важно при библиотеките, които функционират като обществени центрове, където посетителите могат да участват в събития, организирани групови дейности, да се наслаждават на изкуството и културата и да се саморазвиват по собствено усмотрение.

Поради това, че и трите гореизброени ползи са важни, удачно е да се прилагат в комбинация. В тази статия обаче, вниманието ще се фокусира върху втората – ползата от игрите за популяризирането на институциите и техните притежания.

Процесът на създаване на успешна компютърна игра, особено в комерсиалния сектор, изисква значително време и опит, най-често от голям екип, работещ в итеративен цикъл на проектиране, създаване на прототипи и тестване. За разработването на комерсиални игри са необходими огромни бюджети, недостъпни за повечето културни институции. Възможно е да се правят успешни игри в по-малък мащаб, но все пак, институциите, заели се да въведат игровизация, трябва да са подготвени за дългосрочна инвестиция.⁵

Целта на тази статия е да представи преглед на текущите теоретични предложения и реализации относно приложението на СИ, насочени към популяризирането на книжовно-документалното наследство.

reality gaming. *Aslib Journal of Information Management* 69 (2) (2017) 230–254. doi: <https://doi.org/10.1108/AJIM-11-2016-0185>

³ **American Library Association: Gamification**, 2015. URL: <http://www.ala.org/tools/future/trends/gamification>

⁴ **Miltenoff, P., Martinova, G., Todorova, R.** Gaming and Gamification in Academic and Library Settings: Bibliographic Overview. *Proceedings of SOCIOINT15 – 2nd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities*, 2015, с. 154–164.

⁵ **Felker, K.** Accidental Technologist: Gamification in Libraries. *Reference & User Services Quarterly* 54 (2) (2015) 19–23. doi: <https://doi.org/10.5860/rusq.54n2.19>

Сериозни игри в сектора на културното наследство

Културно-историческото наследство се състои от артефакти и явления, запазването на които се счита за особено значимо за бъдещите поколения. То е разделено на две основни категории:

- материално, което включва обекти като исторически места и сгради, паметници, литературни произведения, ръкописи, произведения на изкуството, машини и други, както и природни ценности;

- нематериално, което включва многобройни допълнителни нематериални събития и характеристики, които са културно значими. Те включват социални норми, традиции и практики, творческо изразяване, език, кухня, музика, звуци и други.

СИ за културното наследство се прилагат както в институционална, така и в неформална обстановка и могат да се играят у дома, в културни или образователни институции, на открити и затворени обществени пространства. Тези разнообразни възможности на приложение налагат специфични технологични и методологични ограничения върху игровия дизайн. Платформа за игра на фиксирано място в институцията, обикновено като част от изложба, би следвало да има ограничения за продължителността на взаимодействието с един посетител и играчът трябва да може да започне играта веднага, без да има нужда от обстойни инструкции, за да се предотврати чакане. Игрите предназначени за домашна употреба са разработени по различен начин от тези за обществени пространства. Играта въкъщи може да бъде по-усложнена, защото играчът разполага с повече време да овладее целите, сюжета и механиката ѝ.⁶

СИ, насочени към културното наследство, отбелязват значителен напредък напоследък с използването на иновативни технологии като виртуална и разширена реалност, интерактивна симулация в реално време на реалистични сценарии за виртуално наследство и изкуствен интелект. Според Б. Бончев⁷ информация за културното наследство присъства в някои комерсиални развлекателни видеоигри, които съдържат интерпретации на реални исторически събития и култури, и могат да бъдат подходящи за образователни цели. Игрите, създадени специално за културното наследство, попадат⁸ в четири категории:

1. Виртуални музеи, които представят знания чрез пъзели и куизове.
2. 3D виртуални реконструкции, 3D и геореферентно моделиране на исторически обекти.
3. Игри за усвояване на знания, касаещи културата и нематериалното наследство.
4. Сериозни игри, които използват краудсорсинг, социално „тагване“ и др.

СИ са такъв тип компютърни игри, основната цел на които е да предадат знание. Въпреки това, общото схващане е, че те трябва също да бъдат увлекателни и забав-

⁶ **Mortara**, M., Catalano, C. E., Bellotti, F., Fiucci, G., Houry-Panchetti, M. Learning cultural heritage by serious games. – В: *Journal of Cultural Heritage*, 15(3) (2014), с. 318–325. doi: <https://doi.org/10.1016/j.culher.2013.04.004>

⁷ **Bontchev**, B. Serious Games for and as Cultural Heritage. Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage (2015) 43–58. doi: <https://doi.org/10.55630/dipp.2015.5.3>

⁸ **Пак там**.

ни; в противен случай няма да са достатъчно ангажиращи, за да мотивират играча и да насърчават ученето. По този начин създаването на СИ, които трябва да бъдат както увлекателни, така да включват и педагогически елемент, е по-голямо предизвикателство от комерсиалните видеоигри. СИ за културно наследство например, трябва да изобразяват места и обекти по начин, който е толкова графично привлекателен, колкото и в съвременните комерсиални игри, като в същото време съдържанието трябва да бъде фактологически точно.⁹

Игри за повишаване на ангажираността с текстовото културно наследство и неговото популяризиране

Играенето на СИ е нов начин да се представи стойността на културното наследство и то да бъде показано на обществеността. Поведението при търсене на информация се променя в съвременната епоха и за да бъдат актуални, и да продължат да се развиват, библиотеките и архивите трябва да се адаптират към тази промяна и да се развиват. Днес имаме лесен достъп до изобилие от информация, така че вече не може да се разчита изцяло на услугите на културните институции, принуждавайки ги да преоценят своята функция и да преоткрият своите цели.

„Страх от библиотеките“ е термин, първоначално предложен през 1986 г. от Мелън, за да опише чувството на дискомфорт и тревожност на посетителите по отношение на институцията. Мелън прави качествено проучване, включващо студенти в академични библиотеки, като установява основните причини за това състояние: огромните размери на сградата, незнание къде да бъдат намерени нужните материали, неразбиране как е организирана библиотеката и какво да се прави в нея, придружени от чувства на неадекватност и нежелание за търсене на помощ.¹⁰ Преодоляването на „страхът от библиотеките“ е една от причините, поради които въвеждането на СИ може да бъде полезно в институции, съхраняващи текстово културно наследство. Посетителите могат да бъдат привлечени и те могат да приемат библиотеката или архива като по-достъпна среда.¹¹ Това също ще допринесе за подобряване на достъпа до притежанията и ще увеличи популяризирането им и ангажираността с колекциите.

Изследователи от Университета в Глазгоу предлагат игровизирано взаимодействие на студентите с университетската библиотеката чрез СИ, наречено Library Tree. Играта награждава студентите с точки и виртуални печати за постижения при всяко посещение на библиотеката, когато заемат и връщат материали, използват електронни ресурси или пишат ревюта на книги. Платформата дава възможност

⁹ **Da Costa**, B., Kinsell, C. Serious Games in Cultural Heritage. A Review of Practices and Considerations in the Design of Location-Based Games. *Education Sciences*. 13(47). (2023) doi: <http://dx.doi.org/10.3390/educsci13010047>

¹⁰ **Mellon**, C. Library Anxiety: A Grounded Theory and Its Development. *College and Research Libraries*. 47 (2) (1986) 160–165.

¹¹ **Walsh**, A. The Potential for Using Gamification in Academic Libraries in Order to Increase Student Engagement and Achievement. *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*. 6 (1) (2014) 39–51. doi: <https://doi.org/10.15845/noril.v6i1.214>

тази информация да бъде споделяна в социалните мрежи. Достъпът до играта е възможен чрез уеб интерфейс или мобилно приложение.¹² Три подобни игри, наречени Lemontree¹³, BookedIn¹⁴ и OpenTree¹⁵, са внедрени, съответно в библиотеките на Университета в Хъдърсфийлд, Университета в Манчестър и Оупън юнивърсити. Четирите СИ: LibraryTree, Lemontree, BookedIn и OpenTree, са базирани на платформата Library game, създадена от софтуерната компания Running in the Halls.¹⁶ Целта е да се създаде инструмент със съвременен дизайн и удобен за потребителя интерфейс, който да помага на посетителите на библиотеката да се сдобият с необходимите ресурси, като същевременно им предоставя полезни инструменти – възможността да създават своя собствена библиография и списъци за четене, както и получаване на персонализирани препоръки. В допълнение, създателите на платформата целят трансформацията на традиционно усамотеното преживяване в библиотеката в по-социално такова, а чрез използването на социалните мрежи да бъде подобрен маркетингът на библиотечните дейности.¹⁷ Според А. Уолш¹⁸, който пише за приложението на играта Lemontree в Университета в Хъдърсфийлд, оценката на ефективността на игровата система за обучение е важен аспект, и той предлага количествено сравнение между използването на библиотечни ресурси от потребители, които играят играта, в сравнение с тези, които не я използват, съпроводена с качествена оценка на мнението им за ползите от играта. Резултатът от проучването му показва, че студентите одобряват и харесват въвеждането на игровизиран елемент във взаимодействието си с библиотеката, както и че играта ги е мотивирала да заемат повече материали от библиотеката. Препоръките му са игровизацията да се прилага като част от синхронизиран пакет от инструменти, който да увеличава взаимодействието на студентите с библиотеката.

Изследователски екип от Университета на Мичиган проектира и внедрява BiblioBouts, онлайн социална игра, в която студентите въвеждат и споделят своите изследователски дейности. Тя насърчава творческо партньорство между участниците в играта, като им предоставя инструменти и им дава насоки в изследователския процес, стимулира сътрудничеството между студентите, които намират, оценяват и споделят висококачествени източници за своите изследвания. По този начин играта не само помага на студентите при подготовката на курсовите им работи, но също

¹² Barr, M., Munro, K., Hopfgartner, F. Increasing Engagement with the Library via Gamification. URL: https://www.researchgate.net/publication/304988544_Increasing_Engagement_with_the_Library_via_Gamification

¹³ Walsh, A. The Potential...

¹⁴ Running in the Halls, 2023. URL: <https://rith.co.uk/>

¹⁵ Open University, An OpenTree adventure, 2023. URL: <https://www.open.ac.uk/library/opentree>

¹⁶ Running...

¹⁷ Moradi, S. Making a game for a Library, 2016. URL: <https://medium.com/thoughts-on-design-4/making-a-game-for-a-library-ae3bfff154f20>

¹⁸ Walsh, A. The Potential for Using Gamification in Academic Libraries in Order to Increase Student Engagement and Achievement. Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education. 6(1) (2014) 39–51. doi: <https://doi.org/10.15845/noril.v6i1.214>

така им помага да развият своите умения за информационна грамотност и да разберат по-добре библиотеката и нейните ресурси. „Преподавателите използват интерфейса за настройка на играта, за да планират началните и крайните дати за нейните четири кръга, да определят ограничения и квоти и да поканят своите студенти в играта.“¹⁹

Участието на потребителите чрез приложенията на краудсорсинга в културните институции все повече се приема като полезна стратегия за ангажиране на доброволци за работа с онлайн колекции. Инициативите за дигитализация са генерирали огромно количество данни, достъпни в интернет, но превръщането на тези колекции в по-лесно откриваемо и полезно съдържание е времеемка задача и институциите не са в състояние да се справят с темпото на натрупване на дигитални ресурси.²⁰ Приложенията на краудсорсинга варират от по-сложни и интелектуално предизвикателни дейности, като транскрибиране на ръкописи, до по-леки задачи, като определяне на обекти в дигитализирани фотографски снимки. Има разнообразни по своя обхват инициативи за краудсорсинг, които обхващат дейности като маркиране, коригиране, транскрипция, превод и др. Някои от най-значимите краудсорсинг практики включват инициативата Distributed Proofreaders на Project Gutenberg, която разчита на потребителите да коригират грешки в оптичното разпознаване на символи (OCR) на текст. Подобни проекти, инициирани от Нюйоркската обществена библиотека, като What's on the Menu?, използват доброволци за транскрибирането на стари менюта на ресторанти. Астрономическият проект Galaxy Zoo е международно университетско сътрудничество с цел класифициране на дигитални снимки на галактики.

За да се увеличи ангажираността с дигитализираното книжно-документално наследство чрез игровизация, има предложени и внедрени редица проекти за сериозни игри, които включват коригиране на OCR грешки, под формата на краудсорсинг проекти. Платформата Trove, инициатива на Националната библиотека на Австралия, геймифицира своята система за краудсорсинг, като въвежда класации на потребителите с най-голям принос и ги награждава. Доброволците OCR коректори получават възможност да решат дали техните профили да са публични или затворени, което се отразява на тяхната видимост в класациите. Физическите награди за най-добрите постижения включват сертификати, промоционални подаръци и пътуване за среща с екипа на проекта. Според Р. Холи²¹ проектът е успешен и потенциалът за краудсорсинга в помощ на библиотеките е огромен.

Различен подход към игровизацията на корекцията на OCR грешки, изцяло разчитащ на дигитална среда и краудсорсинг, е игровата система Digitalkoot, създадена от Националната библиотека на Финландия. Архивният формат METS/ALTO за дигитализирани ресурси, използван от библиотеката, съхранява оригиналните скани-

¹⁹ Walsh, A. The Potential...

²⁰ Severson, S., Sauve, J.-S. Crowding the Library. How and Why Libraries Are Using Crowdsourcing to Engage the Public. Partnership. The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research. 14(1). (2019) doi: 10.21083/partnership.v14i1.4632

²¹ Holley, R. Crowdsourcing: How and Why Should Libraries Do It?. D-Lib Magazine. 16(3/4). (2010) doi: 10.1045/march2010-holley

рани изображения и текста, разпознат с OCR, заедно с координатите на всяка дума и процентна стойност на увереността за правилното разпознаване на думи и знаци. Така системата Digitalkoot има достъп до отделни думи от определено място в дигитализираните текстове и може да ги изпраща като микрозадачи на играчите. Две СИ са създадени като част от Digitalkoot – Mole Hunt и Mole Bridge.

Игри Digitalkoot – Mole Hunt и Mole Bridge²²

В Mole Hunt играчът сравнява изображението на дадена дума с получения текст от нейния OCR и решава дали има грешка, като подаде булева стойност правилно/грешно. В играта Mole Bridge целта на играча е да изгради мост от блокчета с думи, като въведе съответния отговор на изображението на сканирана дума. Крайната цел е да се изгради мостът и къртиците да бъдат спасени от падане в реката. Нивото завършва с изграждането на моста и спасяването на определено количество къртици, след което се изчислява крайният резултат.

Според О. Кронс и С. Съндел²³: „Digitalkoot като цяло е огромен принос на време и свършена работа от страна на хиляди отделни потребители“.²⁴ В рамките на 51 дни на събиране на потребителска информация, 2740 часа са били прекарани от потребителите, играещи на двете игри, с приблизително 2,5 млн завършени микрозадачи. Според изчисленията качеството на корекциите, въведени от потребителите, е много високо – 99 % точност на текста след въвеждане на резултатите от играта, което е значително подобрение спрямо точността на OCR енджините, която при историческите текстове на финландски език рядко надвишава 85 %. Злонамереното използване на такива системи за краудсорсинг е възможен проблем, но в този случай екипът зад Digitalkoot изчислява, че подобни случаи са много редки, някои от тях се приписват на затруднения със системата или трудности в прочитането на калиграфския тип шрифт Fraktur, и като цяло нямат значителен ефект върху общите резултати.

²² Chrons, O., Sundell, S. Digitalkoot: making old archives accessible using crowdsourcing. Proceedings of the 11th AAAI Conference on Human Computation (2011) 20–25.

²³ Chrons, O., Sundell, S. Digitalkoot: making old archives accessible using crowdsourcing. Proceedings of the 11th AAAI Conference on Human Computation (2011) 20–25.

²⁴ Пак там.

Игровизация на запознаването с институционалния апарат и ресурси

Първото практическо впечатление на потребителите от дадена културна институция често е по време на въвеждането в предлаганите от нея услуги и ресурси. Ето защо е от съществено значение, за да се увеличи максимално възможността за по-нататъшни взаимодействия и посещения, да се създаде обучително въведение, което е достъпно и приветливо, но в същото време информативно. СИ имат потенциала да подобрят връзката на институцията с потребителите, да направят сухата информация по-разбираема и да осигурят положително и приветливо първоначално изживяване. Важно е обаче да се прецизира нивото на задълбочаване в първоначалните инструкции по отношение на различните профили на потребителите, техните изисквания и очаквания.

По отношение на академичните библиотеки, О. Норс Рийд и К. Милър²⁵ предлагат двустепенна сложност на обучението – ориентация и запознаване. Ориентацията е по-неформална и има за цел да представи на потребителите физическата сграда на институцията и да направи кратък преглед на предлаганите услуги. Запознаването, от друга страна, включва по-изчерпателни указания за потребителите как да използват всички налични локални и електронни ресурси. По този начин дизайнът на СИ трябва да предлага адаптивно решение, което взема предвид разграничението на нуждите на различните потребителски профили. Например в академичните библиотеки, студентите обикновено имат различни интереси по отношение на библиотеката в сравнение с членовете на преподавателския състав.

Вземайки предвид специфичните нужди на различните потребителски групи, изследователи от университета Middle Tennessee разработват играта LibGO, която е въведена като част от запознаването с местната академична библиотека Джеймс Е. Уокър. Играта използва метода на интерактивния разказ и е насочена към четири групи потребители: студенти, докторанти, членове на преподавателския състав и неакадемични потребители, с намерението да ги запознае с физическото пространство на библиотеката и наличните ресурси. Играта използва метода на интерактивното разказване на истории – подход за създаване на СИ, в който потребителят може да повлияе на разказа и развитието на сюжета в реално време и в резултат на това съдържанието на играта може да бъде пригодно към гледната точка и нуждите на играещия, като по този начин персонализира изживяването.²⁶ За разработването на LibGO екипът използва софтуера Twine (<https://twinery.org>), свободно достъпен онлайн инструмент за създаване на интерактивни, нелинейни истории чрез изображения и текст с хипервръзки. Резултатите от събраните данни от проучването на мненията на потребителите показват, че игровизираната ориентация е изпълнило

²⁵ **Nourse Reed, K., Miller, A.** Applying Gamification to the Library Orientation: A Study of Interactive User Experience and Engagement Preferences. *Information Technology and Libraries*. 39 (3), 1–26. (2020) doi: <https://doi.org/10.6017/ital.v39i3.12209>

²⁶ **Brisson, A., Pereira, G., Prada, R., Paiva, A., Louchart, S., Suttie, N. et al.** Artificial Intelligence and Personalization Opportunities for Serious Games. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence and Interactive Digital Entertainment*. 8 (5) (2021) 51–57. doi: <https://doi.org/10.1609/aiide.v8i5.12576>

предназначението си да запознае посетителите с библиотеката и е насърчила бъдещото използване на физическите помещения. Най-често срещаната критика на LibGO е дизайнът на неговия потребителски интерфейс, който според играчите не е достатъчно интуитивен и се нуждае от повече работа върху естетиката на презентацията. Препоръките за подобрене също се отнасят до това, че играта не е достатъчно забавна и е по-скоро като колекция от съдържание.²⁷

Изследователи от Калифорнийския университет в Сан Диего създават подобна онлайн интерактивно-повествователна СИ под формата на виртуален „лов на съкровища“. Играта е въведена като част от модула за библиотечно ориентиране на студенти от първа година и е съчетана с домашната им работа, за която студентите трябва да представят техните любими библиотечни ресурси и физически пространства. Авторите на играта я свързват с домашното, под формата на набор от дейности, като по този начин студентите да могат да надградят запомнянето и разбирането на информацията за библиотеката, които са в долния край на шестте когнитивни процеса в ревизираната таксономия на Блум²⁸, към анализиране и критика на това, което са научили, които са в горния край. Общата цел е да се повиши информационната грамотност на учениците и да им се помогне да се чувстват уверени и спокойни когато влизат в библиотеката и използват наличните там ресурси и услуги.²⁹

Дискусия

За да бъдат СИ ефективни, от съществено значение е разработчикът на играта да постигне баланс между забавните аспекти на играта и основната ѝ цел – да предава знания. Това означава, че педагогическият аспект на играта не трябва да бъде твърде доминиращ, за сметка на удоволствието от играенето, защото това би било контрапродуктивно. Забавното изживяване, което може да се извлече от самата игра, е механизмът, чрез който целта може да бъде постигната. Следователно играта, независимо колко сериозна е тя, трябва да продължи да бъде забавна; в противен случай сериозната цел на играта няма да бъде постигната, въпреки факта, че са отделени много труд, внимание и средства по време на процеса на нейното разработване. Има празноти в изследването на средствата, чрез които може да се осигури това равновесие.³⁰

Най-често обсъжданата причина за неуспех е, че потребителите не намират работените СИ за забавни. Библиотекарите и архивистите са специалисти в областта на информационните науки, но това не означава, че имат знание и опит в създаването на забавни игри. Някои библиотеки са намерили решение на този проблем чрез

²⁷ Nourse Reed, K., Miller, A. Applying...

²⁸ Anderson, L.W., Krathwohl, D. R. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives, Longman, NY, 2001.

²⁹ Goldman, C., Turnbow, D., Roth, A., Friedman, L. Creating an Engaging Library Orientation: First Year Experience Courses at University of California, San Diego. Communications in Information Literacy. 10(1) (2016) 91–98. doi: 10.15760/comminfolit.2016.10.1.16

³⁰ Laamarti, F., Eid, M., El Saddik, A. An Overview of Serious Games. International Journal of Computer Games Technology (2014) 1–15. doi: <https://doi.org/10.1155/2014/358152>

създаване на партньорства или наемане на професионални разработчици. Повечето библиотеки обаче нямат достатъчно ресурси и това решение за тях не е възможно.³¹ Всяка институция предлага различни ресурси по отношение на вид и съдържание, и по този начин използването на стандартизиран, многофункционален софтуерен пакет за създаване на игровизирано популяризиране на културното наследство става проблематично.

Поради нарастващата наличност на разнообразно дигитализирано историческо и културно наследство в множество колекции от институции като библиотеки, музеи, архиви и хранилища, има нужда от установяване на модели и практики за това как да се предостави на потребителите възможността да преглеждат и изучават тези източници, представени в една обща семантично-свързана цялост, независимо от тяхното разположение на различни места или особеностите на цифровото съхранение на всеки отделен източник. Разработването на зависими от контекста модели за разширено използване, изследване и анализ на големи количества цифрови културни ресурси, както и поддръжката на интеграция в „реално време“ на цифрови обекти в съответствие с изискванията на отделните потребители, е един подход, който може да бъде приложен за решаване на този проблем.³² Това също е възможно решение, за да може книжовно-документално наследство да бъде по-видимо. Текстът е среда, при която липсва визуалното въздействие на културните обекти от колекциите на музеи или галерии например, и следователно е проблематично да се представи в игровизирана среда, която трябва да бъде забавна и визуално привлекателна. Възможно решение на този проблем е да се включи текстовото културно наследство в многоинституционален сценарий на игровизация, който съчетава различни културни обекти, обединени от общ контекст, в дигитална културна екосистема.

Заклучение

Актуализирането на системите на библиотеките и архивите, така че да отразяват промените в очакванията на потребителите и съвременните начини за взаимодействие с информацията, е предизвикателство, особено с оглед на традиционната роля на тези институции като пазители и защитници на миналото и неговите артефакти.³³ Сериозните игри предоставят полезна възможност на културните институции да се справят с динамичния характер на информационния свят, като им предоставят инструменти, с които да станат по-разбираеми, адаптивни и да достигнат до по-широка аудитория.

³¹ **Nourse Reed, K., Miller, A.** Applying Gamification to the Library Orientation: A Study of Interactive User Experience and Engagement Preferences. *Information Technology and Libraries*. 39 (3), 1–26. (2020) doi: <https://doi.org/10.6017/ital.v39i3.12209>

³² **Paneva-Marinova, D., Pavlov, R., Kotuzov, N.** Approach for Analysis and Improved Usage of Digital Cultural Assets for Learning Purposes. *Cybernetics and Information Technologies*. 17 (3) (2017) 150–151. doi: [10.1515/cait-2017-0035](https://doi.org/10.1515/cait-2017-0035)

³³ **Sukovic, S., Litting, D., England, A.** Playing with the Future: Library Engagement and Change. *Australian Academic and Research Libraries*. 42 (2) (2011) 70–87. doi: <https://doi.org/10.1080/0048623.2011.10722215>

Еди Румян: „Бих желал да напиша роман“

ЯНИЦА РАДЕВА

Eddy Rumyan: “I would like to write a novel”

Yanitsa Radeva

Summary

The third event of the “Ethnocafe” format took place on May 10, 2023. The guest was the writer Eddy Rumyan, author of the collections “Banitsa with Turkish Delight” (2019) and “Last Chance” (2022).

Key-words: Ethnocafe, Eddie Rumyan, Nikolay Todorov, Banitsa with Turkish delight, Last chance.

Третото събитие от формата „Етнокафене“ се състоя на 10 май т.г. Гост беше писателят Еди Румян, автор на сборниците „Баница с локум“ (2019) и „Последен шанс“ (2022). За Еди Румян говори Николай Тодоров, който направи прочит на неговото писане през понятията искреност и автентичност. Той се спря и на диалога, характерен за разказите му.

– *Господин Румян, бих искала да ви задам един такъв въпрос – избягвате да се наричате писател? Защо? Какво е за вас писането – вие пишете от доста отдавна, откога всъщност?*

– Първото си „писане“ сътворих на съвсем невръстна възраст в самото начало на демокрацията след излъчването на първия епизод на сериала „Октопод“. Веднага ме грабна, исках да пиша за мафия, но тъй като по същото време четях усилено и Емилио Салгари („Последната битка на Сандокан“ е книгата, която съм чел най-много пъти, може би към петнайсетина), нарекох злодеите си членове на Световната Пиратска Мафия. Главният ми герой се казваше Ралф, със свръхбързи рефлексии, ловеше и куршуми, мисля, че и Джеки Чан би завидял на подобно умение. Още тогава се ориентирах към диалога, слагах напосоки каквото помнех от снощната серия на „Октопод“, а другите глупости добавях от мен. С акъл на 11-годишен, естествено, аз се смятах за твърде оригинален.

– *В новата ви книга забелязвам интерес към героите, които са изправени пред избор; най-често той е като че ли любовен. Откъде черпите сюжетите си?*

– Не мога да кажа, че винаги изборът е свързан с любовни трепети. Не отричам, че новата ми книга е по-женска, неслучайно и водещият разказ засяга такава тема, най-вече с репликата, че „нищо не изхвърля една жена повече от времето, през което не е щастлива“. Все пак има и доста разкази, където любовта не е засегната, или поне не по такъв мелодраматичен начин. От тези разка-

зи най-много ми допада последният – „Газова печка“. Иначе моят любим разказ (дори и от двете книги) си остава „42“. Там наистина се говори за избори и по-точно за поредицата от избори, които предопределят жизнения ни път до такава степен, че от даден момент нататък няма наличие на нов избор, който би могъл да промени нещата, камо ли да върне старото положение. Питате ме и за сюжетите, към днешна дата си давам сметка, че навярно ми е повлияла твърде култовата реплика от филма „Съветникът“ по сценарий на Кормак Маккарти (още не съм чел книгата): “The world in which you seek to undo the mistakes that you made is different from the world in which mistakes were made. You’re now at a crossing and you want to choose, but there is no choosing there. There’s only accepting. The choosing was done a long time ago”.

Николай Тодоров, Яница Радева и Еди Румян (от ляво на дясно)

– Пишете засега само разкази, има ли желание да погледнете и към други жанрове?

– Бих желал да напиша роман, но когато съм готов, а е твърде вероятно това никога да не се случи. А ако питате що за роман би бил това, ще отговоря с реплика от друг, много добър филм с най-любимия ми актьор Джак Никълсън, обожавам също и Харви Кайтел, те изпълняват главните роли в “The Two Jakes”, където единият казва на другия: “Jake, you think you understand what is going on here... , but you don’t!”.

– Специално ми казахте, че не знаете арменски и че не бихте могли да го говорите, но пък знаете пет думи – разкажете някакъв спомен, който имате с тях, какво значат за вас те?

– Ако трябва да съм откровен, не значат нищо. Но сега ще ви издам и една малка тайна – зная още една друга арменска дума, която на мнозина, говорещи арменски, не е известна – няма точен български еквивалент, произнася се нещо като „герртацви“, не мога да го изпиша точно, но значението е за момиче, което веднага приковава всички погледи към себе си с грация и с чар. Може би трябва да се вдъхновя да напиша нещо по темата, макар че се съмнявам.

– Работата ви е далеч от литературата, по образование сте икономист. Как съчетавате тези две различни мисловни дейности – точните науки и фантазията, която изисква писането. Кога намирате време за писане?

– Който има желание, винаги намира време, това е много несериозно оправдание. И всяка професия се съчетава с писането, да не забравяме, че Чехов не е единственият лекар, станал известен писател. А колкото до мен – има периоди, в които не пиша, сега съм в такъв и той продължава близо цяла година. Но тази сутрин се събудих и ми хрумна идея да напиша нещо, тъй че може би сухият режим е към края си.

Снимка: Стефан Рангелов

200 години от рождението на К. Пишурка – един от първите библиотекари на Българското възраждане

ИВЕТА РАШЕВА

200th Anniversary since K. Pishurka's Birth. One of the First Librarians of the Bulgarian Renaissance

Iveta Rasheva

Summary

Krastyo Pishurka is a heavily underrated Bulgarian Renaissance leading figure. His 'Bulgarian-made' translations allowed society back then to understand everything clearly and precisely. This is exactly why we must not forget to salute him. He is one of the few people who carried our nation on his shoulders and helped us grow and awaken.

Key-words: Krastyo Pishurka, Bulgarian Renaissance, First Librarian.

Кръстьо Пишурка е роден на 24 август 1823 г. във Враца. Той не е първият в рода си, който се занимава с книжовна дейност, затова е унаследил и прозвището Пишурка (т.е. то не е създадено точно за него). Завършил е елино-българското училище в София, гръцкото училище в Пловдив и гръцката гимназия в Истанбул. Завръщайки се в родния си град, започва да работи като учител – с модерните методи на класното обучение. Изгонен от Враца, от епископ Агакий, Кръстьо Пишурка напуска родния си град и се мести в Лом.

Там създава библиотечна стая в общинското училище, като дава за използване собствените си книги на различни европейски езици, т.е. споделя знания на едно привидно елементарно разменно равнище, което обаче е високоморално и важно именно в годините на започналото просвещаване на нацията ни. Ето защо, може да го приемем за един от **първите библиотекари на Българското възраждане**. През 1857 г. Пишурка замисля и осъществява първото театрално представление в града, което всъщност е второто в България (използвам последния етноним в настоящия текст, независимо че по това време де факто държава България не съществува, а териториите ни са част от Османската империя). Изборът за ломския спектакъл пада върху „Многострадална Геновева“ – пиеса, която Пишурка превежда за самото представление в края на 1856 г. Точно един месец по-късно, той поставя и преведената от гръцки пиеса „Велизарий“. Влечението към театралната дейност на Пишурка продължава и чрез създадения от него църковен театър, където се представят драматизации по библейски сюжети, като „Рахилин плач“. През 1870 г. превежда пиесата „Издаден търговец или смъртна жертва“, която е поставена в Лом. Нещо повече: в деня на всеки празник Пишурка „държи

научни слова“ пред възрастните ломчани; става и представител на издателството на Христо Г. Данов и открива книжарница в Лом.

К. Пишурка издава книгите „Сбор от български песни“ през 1864 г., „Куткудьячка или разни морални стихове и приказки“ през 1871г. и „Буквар за изучаване на български език на децата“ през 1871 г.

Преводите му и компилациите, които той нарича „побългаряване“, включват: „Аделаида, алпийската пастирка“, „Многострадална Геновева“, „Опелото на Исуса Христа“, „Момина китка или книга за секого“, „Испадналият търговец – или смъртна жертва“ и „Рахилин плач“.

Колекцията от старопечатни книги на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ разполага с повече екземпляри от почти всички издания на Пишурка. Това дава възможност за непосредствено четене на оригинала и научаването на подробности за тях.

Встъпителното стихотворение, акrostих, в „Куткудьячка или разни морални стихове и приказки“

В издадената през 1871 г. във Виена „Куткудьячка или разни морални стихове и приказки“ четем, че томчето е посветено на Н. Върбанов, търговец от Лом. Книгата е разделена на две части: стихове и проза. Разказите са поучителни. Сред тях прави впечатление разказът „Свещ“, чиято фабула познаваме от историите за Хитър Петър. Тук Пишурка замества Хитър Петър с френския поет Бодлер (1821–1867), който си осигурява място до печката в кръчмата, докато останалите отиват в обора да видят „Магаре боб яде ли?“. Изброените имена на записали се предварително купувачи-читатели, които са поръчали по една или няколко

книжки, са повече от 1000. Голяма част от тях са от Северозападна България.

„Аделаида, алпийската пастирка“ е отпечатана през 1857 г. в Белград и е посветена на Ломското читалище. Неин автор е французинът Жан Франсоа Мармонтел, но при „побългаряването“ ѝ Пишурка не използва оригинала на френски, а сръбския превод. Поемата се превръща в изключително интересно четиво за българския читател от XIX в., защото тогава приключенията в литературните сюжети (и домашни, и преводни) липсват. В началото на тома е поместена литография от П. Х. Рерихо, която, според Л. Георгиев¹ е проекция на емблематиката на българската ръкописна книга в предосвободенски издания“.

Литографията от П. Х. Рерихо

Може би именно „преводът“ на „Многострадална Геновева“ прави Кръстьо Пишурка известен. Той е отпечатан в Букурещ през 1865 г., като основен спомоществател му е Петър Стоянов Търновчанина. Пиесата е поставена няколко месеца по-късно в Лом, а Пишурка лично играе в нея. Възрастните му роднини не разрешават на сестра му да се изяви в „позорището“, както се нарича театърът тогава, та самият „преводач“ изиграва Геновева.

¹ Георгиев, Л. Проекции на емблематиката на българската ръкописна книга в предосвободенските издания. [онлайн]. [прегледан 21.07.2023]. <https://obuch.info/kniga-v-predosvobodenski-izdaniya-prof-d-r-lchezar-georgiev.html>

Думата „позорище“ носи уникална възрожденска семантика. В нея се оглеждат самото време, морал и ценностна система на българина. Той иска да гледа, но не иска близките му да се „позорят“, най-вече момите от рода, защото се страхува, че, след такъв публичен акт, никоя от тях няма да се задоми. Такава е и ситуацията, описана от Иван Вазов в „Под игото“ за времето около десетина години по-късно (1876). В Бяла Черква отново всички женски роли се изпълняват от мъже, а жените се проявяват като активната страна в публиката. Вазов обобщава, че почти всяка е запозната със съдържанието, а каква Гинка го знае наизуст и може да подсказва репликите, „защото тази драма бе възпитавала вкуса и възхищавала цялото поколение тогавашно“.

Заглавната страница на
„Многострадална Геновева“

Нека си представим какво би възпитавало поколението от втората половина на XIX в., ако не беше Кръстьо Пишурка? Трябва да обърна внимание и на още един факт. Името на главната героиня Геновева става синоним на думата „позорище“. В по-будните български градове всички се питат: „Ще ходиш ли довечера на геновевата?“, макар че на сцената се играе съвсем различна по заглавие пиеса – например „Иванко, убиецът на Асеня“ от В. Друмев. Представете ли си каква сила, какъв заряд носи Геновева? А коя е тя? Всъщност оригиналното заглавие на драмата на немски език е „Животът и смъртта на св. Геновева“. Тя е героинята

на Лудвиг Тик – пфалската графиня, която прекарва живота си в една пещера, защото е наклеветена от зловистници в изневяра пред съпруга си – крал Зигфрид. В пещерата тя ражда и отглежда сина му. Кралят ги открива случайно след осем години и съвместният им живот продължава щастливо, благодарение на Пишурка... защото в оригинала кралицата умира.

Литографията на разпятието Христово

През 1869 г. Пишурка „побългарява“ от гръцки език сложната служба за Велика събота, използвайки оригинала на гръцки език. Спомоществатели са предимно свещеници от Лом и Враца – общо 94 човека. Именно на тях Пишурка посвещава и предговора си обръщение. В началото на изданието е шампирана литография на разпятието, а на задната корица има пояснение за съдържанието на османотурски език, което е често срещан акт във възрожденската печатна книга.

Следващият „побългарен“ превод на Пишурка – „Момина китка или книга за секого“ – е издаден през 1870 г. във Виена. Тази творба се появява в оригинал на френски език през 1859 г. в Париж, със заглавие „Списание за деца“. Неин автор е Мари льо Пренс дьо Бомон, а текстът ѝ е придружен от 120 цветни рисунки на известния художник Телори. Тази творба е особено скъпа за Пишурка. За нея чакат над 1000 поръчители от цяла България. В описа им прави впечатление, че

някои от тях уточняват на кого ще я подарят, а повечето от бъдещите й притежатели са девойки от просветени семейства. Този факт не е случаен, защото книгата съдържа 29 поучителни разговора между учителка и ученички (с български имена), разкази, стихове, приказки, размисли върху съдържанието на Стария и Новия завет, уроци по европейска география и история. Тези 29 разговора са подредени за 27 поредни дни (асоциацията с „Декамерон“ на Бокачо вероятно е неуместна, защото читателите и слушателите разполагат с текстове за един месец, но се появява и ще я спомена).

Корицата и гърба на „Момина китка или книга за секого“

Докато препрочитях книгата, се опитвах да се поставя на мястото на девойките отпреди век и половина и, макар че в началото бях обидена, че им се предоставят четива за деца, осъзнах, че те са били подходящи и преподходящи за тях, защото все пак моралът е непреходен. (Нека си припомним приказката за трите желания на бедно семейство, в което всъщност мъжът и жената искат само да са заедно, на топло, и да имат храна или разговора с доводите на учителката против езическите вярвания в плътници.) Осъзнах и страха, който изпитва Пишурка: „Откъснахме ний тази китка от разновидния венец на западната романтика, секога нащрек да не би да принесем нещо повече зло, отколкото добро между нашите млади момци и девойки“², една година преди появата на „Криворазбраната цивилизация“ от Д. Войников.

² Пишурка, Кръстьо. Момина китка или книга за секого. Виена, 1870, с. 4.

За пет гроша се продава в България и „побългарената“ пиеса на Пишурка „Испадналият търговец или смъртна жертва“, отпечатана през 1870 г. във Виена. Тя е посветена на спомоществателя Недялко Филчев от Лом. Действието е пренесено в родната България, в град Лом, и се предхожда от обръщение „Към българите“ в началото на първото от трите действия. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ притежава екземпляр от същата година, който е

Печатът (вляво) с името на Недялко Филчев

подпечатан с печат с името на гореспоменатия Недялко Филчев – като доказателство, че томът е законно отпечатан (това също е често срещана практика през Възраждането ни).

Патриотичната грижа на Пишурка за просвещението на българските деца виждаме и в съставения „Буквар за изучаване на български език на децата“. Само в 16-те странички, издадени в томче през 1871 г. във Виена, заедно с буквите, Пишурка дава „слолове от гласни и полугласни букви“, като образува изречения за примери, достъпни за децата.

Пишурка умира на 6 януари 1873 г. в гр. Лом. В последния си път той е изпратен със сълзи от „всяка народност в града“, четем в некролога, написан и издаден от учителя Никола Попов Панагюрец.

К. Пишурка остава недооценен, съвсем несправедливо. И, според мен, катего-

рично не заслужава Ботевия присмех:

*Защо не съм и аз поет,
поет като Пишурката?
Ех, че ода бих направил
на баба си на хурката!*

Защото „одите на хурката на баба“ са необходими на тогавашните българи. „Даскалската книжнина“ не е елитарна, а разбираема. Обикновените българи с интерес и увлечение четат творбите на Пишурка в „побългарен вид“, за което свидетелствуват многобройните спомоществователи на книгите му от всички краища на страната. Самото „побългаряване“ е необходимо, за да бъде разбрано всичко точно и ясно. Какъв е смисълът човек да се затруднява да прочете чуждите имена на героите, когато току-що се е научил да чете? Българският възрожденски читател трябва да свикне с фикцията за литературата, да приеме да попада във времепространството ѝ, да приеме театърът като изкуство и... да пази тишина в залата. Пишурка се грижи точно за това: просветителски, в пълния смисъл на тази дума. Защо ни е Кириак Стефчов с трудните си въпроси на изпит? Защо да не ги зададе по друг начин, разбираемо, Бойчо Огнянов? Във втората половина на XIX в. колцина от българите са многообразовани? Никой не пречи на тези, които владеят по няколко езика и четат в оригинал, да бъдат елитарни. Но масата има нужда именно елитарното да стане достъпно. Половин век по-късно членовете на кръг „Мисъл“ ще стигнат до идеята за запазването на „родното в чуждото“, защото елитарността може да изиграе лоша шега.

Затова да не забравяме и да почитаме Кръстьо Пишурка. На раменете на хора като него е пораснала нацията ни. А книгите му ви чакат в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Две писма от румънския историк Паул Пълтъня до Димитър Минчев

РОСИЦА МАРКОВА

Two letters from Romanian historian Paul Păltănea to Dimitar Mintchev

Rositsa Markova

Summary

This article presents the activity of Bulgarian journalist and philatelist Dimitar Nikolov Mintchev (1905–1973). He was also researcher of Romanian-Bulgarian cultural relations in 19th century and was known as translator and promoter of Bulgarian literature in Romania in the 20th century.

The article reveals a barely known moment of Bulgarian-Romanian scientific relations in 20th century by publication of two letters by the prominent Romanian historian Paul Păltănea (1924–2013) to Dimitar Mintchev. Researching the past of Romanian town Galats, P. Păltănea needed more information and bibliography concerning history of Bulgarian emigrants in Danubian city in 19th century. He contacted D. N. Mintchev and both exchanged literature and knowledge to each other.

Key-words: Bulgarian-Romanian scientific relations, Romanian-Bulgarian cultural relations, Galats.

Обект на настоящото съобщение е дейността на Димитър Николов Минчев (1905–1973) – филателист, журналист, есперантист и преводач, популяризатор на българската литература и история в Румъния през XX в. Поставяме акцент върху връзките му с изявени румънски учени, по-специално с Паул Пълтъня (1924–2013) – историк и изследовател на град Галац. Следите от това сътрудничество ще покажем в две негови писма, изпратени до Д. Минчев в началото на 70-те години на XX в.

Димитър Николов Минчев е родом от Кюстенджа (дн. Констанца), Северна Добруджа. Потомък е на стар търновски род. Роден е през 1905 г. Завършва висше икономическо образование в Букурещ през 1929 г. Известен журналист, преводач, публицист и филателист. И макар да не е академичен учен, творческата му дейност има силен индивидуален отпечатък.

Първите си стъпки в света на публицистиката започва в средата на 20-те години на XX в. в т.нар. румънски добруджански печат. Името му се среща на страниците на български и на румънски периодични издания, като в „Трибуна“, „Добруджански глас“, „Dobrogea Jună“, „Romania de la Mare“, „Marea noastră“, „Presă“ в Кюстенджа и Базарджик и „Gazeta carților“.¹ Бил е постоянен сътрудник на в. „Dobrogea Jună“, и

¹ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а. е. 1, л. 1–3; вж **Братя Данчови**. Българска енциклопедия. София, 1936, с. 1001.

на ежедневника „*Presă*“, издавани в Кюстенджа, където публикува цикъл от статии, посветени на българското ежедневие.² Понякога се подписва и с псевдонима Димитър Янтров.

Д. Минчев предвидливо е систематизирал публикациите си в своя, лична картотека.³ Негови статии са писани не само на румънски и на български език – има на френски, руски, английски език и на есперанто, а публикациите му излизат в белгийския, чехословашкия, руския, френския и английския печат.

В своите работи Д. Н. Минчев разглежда моменти от българо-румънските отнoшения през XIX в., пише по историята на Кюстенджа, за Христо Ботев и др. Най-многобройни са публикациите му по проблеми на филателията и пощенската история в България и Румъния, интересът към които е наследил от баща си Никола Минчев.

До 1939 г. е редактор на повечето вестници, издавани в Добрич и Силистра, когато е изгонен в България от румънските власти, поради „зле тълкувана културна дейност“. Между 1942 и 1945 г. е секретар на Българското генерално консулство в Галац, а после става културен аташе в българското посолство в Букурещ. До 1950 г. работи в Дирекция на печата към МВР. Окончателно се установява в София в средата на XX в. Известно време е служител в отдел „Информация“ при Българското национално радио, после напуска и се мести в библиографската секция на Народната библиотека „Кирил и Методий“, където се пенсионира през 1966 г.⁴

Дейността на Д. Н. Минчев е слабо проучена. В началото на 60-те години на XX в. излиза отзив за неговото публицистично и литературно творчество – от Златка Юфу и Думитру Завера, в статията им за разпространението на новата българска литература в Румъния до 1944 г.⁵ В цитираното изследване липсва информация за житейския път на журналиста. Години по-късно, Пирин Бояджиев изследва неговите приноси, като популяризатор и изследовател на българската литература.⁶ Все още липсва проучване, което да включва пространен поглед за Д. Минчев и като историк на пощата и пощенското дело, съобщенията и марколюбителството.

До началото на Втората световна война за неговата преводаческа и публицистична дейност се срещат откъслечни отзиви в българската и в румънската преса, в контекста на проучванията на българо-румънското културно сближение.⁷ Повечето сведения, които привеждам, са от обработения му архивен фонд № 1566к, съхраняван в Централен държавен архив на Република България.

² ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 4, л. 1–1 гр.

³ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 271 и 272.

⁴ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 1, л. 1.

⁵ Завера, Д., Юфу, З. Разпространение на новата българска литература в Румъния до 1944 година. – В: *Romanoslavica*, 1963, № 9, с. 447–482.

⁶ Бояджиев, П. Димитър Николов Минчев – популяризатор и изследовател на българската литература. – В: *Добруджа*, сб., т. 13 (за 1996), 1999, с. 118–121.

⁷ Братованов, С. В служба на ромъно-българското приятелство. – В: *Знаме*, бр. 72, 3 март 1936; Христу, В. Румъно-българските културни връзки в миналото столетие. – В: *Заря*, бр. 4471, 1 авг. 1936.

Неговите изследвания по българо-румънските културни връзки не се отличават със строго научна насоченост. Автор е на няколко популярни книжки и очерци по българската литература през периода на Възраждането. Написал е десетина монографии, посветени на тези проблеми, едната от които съдържа поговорки и пословици, събирани от българоезичното население в Румъния.⁸ Това е популярна литература, за широк кръг читатели, която има за цел да запълни една празнина в културния обмен между държавите от двете страни на р. Дунав.

Д. Минчев се нарежда сред преводачите от български на румънски език чрез сътрудничеството си в различни списания, където публикува литературни портрети и разкази на Георги Караиванов, П. Ю. Тодоров, Елин Пелин, Недялко Месечков, Дамян Калфов, Борис Шивачев, стихове на Люба Касърва, Евгения Марс и Калина Малина, Теодор Траянов, Димчо Дебелянов, Фра Дяволо (псевдоним на Райко Алексиев), Димитър Подвързачов и др.⁹

Отзивите за неговата скромна преводаческа и журналистическа дейност в румънския печат са положителни и това, по неговите собствени думи, му е дало тласък да продължи в избраната посока.¹⁰

Оригинална стъпка Д. Минчев прави с издаването за първи път на румънски език на стихотворенията на Христо Ботев. Начинанието захваща съвместно с румънския социалист Йон Йонеску Къпъцина. Й. Къпъцина е автор на предговора към стихосбирката. Резултатът е малка книжка, с меки корици, озаглавена *„Dreptate și libertate”* („Правда и свобода“), с портрет на поета, нарисован от художника Дечко Узунов.

Минчев не е бил никога поет и работата по превода на Ботев не е била никак лесна. Съгласява се, макар и резултатът да са бели стихове. Преводът е дело на любител, не на професионалист и от разстоянието на времето може наистина да се приеме като доста слаб. Инициативата е подкрепена със скромните средства на българската студентска общност в Букурещ, а сам Къпъцина се наема да направи набора на текста на стихотворенията.¹¹ Румънецът подхожда ентусиазирано към идеята и това личи от патетичния заряд в предговора към книгата – наред с необходимите биографични сведения за Христо Ботев, той изразява своето отношение към поета, който е „знаме на революцията“. Това личи от действията му, които показват как човек може да пренебрегне старата българска поговорка, „проповядвана от чорбаджии, духовници и учители“, че „Преклонена глава сабя не я сече“. Христо Ботев е „създателят и сърцето на революционното движение“ (*„creatorul și inima mișcării revoluționare”*).

⁸ **Mincev**, D. Proverbe bulgare. Prefață de prof. Mureșeanu. Contanța, 1934. 31 с.

⁹ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 4, л. 2; **Mincev**, D. Elin Pelin. Dovleac copt, tradus de D. N.

Mincev. – В: *Geana Mării*, 1933, 1–5, с. 10–12; **Пак там**. Din Istoria literaturii bulgare, с. 15; **Пак там**, Damian Calfov; Țara aurului. Boris Șivacev. – В: *Șantier*, № 3, anul 2, Bucucrești, 1935; Condițiile lui Kiprianov, с. 20; **Пак там**, Fra Diavolo Napasta d-lui Ghenciu. 1933, 4, с. 10–11; Podvarzaciov, D. Hamlet, prinț al Danemarcei. 1933, 4, с. 13–14; Din liricii bulgari. – В: *Gazeta cărților*, 1942, с. 3–6.

¹⁰ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 4, л. 3–4.

¹¹ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 527, л. 37–38.

Допълва, че преводът на Минчев не е поетичен, но за сметка на това спазва смисъла, вложен от създателя им във всяко едно стихотворение.

Така е сторена първата стъпка върху оригинални Ботеви творби.¹² Преводът е оценен като съвестна работа, написана на хубав и достъпен румънски език – необходимо условие при подобно начинание.¹³

Д. Минчев продължава да работи за добрия климат в българо-румънските културни отношения и след Втората световна война. През втората половина на XX в. е познат повече, като автор на статии и монографии по история на пощенското дело в България и Румъния, по проблеми на маркосъбирателството, за филателни изложби, пише и прегледи на тематични поредици от колекции от пощенски марки.¹⁴

Интересна е кореспонденцията на Д. Минчев с руски, румънски и американски филателисти, историци и библиотечни сътрудници. Сред тях са Аурелиан Константинеску – библиотекар и изследовател на българската книга във Влашко и Молдова през XIX в., филателистите Алфред Калми и Грегори Салисбури, проф. Мурешану-Ръмник, историкът акад. Паул Пълтъня, филологът Златка Юфу и др. В архива му се пазят и официални писма от представители на Централната университетска библиотека в Букурещ, Библиотеката на Румънската академия на науките, Музея „Брукентал“ в Сибиу, в които се изразява засилен интерес към неговата дейност.¹⁵

Златка Юфу, преподавателка по български език и литература в Букурещкия университет, в писмата си до Д. Н. Минчев дори изявява желание един ден да успее да напише отделен биографичен труд за него, поради това, че той се откроява с последователност и разнообразие в избраната дейност.¹⁶

Сред изброените имена за нас от интерес са две писма от Паул Пълтъня – изявен румънски историк, който приживе беше смятан от съвременниците си за живата ис-

¹² **Dreptate și libertate**, 1937, с. 3–7.

¹³ Отзивът за книгата е от автор с инициали Н. Д. С. [Никола Добрев Стоилов]. – В: *Днес*, бр. 417, 24 юни 1937 г.

¹⁴ **Минчев**, Д. Българо-румънското приятелство във филателията. – В: *Пощенска марка*, год. 11, бр. 1, ян. 1947; Български възрожденски календари. – В: *Известия* на Народната библиотека „Кирил и Методий“, т. 7, 1967, с. 281–303; Интересната история на пощенската кутия. – В: *Вечерни новини*, год. 10, бр. 2713, 14 май 1960; Към пощенско-филателната история на Добруджа през XIX век. Толбухин: Филателно дружество Добруджа, 1970. 20 с.; Преди 90 години. Началото на пощенските съобщения. – В: *Вечерни новини*, бр. 4892, 12 юни 1967; Революционната поща по времето на Васил Левски. – В: *Известия* на Народната библиотека, т. 5, 1965, с. 45–72; Руската поща у нас по време на Освободителната война 1877–1878. – В: *Вечерни новини*, 1957, бр. 1869; Руската военно-полева поща в България по време на Освободителната война. – В: *Военноисторически сб.*, 1968, кн. 6, с. 35–55; Филателни новости. Борци – антифашисти. – В: *Вечерни новини*, бр. 4889, 8 юни 1967; *Poșta romîna în Bulgaria pe timpul războiului din 1877–1878*. – В: *Filateliea*, București, № 6, iulie 1958; *Începuturile relațiilor poștale între Bulgaria și România*. – В: *Filateliea*, București, № 6, iunie 1971.

¹⁵ ЦДА, ф. 1566к, оп.1, а.е. 213, л. 1; а.е. 196, л. 1; а.е. 187, л. 1–10.

¹⁶ ЦДА, ф. 1566 к, оп. 1, а.е., л. 151, л. 1–3, 7, 9–12.

тория на Галац.¹⁷ Пълтъня е доктор по история и член на Международната академия по генеалогия в Париж. Биограф е на румънския политик, революционер и писател Костаке Негри (1812–1876), на Михаил Воевод (Михай Храбри) и автор на много качествени исторически проучвания за град Галац и за Молдова.¹⁸ Работи, като учител, музеограф и библиотекар.

През 1994 г. Пълтъня публикува монографията „История на град Галац от началото до 1918 г.“, отличена с една от най-високите награди на Румънската академия на науките – „А. Д. Ксенопол“. С основание се смята, че тази книга е една от най-добрите, написани някога в Румъния, тъй като е солиден труд за историята на най-важното пристанище на Молдова.¹⁹ Базира се на обилен и разнообразен изворов материал: анализирани са археологически находки и средновековни документи, непубликувани архивни материали, публикувани документални корпуси на няколко езика, пътеписи и др.

Интересният житейски път и нелеката творческа съдба на Пълтъня го изграждат като енциклопедист. Признание за цялостната си дейност историкът получава в края на земния си път, а след кончината му, с решение²⁰ на Министерския съвет на Румъния, Музеят за история на Галац е преименуван в Исторически музей „Паул Пълтъня“.

Вероятно е време да отговорим на въпроса защо се спираме точно на научните контакти на Димитър Минчев с Паул Пълтъня, а не с някой друг. Избрахме тези писма поради откровено научния им тон. Те ни разкриват неизвестен момент от българо-румънското научно общуване в по-ново време. Едното писмо е от края на 1970 г., а другото – от началото на следващата година.

Пълтъня се допитва до Д. Минчев, като човек, който познава добре Галац и може да му даде важни сведения за историята на българите, преселили се в града през XIX в. Публикациите на Д. Минчев са били полезни на румънския учен, защото са посветени на слабо осветлени страни от българо-румънските отношения.

Пълтъня не владее български език и е имал късмет, че в лицето на Д. Минчев среща отзивчивост и разбиране. Запазени са две собственоръчно написани писма на румънски език. Към тях са приложени няколко специализирани статии за миналото на Галац от П. Пълтъня, публикувани в годишника на Историческия музей в Галац – „Danubius”²¹, които авторът им подарява на Д. Минчев.

Засега не разполагаме с отговорите на Д. Минчев, макар че би било добре да се

¹⁷ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 105, л. 1–4.

¹⁸ In memoriam **Paul Păltânea** [онлайн]. – В: *România liberă*, 9 febr. 2008. [онлайн]. [прегледан 2.07.2023]. <https://romanalibera.ro/actualitate/proiecte-locale/in-memori-am-paul-paltanea-117526>

¹⁹ **Docea**, V. Păltanea, P. Istoria oraşului Galaţi de la origini până la 1918. Galaţi: Editura Porto-franco, 1994, vol. 1, 388 с., vol. 2, 399 с. – В: *Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol*, 13 (1995), Iaşi, с. 577–578.

²⁰ **Решение** № 1084 на Министерски съвет от 2014 г. – В: *Държавен вестник*, ч. 1, № 894, 9 дек. 2014.

²¹ ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 105, л. 5–61.

разгледат и те, за да бъде погледът ни към кореспонденцията между двамата по-пълноценен. За изпратените писма от Д. Минчев до Пълтъня разбираме от добавките на ръка, които българският филателист е изписал с молив под датата на всяко получено писмо от румънския историк. При възможност, работата в личния архивен фонд на П. Пълтъня би доказал тяхното наличие и би осветлил допълнително връзките между двамата.

Помествам превода на писмата от румънски на български език, извършен от мен. Съкращенията в оригиналните текстове са развити в квадратни скоби, а особеностите в съдържанието им са пояснени с текстуални бележки. Исковите данни на документите са предадени в края на всяко писмо.

В Приложението давам факсимилета на писмата на оригиналния им език, за да могат читателите с интерес и познания, да сравняват с превода им.

№ 1

Писмо от Паул Пълтъня до Димитър Минчев с молба да му изпрати свои изследвания за българо-румънските културни отношения и за българите в Галац

7 декември 1970 г.

Галац

Отг[овор] 17.I.1971*

Многоуважаеми г-н Н. Д. Минчев,

Проучвайки икономическото и културното развитие на град Галац, прочетох Вашите изследвания, публикувани в “Gazeta cărților” през 1935–1937 г.²² В една от тези статии споменавате за списък на преброените българи в Галац. Ако имате конкретни данни, ще Ви помоля да ми услужите със заглавия на конкретните книги и броят на преброеното население.

В нашите библиотеки не открих две от Вашите работи:

„Българският печат в Румъния до 1877–1878“, Констанца, 1934²³

„Румъния и българското възраждане“, Констанца, 1936.²⁴

²² **Mincev**, D. Cărțile bulgarești tipărite în România. – B: *Gazeta cărților*, № 19–20, anul 6, Ploești, 15 și 30 mai 1935; Literatura românească în bulgărești. – B: *Gazeta cărților*, № 3–4, anul 5, Ploești, 15–30 sept. 1935; Ploești și Renașterea bulgară – B: *Gazeta cărților*, № 7–10, anul V, Ploești. 15–30 noem.–dec. 1935; Din istoria relațiilor româno-bulgare. Studii-cărți-documente. Activitatea domnului Ivan Seliminski în România – B: *Gazeta cărților*, № 13–14, anul 6, Ploești, 15 și 31 ian. 1937; Din istoria relațiilor româno-bulgare. Scriitori bulgari în România – B: *Gazeta cărților*, № 17–18, anul 6, 15 și 31 martie 1937; Publicistica bulgară periodică în România – B: *Gazeta cărților*, № 5–6, anul 7, 15 și 31 aug. 1937.

²³ **Mincev**, D. Presa bulgară în România până în 1877–1878. Constanța. 1934.

²⁴ **Mincev**, D. România și renașterea bulgară. Constanța, 1936.

* Дата на отговора, добавена на ръка от Д. Минчев, с молив.

В случай, че в тези две разработки има сведения за Галац, осмелявам се да помоля ми ги изпратите и тях.

Интересува ме още българската библиография относно емигрирането на българите в Галац, икономическите връзки на галацяни с градовете от България, и други аспекти от румънско-българските връзки, свързани по-специално с Галац. Ако можете, бихте ли могли да ми дадете някакви сведения.

Благодарейки Ви за благодарнострелеността, уверявам Ви в искреното ми уважение към Вас.

Проф. Паул Пълтъня
Ул. „Лупени“ № 3
Галац
С[оциалистическа] Р[епублика] Румъния
ЦДА, ф. 1566к, оп. 1, а.е. 105, л. 1–2. Оригинал. Ръкопис.

№ 2

Писмо от Паул Пълтъня до Димитър Минчев с благодарности за изпратени сведения по научни въпроси и с предложение за установяване на научни контакти между Историческия музей в Галац и българските учени от Института по балканистика в София

Галац, 26 януари 1971 г.
[31.1.1971]**

Многоуважаеми г-н Минчев,

Много Ви благодаря за любезността. Пасажите, които благоволихте да ми изпратите са ми особено полезни.

Начинанието ми да събера серия от информации за живота и факти от миналото за българите в Галац е доста трудно, тъй като не зная български език. При все това, започвам малко по-малко да преодолявам това изпитание. Част от библиографията на български език – по-старите изследвания – са ми познати от проучвания на г-н Константин Велики²⁵. Все още съм слабо запознат с по-съвременните библиографии. Консултирах се с част от колекцията на сп. “Études balkaniques”²⁶.

Не зная дали в Института по балканистика работи някой, който да проучва историята на българите в Молдова, за един допустим обмен на информация.

Работя в Музея по история в Галац (ул. „Александру I Куза“ № 80), който от 1967

** Дата на отговора, добавена на ръка от Д. Минчев с молив.

²⁵ Константин Н. Велики (1912–1997) – известен румънски историк и българист, продуктивен преводач и популяризатор на българската литература в Румъния.

²⁶ Орган на Института по балканистика при БАН (дн. Институт по балканистика с център по тракология). Списанието излиза от 1964 г.

г. издава годишника "Danubius". Досега са излезли томовете I, II-III, IV. Ако Институтът по балканистика желае да осъществи обмен на публикации с нашия музей, можете да ни уведомите на посочения по-долу адрес.

Тъй като Вие познавате Галац, позволявам си да ви изпратя няколко свитъка за някои моменти от историята на града.

Отправяйки благодарности към Вас, Ви моля още веднъж да приемете моите уверения в особеното уважение, което изпитвам към Вас.

Паул Пълтъня

ЦДА, ф. 1566К, оп. 1, а.е. 105, л. 3-4. Оригинал. Ръкопис.

Приложение

Писмо № 1

Писмо № 2

Давам факсимилета на писмата на оригиналния им език, за да могат читателите с интерес и познания, да сравняват с превода им.

За ръкописа „Пълен речник на българския език“ от Стоян Шивачев

СТОЯН РАЙЧЕВСКИ

For the manuscript “Complete Dictionary of the Bulgarian Language”
by Stoyan Shivachev
Stoyan Rajchevski

Summary

Stoyan Shivachev (1854–1914) is a little-known actor of the Bulgarian revival, a teacher and participant in the national liberation movement of the Thracian Bulgarians, a lawyer, a public figure and a historiographer of Odrin Thrace.

Key-words: Stoyan Shivachev, Thracian Bulgarians, Odrin Thrace, dictionary.

Стоян Шивачев (1854–1914) е малко известен днес деец на българското възраждане, народен учител и участник в национално-освободителното движение на тракийските българи, юрист, общественик и историограф на Одринска Тракия.

Роден е в Малко Търново през 1854 г. Завършва класното училище в Лозенград. През 1868 г. става учител в Граматиково и скоро след това в Малко Търново, където се включва в борбата срещу Цариградската патриаршия за утвърждаване на българския език в църквата и в училището. През 1872 г. е назначен за учител в Българското училище в Бургас. Участва в подготовката на Априлското въстание. След Освобождението е избран за първи секретар на новобразуваната българска община в Бургас. Служи като мирови съдия в градовете Бургас, Созопол, Нова Загора, Стара Загора и Карабунар (Средец). Основава ученолюбивите дружества „Св. св. Кирил и Методий“ в Бургас и „Отец Паисий“ в Созопол. През 1913 г. Стоян Шивачев е назначен за съветник на българския военен губернатор на Тракия в гр. Одрин Георги Вазов. Загива край гр. Димотика през 1914 г. Остава богат архив от теренни записки и ръкописи на статии и книги, някои nedovършени в чернови вариант, други напълно готови и подготвени за издаване, но не намерили своя издател, главно из областта на българската история, археологията, етнографията, фолклора, географията, епиграфиката, очерци за войводи и революционери, но и по правни въпроси, както и преводи от чужди езици, прави и литературни опити. Почти нищо от своето книжовно дело той не успява да обнародва, с изключение на няколко вестникарски статии в предосвободенския и следосвободенския български печат и няколко фолклорни материали в сборниците на Българското книжовно дружество.

През април 1885 г. Стоян Шивачев написва от Стара Загора писмо до министъра на вътрешните работи в София, с което го уведомява, че в продължение на

15 години (т.е. от 1870 г.), живеейки в градовете Цариград, Одрин, Лозенград, Малко Търново, Бургас, той е събирал там и в селата материали по археологията, етнографията, топографията, народния говор и обичаите на българите и моли да му бъде отпусната известна сума, за да може да продължи изследователската си работа.¹ В писмо, изпратено с дата 28 октомври 1896 г., Стоян Шивачев уверява проф. Иван Шишманов, че още през 1888 г. той изпратил на Атанас Илиев, по негово искане, 13 коли ръкописни материали по географията, топографията и етнографията на Тракия – турската ѝ част.²

След разменени няколко писма той се запознава лично с проф. Иван Шишманов и поддържа с него трайни творчески контакти. Доставя му оригинална снимка за нестинарите в Източна Тракия и сведения за тамошните обичаи.

На 4 януари 1895 г. Стоян Шивачев пише от Бургас писмо до председателя на Руското общество по Църковна археология в Цариград, до Славянското благотворително общество и Императорското руско общество в Петроград, с което им съобщава, че в продължение на много години е работил върху Тракия и е събрал много материали, които предлага за обнародване.³ На 22 май 1897 г. той изпраща писмо и до Военно-географския институт във Виена, с което уведомява същия, че притежава „материали по географията, топографията, статистика и пр. на Тракия“ и предлага издаването им.⁴

Съставя и списък на 249 заглавия на теми, по които той работи из етнографията, бита и живота, говора на населението и др. на Тракия.⁵ Живее и работи по строг режим, на което се дължи до голяма степен и забележителната му работоспособност. Дневният му режим е стриктно разпределен за всичките 24 часа на денонощието: „ставане, закуска, работа, обяд, разходка, работа и т.н.“.⁶

Самият Стоян Шивачев счита в края на живота си като най-обхватно свое научно постижение съставения от него, но останал също неиздаден, обемист труд „Речник на българския език“, който съдържа повече от 70 000 думи и изрази с коментари и обяснения, издирени от него самия при обиколките му в селата и градовете на цяла Одринска Тракия. На 10 януари 1898 г. Стоян Шивачев написва писмо до министърът на народното просвещение, с което го уведомява, че след 30-годишен труд е подготвил „Речник на българския език“ и моли за подкрепа от министерството за издаването му.⁷ Два месеца по-късно на 15 март 1898 г. той написва ново писмо до народния поет Иван Вазов, с което му напомня за предишното си писмо и моли за отговор.⁸

Въпреки огромните усилия, които полага, Стоян Шивачев не успява да из-

¹ РИМ – Бургас, IV, инв. № 1013, л. 1–2.

² НА на БАН, ф. 11, оп. 3, а.е. 1667, л. 2.

³ РИМ – Бургас, IV, инв. № 1010, л. 1–2.

⁴ Пак там, IV, инв. № 1011, л. 1.

⁵ Пак там, IV, инв. № 1000.

⁶ Пак там, IV, инв. № 993, л. 1.

⁷ РИМ – Бургас, IV, инв. № 1909.

⁸ Пак там.

даде подготвени от него речник на българския език до края на живота си. Неиздаден е и до днес.

През 1962 г. Българската академия на науките – Отделение за езикознание и изкуствознание издаде „Странджански говор“ от Горо Горов, като книга I от академичната поредица „Българска диалектология“, заложен там в подготовка за печат през 1961 г. Никъде в това академично издание, нито в текста, нито в увода или в предговора, в който се прави и историографски преглед на състоянието на изследванията по странджанския и тракийските говори до него момент, не се споменава за речника на Стоян Шивачев, който макар и неиздаден, е достатъчно познат на специалистите преди това, включително и на Горо Горов, автор на споменатото издание „Странджански говор“. Той, като директор на Бургаския исторически музей, в периода 1958–1966 г. завежда и отдела „Революционно работническо движение“⁹ и би следвало да познава съхраняваните там архивни материали от Стоян Шивачев. Същият отдел по-късно, когато през 1988 г. съм преглеждал тези материали, се наричаше „Музей на революционното движение“ към Окръжна дирекция към Културно-историческо наследство Бургас. Там в раздел IV се намираха оцелелите материали от архива на Стоян Шивачев с инвентарни номера: от № 919 до № 1048 и от № 1332 до № 1954. Сред архивните материали там се намират и такива, като: „Градиво за български речник“, „Част от речника по говора от Малкотърновско, от буква „А“ до буква „Б“, изпратена от Стоян Шивачев до редакцията на министерския „Сборник за народни умотворения“¹⁰; също и „Градиво за български речник от Ст. Шивачев“ от буква „А“ до буква „В“, 41 страници, година 1897-ма¹¹, и редица други фолклорни, езиковедски и диалектологически материали. Предговорът към споменатото академичното издание „Странджански говор“ на Горо Горов, за който стана дума, е написан от научния ръководител на изданието и голям български езиковед и диалектолог Ст. Стойков, който го е озаглавил „Българската диалектология по нов път“, но и там не се споменава за съществуването на ръкопис на „Речник на българския език“ от Стоян Шивачев, в основата на който са залегнали тракийските говори и в най-голяма степен странджанският говор, при все че материали и екземпляр от подготвеният за издаване повече от половин век преди това е бил предоставени от самия автор на Българската академия на науките (Българското книжовно дружество).

Когато Стоян Шивачев подготвя първия вариант на своя „Речник на българския език“ и се сблъсква с първото си огорчение, че не може да го издаде, и други утвърдени българисти и слависти имат същите терзания. Първият български тълковен и енциклопедичен речник „Градиво за български речник“ на изтъкнатият деец на българското духовно възраждане Кузман Шапкарев, например, остава неиздаден и непознат близо един век в Научния архив на БАН.¹² Найдено

⁹ **Горо Горов:** Библиография: Бургас: Окръжна библ. П. К. Яворов, 1980, с. 6.

¹⁰ **РИМ – Бургас**, IV, инв. № 935.

¹¹ **Пак там**, IV, инв. № 1040.

¹² **Шапкарев**, Кузман А. Градиво за български речник. археогр. обраб. Дора Димитрова и др. ред. Владко Мурдаров. предг. Веса Кювлиева-Мишайкова. [София]: Аура, 2001 (София:

Геров успява да отпечата в Петербург до 1856 г. от своя Речник на българския език“ само до буквата „В“.

Стоян Шивачев може и да не е съзнавал съвсем ясно, когато е подготвял своя речник, колко труд и средства са необходими за неговото реализиране. Знаел е обаче едно, че това е голяма национална задача и не е жалил нито сили, нито средства за нейното постигане, с разбирането, че общобългарският книжовен език трябва да приобщи всички живи локални говори. И както Кузман Шипкарев, който си поставя за цел да привнесе в общобългарския книжовен език богатството на българските говори в Македония, така и Стоян Шивачев поема по възрожденски мисията да изпълни сам и тази национална задача, съхраняването на словесното богатство на родната му Тракия. В писмото си до редакцията на „Периодическо списание“ още през 1885 г. Стоян Шивачев съобщава че е събрал в Одрински вилает много „чисто български думи, гатанки, пословици, поговорки нарицания и др.“¹³, които предлага за печат.

През 1888 г. той изпраща на Димитър Матов чрез Атанас Илиев 130 ръкописни листа със материали по географията, топографията, етнографията и пр., събирани от него в Тракия и най-вече в нейната турска част, т.е. отвъд тогавашната българо-турска граница. В продължение на повече от три десетилетия Стоян Шивачев се занимава със събиране на материали и по лексикология и диалектология под ръководството на Димитър Матов и проф. Иван Шишманов. „За тази цел – споделя той – съм обиколил почти всички градове и по-големи села на Тракия, а особено южната ѝ половина, Цариградски и Одрински вилаети, гдето, както в Родопите и Странджа планина, 4/5 от християнското население е било и говори език, сравнително чист от всякакви примеси на гръцки, турски и други говори.“¹⁴ Изготвил е речник на българския език с около 72 000 думи.

През 1892 г. Стоян Шивачев в писмо напомня на проф. Иван Шишманов, че още през 1892 г. му е показал фрагмент от своя речник в ръкопис – от около 5000 думи „повечето от тях неупотребявани досега в никоя книга или речник“, който ученият обещал да обнародва в кн. 12–13, и моли да бъде уведомен за съдбата на ръкописа и дали той ще бъде публикуван.¹⁵ На 5 май 1894 г. Димитър Матов връща на Стоян Шивачев предоставената му част от речника за преглед и написва върху ръкописа като резолюция своята висока оценка: „С такава любов и постоянство като вас малцина се занимават с народната словестност и език“.¹⁶ На 14 декември 1896 г., пак от Созопол, Стоян Шивачев уведомява академията, че е подбрал, както му е поискано, 500 редки думи от буквата „А“ до буквата „Д“ на своя речник, които ще препише на чисто и веднага ще изпрати

Унив. изд. Св. Кл. Охридски). LVI, 383 с.: с портр., факс., ил.

¹³ **НА на БАН**, ф. 1к, оп. 2, а.е. 41, л. 70.

¹⁴ **Ангелов**, А. Родолюбивата, просветна и книжовна дейност на Стоян Шивачев. – В: *Начално образование*, год. 4 (1966), кн. 12, с. 48.

¹⁵ **НА на БАН**, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1667, л. 2.

¹⁶ **Горанов**, Б. Стоян Шивачев и българското народознание. – В: *Български фолклор*, 1985, кн. 1, с. 63.

най-късно през идващия месец януари.¹⁷ Тази активна преписка продължава и на 28 май 1897 г. Стоян Шивачев изпраща готовите страници от речника си, а за останалите казва, че скоро ще ги препише и също препрати.¹⁸

Заглавната страница на ръкописа

Визитката на Стоян Шивачев

На 10 януари 1898 г. Стоян Шивачев пише лично на министъра на народното просвещение, с което го уведомява, че след 30-годишен труд той е подготвил речник на българския език с около 70 000 думи и моли за подкрепа за издаването му. В друго писмо от 15 март с.г. той напомня на народния поет Иван Вазов за

¹⁷ **НА на БАН**, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1667, л. 3.

¹⁸ **Пак там**, л. 4.

горното писмо и го моли за отговор.¹⁹

Нещата се развиват така, че в навечерието на следващия ХХ в. Стоян Шивачев е принуден отново с писмо от Бургас на 12 януари 1900 г. да запознава академичното ръководство със своя близо 30-годишен труд по събирането на материали за пълен български речник, „каквто досега няма“, и че е успял вече да издири и подреди 70 000 думи в 1000 големи страници, но му трябва малка взаимообразна материална подкрепа, за да завърши напълно това дело.²⁰

Бургас, 12 януари 1900 г.

До Господин Председателя на БКД

Високоуважаемий господине,

От около 30 години насам, в качеството си на бивш народен учител в разни села и градове, се занимавам по събиране материал за един пълен български речник, от какъвто, за жалост, се лишава българската книжовност. За тая цел съм обиколил през летните ваканции всичките почти градове и по-големи села на Тракия, а особено на южната ѝ половина – Цариградский и Одринский вилаети, гдето, както тук в Родопите и Странджа планина, четири пети от християнското население е българско и говори език сравнително чист от всякакви примеси от гръцки, турски и други говори, както това се случва в други части от българското отечество.

В събирането на материалите аз съм сполучил между другото да събера и запиша около 8–10 000 български, първоначални и производни от други думи, никак несъществуващи и неупотребявани досега в писмений български език или ако употребявани някои от тях, но в съвсем друг смисъл и значение; общи думи и думи, имащи в корена си общо с езиците: Руский, Чешкий, Полский, Сръбский, Гръцкий, Французкий (Латинский), Турский, Арабский, Персийский и Влашкий.

Целий речник, ведно с известните и употребявани досега в писмений български език думи, ще брои около 65–70 000 думи, състоящ се от един том, около 50[0] печатни листове, около 1000 страници гол[емина]. За напечатването на този си труд няколко пъти се отнесох до Министерството на народното просвещение с молба за парично пособие, но и днес молбата ми остана неудовлетворена, при всичко, че винаги ми се е обещавало такава, като при това известните авторитети по българската филология господата д-р Иван Д. Шишманов, Ат. Илиев и Матов неведнъж, писмено и лично, ми са изказвали одобрението си и всячески са се старали да ме насърчават, да продължавам събирането на материалите.

Доскоро аз още хранех надежда за едно какво годе пособие от страна на

¹⁹ РИМ – Бургас, инв. № 1009.

²⁰ НА на БАН, ф. 1к, оп. 2, а.е. 174, л. 20.

Министерството на народното просвещение, но сега, предвид финансовото положение, в което се намира последното, изгубих всички надежда и се отправям към Вас с молба да ходатайствате пред достойно председателстваното от Вас Българско книжовно дружество, да благоволи и ми отпусне едновременно или в няколко срока, взаимнообразно едно парично пособие от 3–4000 лв., с помощта на което да мога да напечатам речника си, който вярвам ще намери добър прием в българската читающа публика.

До [дни] ще Ви изпратя и едно извлечение от речника.

Приемете уверения в отличното ми към Вас почитание.

Бургас, 12 януари 1900 г.

*Адрес: С. Шивачев, гр. Бургас*²¹

Отговорът на това запитване пристига след три месеца, на 21 март с. г., като пощенска картичка, подписана от деловодителя и той не е насърчителен за Стоян Шивачев: „Българското книжовно дружество, съгласно новия си устав, приема да печата в своя орган и издания разни материали върху страната и народа ни, когато тия материали получат одобрението на съответния клон, обаче помощи то не може да дава засега, понеже и то е поставено от нежеланието на държавата за тая година да го подкрепи в мъчнотия дори за собствената си издръжка“.²²

На 10 декември 1903 г. бургаският седмичен вестник „Нова епоха“ помества на първата си страница с по-едър шрифт обявление и покана за отпечатването на речника на Стоян Шивачев:

Речник на български език. Съставен от С. Шивачев

*Такова е названието на първий пълен български речник, приготвен най-грижливо от събирания в продължение на повече от 30 години лексикологически материал. Целият речник ще се състои от около 70 000 първоначални (коренни) думи, без производните, повече от 12 000, от които неупотребявани и неизвестни досега в писменния ни език, или и ако употребявани някои от тях, но в съвсем в друг смисъл и значение. Материалът отдавна е готов и съставителят му е решен да го напечата и издаде, за което се известяват господа книжарите и другите любители на българската книжнина, да поемат печатането и издаването му на свят. Ще се състои само от един том на голям формат и от около 60 печатни коли.*²³

Същата обява вестникът отпечатва още веднъж, четири месеца по-късно, на 10 април 1904 г.

²¹ **НА на БАН**, ф. 1к, оп. 2, а. е. 174, л. 20.

²² **Пак там**, л. 2.

²³ *Нова епоха*, Бургас, год. 4, бр. 3, 10 дек. 1903.

На 20 декември 1906 г. Стоян Шивачев пише отново до проф. Иван Шишманов, като го уверява, че ръкописът, който той му е донесъл, е вече готов и след като се препише на чисто ще му го представи. Моли го за каквато и да е длъжност, включително и за учител по турски и гръцки в някое частно училище в столицата, за да е близо до него, когато речникът започне да се печата, за да може да участва в помощ на този процес.²⁴

Следва ново чакане и в много кратко писмо на 21 юли 1908 г. той отправя запитване до Българското книжовно дружество за съдбата на оставения от него предния месец ръкопис:

Уважаемий Господине,

Нищо не зная за участи на оставения Вам в началото на миналий юния „Български речник“ в ръкопис, та ви моля да Ви бъде угодно да ме уведомите, даден ли е той за рецензия и в какво положение се намира въобще.

Приемете, Уважаемий Господине, уверение в почитанието ми към Вас.

/п/ С. Шивачев²⁵

В писмо от 4 октомври 1910 г., изпратено от Бургас, Стоян Шивачев моли проф. Александър Т. Балан за съдействие за публикуването на подготвения от него „Речник на българския език“:

Почитаемий Господине,

Има повече от 30 години, от как се занимавам със събирането на думи за български речник, какъвто преди няколко време можях да стъкмя и систематизирам. Състои се от около 400 ръкописни листове (коли) с около 72 000 думи, наредени по строг азбучен ред. Повечето от малко известните думи, провинциализми и термини, съобщени с примери от живата реч и на другите славянски наречия, както и на езиците гръцки, турски и френски. Бившият министър на Народното просвещение Иван Шишманов ми даваше надежди, че ще ме улесни за напечатването му, подканяйки ме да го свърша. За жалост той се оттегли от министерството тъкмо, когато аз привърших речника. По-късно не намерих за благовременно да правя постъпки в този смисъл пред другите министри на Народната просвета. Обръщам се към Вас с молба да ми дадете някои съвети по отношение на неговото отпечатване, като съм готов, ако е нужно да Ви изпратя и някои коли да ги прегледате и оцените в някое списание. Приемете уверение в уважението ми към Вас.

Адресът ми е: С. Шивачев, адвокат в Бургас.

/п/ С. Шивачев²⁶

²⁴ **НА на БАН**, ф. 11, оп. 3, а.е. 1667, л. 11.

²⁵ **Пак там**, ф. 1к, оп. 2, а.е. 259, л. 49.

²⁶ **Пак там**, ф. 109, оп. 1, а.е. 678, л. 2.

На 16 март 1911 г., пак с писмо от Бургас, Стоян Шивачев се обръща директно към новия председател на Българското книжовно дружество (БАН):

Многоуважаемий Господине,

Драго ми е, че ми се предостави случай да Ви пиша и честитя новий почетен пост – Председател на Българската академия на науките – този върховен храм на мисълта и разума, гдето обитава и царува вечната правда и чийто достойни членове справедливо и заслужено са наречени безсмъртни, защото са обезсмъртили имената си със своята ученост и със своите добродетели, които са най-скъпото украшение на истинския учен философ човек и които със скромността си са се въздигнали пред очите на обществото наук на онези мними учени лицемери, които чрез надменността и суетата си търсят изгодност от тази почест и слава.

Ползуван от случая, изпращам Ви един конспект от разни трудове с молба да го прегледате дали не съдържат материали, които ще могат да се вметнат в бъдеще в издаваните списания и сборници на Академията, като при това Ви заявявам, че и сам бих приел каква годя длъжност при последната: библиотекар, преводач от старогръцки и други езици или друго, каквото Вие ще благоразсъдите, само да съм по-близо до Вас, да Ви виждам и слушам по-често, обстоятелство, което твърде ме привлича и постоянно ме занимава... Приемете искрените ми почитания към Вас.

*С. Шивачев*²⁷

В края на това писмо Стоян Шивачев споделя на председателя на академията, че по отношение на проведените общински избори, той няма с какво да се похвали, защото по уважителни причини не е могъл да вземе участие в тях, но се кани да участва в изборите за Велико народно събрание.²⁸

Малко преди това писмо се разпространява едно печатно обявление за всички заинтересовани, съдържащо списък на неиздадени трудове и материали в ръкопис на Стоян Шивачев: „Известяват се господа книжарите, печатарите, издателите и въобще любителите на книжнината, че при настоятелството на Българското ученолюбиво дружество „Отец Паисий“ в гр. Созопол се намира за продан следущий писмен материал на оригинални съчинения, преводи, описания, монографии и пр.“. Всички заглавия са подредени в шест раздела. В I раздел четем: „Речник от около 40 000 български думи, някои от които неупотребявани досега в никой речник; Сборник на около 500 български песни; Сборник на около 80 приказки; и толкова стари надписи (гръцки, латински и български); Около 2000 пословици, басни, поговорки, умни изречения; Описания на около 500 дялани камъни, статуи и части от последните. Раздел II („Съчинения“): „Тракия“, „Старозагорското разорение“, „Старозагорското въстание през

²⁷ НА на БАН, ф. 1к, оп. 2, а.е. 295, л. 43.

²⁸ Пак там.

1875“ „Румелийският преврат“, „Източния въпрос“ и редица други. Раздел III („Преводи“) – преведени текстове от Аристотел, Сократ, Платон, Ксенофон, Омир, Тукидит, Йоан Златоуст и др. Раздел IV („Описания“) – Историческо, географско, етнографско, археологическо и др. описание на България, Тракия, Черно море, Мраморно море, Босфорът, Дарданелите и др.; V раздел: Развалини на старовремни дворци, крепости, църкви и пр.; VI раздел („Животописания и черти от живота на лицата“²⁹).

Десетилетия наред се смяташе, че ръкописът е изгубен, но през 2012 г. негова родственица ми съобщи, че е намерила екземпляр. За съжаление речникът и досега не е отпечатан.

²⁹ Следват стотина имена на хайдути, войводи, национал-революционери и др.

Първата самостоятелно отпечатана отраслова библиография в България

АЛЕКСАНДЪР КОВАЧЕВ

First self-published specialized bibliography in Bulgaria

Alexander Kovachev

Summary

A study of the conditions and prerequisites for the creation and development of literature in Bulgaria during the period 1806 to 1886 through the eyes of teacher Nikola Nachov. The work "Bibliographic review of our mathematical literature from the very beginning to the end of 1886" is officially recognized as the first independent special bibliography on mathematical literature in our country. Contributions and perspectives are indicated.

Key-words: Bulgarian bibliography – history, theory, Nikola Nachov – specialized bibliography, "Bibliographic bulletin"... – review and current status.

Името на академик Никола Енев Начов не се нуждае от извънредно представяне, най-вече в средите на българските библиографи, библиотечно-информационни специалисти, историци, големия брой студенти, изучавали и изучаващи специалност „Библиотечно информационни дейности“, книгоиздатели, печатари и пр. В моя статия, публикувана през 2016 г.¹, проследявам учебници и помощна литература от учителя Никола Начов в библиотеката при Народно читалище „Христо Ботев“ – Калофер. В нея съм представил обзор на неговата биография, изпълнена с редица трудности, перипетии, проблеми през целия живот.

Тук обект на внимание е значителен за времето си библиографски труд, със заглавие: „Библиографически преглед на нашата математическа литература от самото ѝ начало до края на 1886 г.“, с подзаглавие: „Съставен от учителя при държавното практическо земеделско училище в Садово Никола Начов“, под редакцията на В. Йорданов, отпечатан в три книжки на списание „Искра“ – град Шумен, година 2 (1889), брой № 1, на с. 52–57; брой № 3, с. 184–189; и брой № 4, с. 248–252.

През същата 1889 г., когато „Библиографически преглед...“ е публикуван в списанието, печатницата на Сп. Попов в Шумен изработва и самостоятелен, отделен отпечатък на произведението, в скромен обем от 17 страници.²

¹ Ковачев, Александър. Учебници и помощна литература от учителя Никола Начов в библиотеката при Народно читалище „Христо Ботев“ – Калофер. – В: *Библиотеки – четене – комуникации*. XV нац. науч. конф. с междунар. уч., Велико Търново, 17–18 ноем. 2016 г.: Посв. на „Дигиталната конверсия на книж. и култ.-истор. наследство“, 2017, с. 258–262.

² Начов, Никола. Библиографически преглед на нашата математическа литература от самото ѝ начало до края на 1886 г. състав. ... Шумен: печ. Сп. Попов, 1889. 17 с. Вж и: *Искра*

Цел на настоящата разработка е да проследя идеята на учения и на метода му на работа, чрез които той съставя първата специалната (отраслова) библиография в България.

Задачата ми е:

- да коментирам детайлите последователно (един след друг) от гледна точка на библиограф;

- да анализирам, тълкувам и цитирам всеки елемент: оформление на редни думи (авторски или заглавни), оформление на заглавия и подзаглавия (едно, две или повече) на съответните учебници и учебни помагала по математика (в т.ч. алгебра, геометрия, тригонометрия, логически таблици и т.н.), последователност на библиографските данни в библиографските записи. Сведения за поредност на изданието, място на издаване, издателство (печатница, книжарница, книгоиздателство, литография и пр.), година на издаване, количествена характеристика за брой на страниците, съпроводителен материал (снимки, илюстрации, рисунки, таблици, математически формули и пр.), област на забележките, като обърна внимание и на използваните в описанията разделителни знаци, място на тяхната употреба, предвид на тези въпроси.

Приносът ми в настоящата разработка е да докажа, че учителят Никола Начов действително е общопризнат в съставянето на първата специална библиография в България, въпреки че и много други талантливи родни учени демонстрират подобни опити, които не се оказват достатъчно сполучливи.

Началото на публикацията на Никола Начов

в сп. „Искра“, с. 52

Както уточних, трудът на Начов се появява в три броя на сп. „Искра“. Първата част е в брой № 1 и обхваща 6 страници (с. 52–57), втората част е в брой № 2 и съдържа 5 1/3 страници (с. 184–189), третата част се състои от 4 1/3 страници (с. 248–252). Проследявам всяка една от тях отделно, тъй като те притежават свои особености и се отличават от останалите по специфични белези. Обектът на изследване не е значим по обем в сравнение с други впоследствие (едва 17 страници в самостоятелния отпечатък), основателно може да се твърди, че с него е поставено ново начало в родната библиография.

В първата част на „Библиографическия преглед...“ авторът осъществява обстоен преглед на състоянието на книжнината в България през XIX в. Хронологичните граници обхващат периода от 1806 г., когато излиза „Неделник“ от Софроний Врачански, която година според изследвачът, може да се нарече „Епоха в нашето възрождане“³ (с. 53), до днес (т.е. 1886 г.), и която той основателно приема за първата печатна книга у нас.

Какъв е бил мотивът на автора, за да се заеме със съставяне на библиография по математическа книжнина у нас; да е публикувана в три броя на списание „Искра“, а същата година да е отпечатана и като самостоятелно издание?

По това време други учени в у нас също правят първи опити за създаване на специална (отраслова) библиография. Фактите красноречиво говорят, че през периода на Българското Възрождане и годините след Освобождението, книгоиздателското, печатарското и книжарско дело в страната са твърде скромни, за да очакваме каквото и да е удовлетворение от тях. Ето какво казва по този въпрос Ценко Цветанов, един от историците и изследвач на библиографията ни:

„Интересът към специалната библиография се увеличава с все по-голямото нарастване на научния и културен живот в страната и буржоазното разрастване на книжната продукция. В областта на специалната библиография се проявяват преди всичко двамата наши големи библиографи: академик Никола Начов (който работи с успех и в общата библиография) и академик д-р Никола Михов“⁴

В своя преглед Никола Начов сам отговаря на този въпрос: „Един бегъл поглед върху нашата бедна математическа литература веднага ни уверява, че засега за българския библиограф е още много лесно и трябвало да се положи почти незначителен труд, ако би се опитал да състави една пълна библиография както по математиката, тъй и по всеки един клон на всичките книги появили се до днес, от споменатата 1806 г. насам, която заслужава да се нарече „Епоха в нашето възрождане“⁵.

По-нататък следва: „Между запазените и познати досега изключително с теологическо съдържание ръкописи, които са съставлявали българската литература в Златния век на цар Симеон, поне досега не се намира ни едно съчинение по мате-

³ Начов, Никола. Библиографическия преглед на нашата математическа литература от самото ѝ начало до края на 1886 г. – В: *Искра* (Шумен), год. 2 (1889), с. 53.

⁴ Цветанов, Ценко. Българска библиография: Истор. преглед и днешно съст. 2. прераб. изд. София, 1957, с. 72.

⁵ Начов, Никола. Пак там, с. 53.

матиката. После в XV век, заедно с нападението на Българското царство, всичко се пороби и изгуби, всичко представлява убийствен застой и смъртоносна летаргия“.⁶

Според автора най-древните народи, които са почувствали и твърде рано необходимост от учебници по предмети като „Аритметика“ и „Геометрия“ са асирийци, вавилонци, индийци, китайци, египтяни, а впоследствие гърци и араби. Този факт явно предизвиква определен интерес и у нас, защото „Аритметика“-та, се появява също първа, а след нея идват „Алгебра“-та и „Геометрия“-та. Обръща внимание на „новото начало“, което предвид турското нашествие, периода на Възраждане, липсата на печатници и издателства преди Освобождението, е много лесно да се обхване в библиографичен труд.

Никола Начов приема, че първият български учебник по „Аритметика“ е този от Христати Павлович, отпечатан през 1833 г., отбелязан в списъка му под № 2, отдел А.

Първата „Алгебра“ е тази на Хр. Д. Ваклинов от 1859 г., забелязана като № 1, отделение В.

Първата „Геометрия“ е тази на В. Груев от 1867 г., забелязана под № 1, отделение С.

До средата на 1877 г., когато започва освободителната война, изследвачът открива 28 на брой аритметики на български език, с два сборника, 2 алгебри и 3 геометрии. За тях, както и за онези, които впоследствие се появяват, прилага обширен списък, систематизиран в хронологичен ред от отпечатването им.

Отбелязва състоянието на училищата в България до Освобождението, които по онова време са само две: Пловдивското централно училище и Габровската гимназия. След 1878 г. рязко нараства броят на ученици, учители, училища, напечатани и издадени книги, а заедно с тях на учебници и на учебни помагала.

Никола Начов съобщава: „Най-първата логаритмична таблица е от 1882 г., тригонометрия (праволинейна) от 1883 г., аналитическа геометрия от 1885 г., с тия на г-на А. В. Шоурек, забелязани в отделение „Д“, „Е“ и „F“, под № 1, 1, 1. И така до края на 1886 г. намираме напечатани на езика ни, заедно с тия появили се до войната, всичко 47 аритметики с 9 сборника, 5 алгебри, 13 геометрии и 1 логаритмична таблица, 2 праволинейни тригонометрии и 1 аналитическа геометрия. Това е всичко“.⁷

Следва преглед на библиографските източници, според езика на който са написани. Първите превеждани математически съчинения са на гръцки език, тъй като нашите просветители са обучавани на гръцки език и в гръцки училища, а впоследствие се появяват преводи от руски, английски, френски и чешки език.

Учителят посочва имена на писатели и преводачи на списания по математическа литература от старо и от най-ново време, като сред тях откривам имената на следните лица:

„По аритметика: Христати Попович, Неофит архимандрит Хилендарец, Емануил Васкидович, Сава Илиевич Панагюрец, Христодул К. Сичан-Николов,

⁶ Начов, Никола. Пак там.

⁷ Пак там, с. 55.

Х. Златев-Михайлов и още много други.

По аритметически сборници: Н. Марков, Хр. Д. Павлов, Иван Фр. Филчов, Т. Странски – неизвестен и Д. Алексиев.

По алгебра: Хр. Д. Ваклидов, Иван А. Тонджоров, Васил К. Василев, В. П. Золотов и П. Икономов.

По геометрия: В. Груев, Н. Марков, Ив. Н. Гюзелев, Г. Д. Караджов, Антон В. Шоурек, А. Тодоранов, В. Т. Донков, Ф. Витезлав Силитек,

По логаритмически таблици и аналитична геометрия: Антон В. Шоурек и Т. Странски⁸.

Както забелязвам, ученият започва от 1833 г. Провел е действително проучване по години и по видове учебници на: аритметика, аритметически сборници, геометрии, логаритмически таблици, тригонометрии, аналитическа геометрия.

Предвид на критерия – място на издаване (в кои държави и в кои градове са отпечатани аритметиките и аритметическите сборници до 1889 г.) най-вече в Белград, Крагуевац, Смирна, Букурещ, Цариград, Пеща, Виена, Печатницата на Янко Ковачев и с-ие в Русчук и Русе, Пловдив, Сливен, Търново, Силистра.

От книжарниците, издавали учебници по математика, първенството държи тази на Хр. Г. Данов – Пловдив, следвана от тази на Д. В. Манчов, отново от Пловдив, Н. П. Недялкович (Търново) и др.

Приложен е анализ в количествено отношение кое е написано и издадено по математика в България, сравнено с други напреднали в науката и образованието народи. Забелязва липсата на определени научни термини; изработена съответстваща за отрасъла терминология.

Втора част от „Библиографически преглед на нашата математическа книжнина...“⁹ е публикувана в списание „Искра“, брой № 3, с. 184–189. Тя започва със „Списък на всички учебници по математика, излезли до края на 1886 г. на български език, наредени по хронологичен ред на появяването им“¹⁰. Съдържа следните отдели:

„А. Аритметики с аритметически сборници.

В. Алгебри.

С. Геометрии.

Д. Логаритмически таблици.

Е. Тригонометрии.

Ф. Аналитическа геометрия.

Г. Притурка.

Забележка. Книгите, забелязани със звездичка, съм ги имал на разположение при съставянето на тоя списък“¹¹.

Следва изложение на дял „А. Аритметики“. Тук Начов посочва библиографски записи на 47 книги. Анализирам съдържанието на библиографските данни на

⁸ Начов, Никола. Пак там, с. 56.

⁹ *Искра*, год. 2 (1889), № 3, с. 184–189.

¹⁰ Пак там, с. 184.

¹¹ Пак там, 184–185.

включените в списъка произведения.

Първо, всички описания започват с **поредна цифра**, от едно до безкрайност, която в случая е формален белег и служи само и единствено за тяхната последователна номерация. Спомагателни показалци (от какъвто и да е тип или вид) в случая не са предвидени. Целта е да се проследи общия брой на издадените учебници по изучавани предмети.

Второ, **Сведения за заглавие и подзаглавие**. Забелязвам, че този тип данни не се отличават по никакъв начин от текста на останалото описание. Употребен е един и същ шрифт (като големина, и като вид), а не е различен, каквито са изискванията на действащите в момента стандарти (с главни букви или с главни и редовни, но почернени).

Трето, **Сведения за авторска отговорност**. След заглавие и евентуално подзаглавие на съответната аритметика, Начов посочва сведения за автор, съставител, преводач, наредил и пр., както е и според съвременните изисквания, но за съжаление, те невинаги присъстват. Например:

„*4 Болгарска Аритметика. Съчин. от Хр. К. Сичян-Николов. Букурещ. Напечатана у Йосифа Копайнига. 1845 г. 8°

Тя е имала 2-ро издание от Θ. Дивичиян в Цариград 1856 г. 8° стр. 225. Цена 6 гроша.

5 Числителница. Превел Х. Златев Михайлов. Цариград 1851.

*9 Кратка числителница за малки деца. Наредил Х. Г. Данов. Издава се от съдружеството на Българската Книгопродавница в Пловдив. Пеща, 1859 год. У книгопечатницата Алойза Бучянски, 8° м. стр. 86. Цена 5 гр.

*21 Числителница за смятане на ум в общите училища. Написана на английски от В. Гринлиф, а преведена от Георги Пенев, Книжарница на Хр. Г. Данов и С-ие в Пловдив, Русчук, Велес, 1869. 8°. Стр. 71, цена 2½ гроша. У книгопечатн. Л. Сомеров¹².

Четвърто, **Сведения за поредност на изданията**. Стандартът за „Библиографско описание на книги“¹³ изисква поредността да се отбелязва само когато е различна от първо издание. Например: второ издание (. – 2. изд.), трето поправено издание (. – 3. попр. изд.), 4 основно преработено и допълнено издание (. – 4 осн. прераб. и доп. изд.) и т.н.

В конкретния случай, като анализирам библиографските данни в списъка на Начов, забелязвам че той също не е отбелязал първите издания на книгите по математика, както това се прави и днес. За втори, трети и пр. издания присъства информация, която понякога е твърде подробна и често може да е отбелязана със знак звездичка (*). Например:

„8. Пространна числителница от Хр. Г. Данов. Пеща. 1858 г. 12° стр. 192.

Тя до 1874 г. беше достигнала до 4-то изд.

* Теоретическа и практическа числителница, съставил Хр. Г. Данов. Второ

¹² Начов, Никола. Пак там, с. 185.

¹³ БДС 15419-82. Библиогр. описание на книги. 56 с.

издание съвсем преработено и допълнено. Книжарница на Хр. Г. Данов и С-ие в Пловдив, Русчук, Велес. 1868 г. 8 ° стр. 36 с 20 фигури. У книгопеч. Л. Сомеров. Цена 12 гр.

* Трето издание стереотипно 1868, ц. 15 гр.

* Теоретическа и практическа числителница за ученици от средните класове и за самоуки. По най-добрите от тоя вид съчинения съставил Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес, 1874 г. с 20 фигури в текста. 8° г. стр. 336. Печатница на Българското Отделение Янко Ковачев и С-ие, Цена 15 гр.¹⁴

Пето, Сведения за място на издаване. Прави впечатление, че понякога е посочено конкретно къде е отпечатана, като например:

„6. Аритметика. Неофит [Рилски?] Белград 1851“.¹⁵

В други случаи сведенията за място на издаване придружават собственика на печатницата. Например:

„*20. Кратка числителница, съставена от Ив. Найденов, а издадена от Българското Цариградско читалище за употребление в първоначалните училища. Издание първо. Цариград, в печатницата на Македония, 1869. 8° мал-стр. 43. Цена не-означена“.¹⁶

В трети случаи, въобще липсват сведения от подобен характер. Например:

„*32. Също, трета книжка за смятане за трето отделение. Смятане с числа от 1 до 1000 хилядни. 1883. 8°, стр. 60, цена 40 ст.“.¹⁷

Понякога съставителят на списъка посочва повече от едно място на издаване. Например:

„*25 Смятница с 580 фигури от Д. Хибнер превел М. П. Добринов (с ръководство за предаването). Издава книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес 1875. Виена. Българската печатница на Янко С. Ковачев 8° стр. 48. Цената на тази книга е гр. 4.

Тя има 2-ро стереотипно издание в 1882 г.“¹⁸

Шесто, Сведения за издателство. Тези сведения отново не присъстват винаги и в пълна форма, както е редно да бъде в библиографските записи. В онова отдалечено време по-скоро са сведения за печатници, в които са отпечатани и издадени книги, поради характера на книгоиздателското и печатарско производство в България. Например:

„5. Числителница. Превел Х. Златев Михайлов. Цариград 1851.

6. Аритметика. Неофит (Рилски?) Белград 1851.

7. Кратка Аритметика. Превел Л. Павлов. Белград 1858 г. 8° стр. 48. Ц. 2гр. и 20 пари.

10. Наръчна числителница преведена от Н. Николов, а поправена и издадена от Ив. Найденов. Цариград – Галата. Книгопечатницата на Д. Цанков. 1859 г. 24, стр. 67.

¹⁴ Начов, Никола. Пак там, с. 184–185.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Пак там, с. 185.

¹⁷ Пак там, с. 187.

¹⁸ Пак там, с. 186.

За нея се споменува в края на Български книжици, кн. 14-та от 1858 г.¹⁹

Седмо, Сведения за година на издаване. Като проследявам всички 47 на брой аритметики, включени в списъкът на Н. Начов, изразено в процентно отношение, годината присъства при всички библиографски описания = 100 %.

Осмо, Сведения за количествена характеристика на страниците. При по-голяма част от включените в списъка произведения количествена характеристика за общия брой на страниците присъства. Понякога, по неизвестни за читателя причини, се случва да отсъства. Вероятно, съставителят не е видял лично източниците на информация или по друга причина. В началото уточнява, че произведенията, отбелязани със звездичка, е притежавал, поради което тези сведения са верни, а при други, които е взел от библиографски източници и не ги е прегледал *de visu*, не може да претендира за достоверност.

За разлика от действащия в момента стандарт²⁰, последователността на цифрите и буквените означения са разменени. Например: Начов ги е отбелязал по следния начин „Стр. 64“, както по принцип е, когато цитираме библиографски източник при аналитично описание на част от книга или статия, като посочваме конкретна страница. Според приетите норми трябва да бъде обратно: „– 64 с.“.

„*31. Също, втора книжка за смятане за второ отделение. Смятане с числа от 1 до 100. 1883. 8°. Стр. 64, цена 30 ст.“²¹

Девето, Сведения за съпроводителен материал. Илюстрации. Снимки. Графики. Чертежи. Таблици. Тези сведения невинаги присъстват в учебната литература, защото зависи по каква дисциплина са учебниците; кой ги е писал; за кой клас са предназначени; какво трябва да бъде показано и т.н., поради което е трудно да се установи кога са включени и кога са пропуснати умишлено или не. Например:

„*17. Пълна числителница от Тодор Икономов, Печатана от книжарницата на Тод. Икономов в Шумен. В книгопечатницата на Дунавска Област. Русчук, 1868 г. 8°, стр. 140 + II (притурка)“²²

Десето, Разделителни знаци, използвани в библиографските описания. Какви са те и колко са на брой? По принцип това са условни разделителни знаци, които в граматиката имат определено значение с оглед на пунктуацията, докато в библиографската практика, те са с коренно различно означение. Поставени на специфични места, установени от цитирания по-горе стандарт, тяхното значение е различно в списъка, който анализирам най-подробно, са: точка (.), запетая (,), звездичка (*), кръгли скоби (), знак плюс за присъединяване (+), тире (–).

В тази втора публикация на „Библиографически преглед...“ в списание „Искра“ от 1889 г., книжка № 3, с. 184–189, не откривам използвани други специфични разделителни знаци.

¹⁹ *Искра*, с. 184–185.

²⁰ ISBN: Междунар. стандарт за библиогр. описание: консолидирано изд. прев. от англ. Александра Дипчикова. София: Бълг. библиот.-информ. асоц., 2012. 268 с.

²¹ *Искра*, с. 187.

²² *Пак там*, с. 185.

В края на отдел „А. Аритметики с аритметически сборници“ е отделено конкретно внимание на „Аритметически сборници“ (с. 188–189.) Техният брой е осем, всички отбелязани със звездичка, което означава, че Начов е разполагал с тях при съставяне на списъка. Накрая, след № 8, е включил още един библиографски запис, който е без номерация, въпреки че стои на мястото си като евентуален № 9. Това е:

„* Сборник математически задачи в две части. Част първа. Аритметически и геометрически задачи. За употребление в I и II класове. Съставил. Д. Алексиев (Учител при Тутраканското трикласно училище) Руссе. Скоро-печатница на Ст. Ив. Роглев. 1886. 8°. Стр. 352 + 105 и 1 таблица за метрическа система. Цена 2 лева и 60 ст.“²³

Следва да анализирам пълнотата на библиографските данни в тези описания. Както и представените дотук записи, те започват със заглавие на съответното произведение, следва автор или кой ги е наредил; или според ръководството на кой човек; сведения за поредност на изданията (но те не са на мястото си според изискванията на БДС, които вече цитирах по-горе, а се намират в забележка); след тях са сведения за място на издаване, издателство, печатница и пр. (при № 1–4). При № 5–6, дори и № 7 отчасти, липсват сведения за място на издаване, издателство, година, брой на страниците, въпреки че са отбелязани със звездичка. При № 8 всичко е според изискванията на стандартите.

Третата част на „Библиографический преглед на нашата математическа литература от самото и начало до края на 1886 г.“, е публикувана в брой № 4, с. 248–252. Озаглавена е „Списък на всички учебници по математика, излезли до края на 1886 г. на български език, наредени по хронологичен ред на появяването им“.²⁴

Никола Начов започва с втори отдел – „В. Алгебри“, както ги е класифицирал в началото на втората част от своя „Библиографический преглед...“, като извънредно напомня, че учебниците са излезли на български език, разположени в хронологичен ред от тяхното публикуване. Налице са 5 заглавия, всички отбелязани със звездичка. След № 3, отново със звездичка, е отбелязан учебник по „Алгебра“, който е второ издание на № 3 и както забелязвам, по този начин съставителят отбелязва поредността на изданията. По-точно, след основното описание на първо издание, поставя звездичка без номерация и отбелязва второ, трето, четвърто и т.н. В случая е второ издание на учебник по „Алгебра“, който излиза за първи път през 1879 г., а в 1883 г. е неговото второ издание.

Относно пълнотата, присъствието на библиографски сведения в литературата по математика; местата на областите в библиографските описания и използваните разделителни знаци, са запазени аналогично същите положения, както и във втора част от „Библиографический преглед...“. Например:

„* Начална Алгебра за четвъртокласни общински училища и за девическите гимназии. Съставил В. П. Золотов. Издание и печат на Христо Г. Данов. Пловдив.

²³ *Искра*, с. 189.

²⁴ *Пак там*, № 4, с. 248–252.

8°. Стр. 132. Цена 2 лева. Първо издание. 1883²⁵.

Следва отдел „С. Геометрии“. Авторът започва своето изложение с уточнение, че не е могъл да открие учебник по „Геометрия“, преведен от френски език от Хр. Д. Ваклидов, регистриран като излязъл в списание „Български книжици“, 1858 г., брой № 15.

В този отдел учебниците по „Геометрия“ са 13 на брой, всички със звездичка (*), с изключение на № 12. След описанията с номера № 3, № 4 и № 6 има забележка, означена отново със същия, което означава, че са втори или трети издания.

Според изработената от Начов класификационна схема, публикувана в брой № 3 на списание „Искра“, следват „Д. Логаритмически таблици“. По-точно присъства една таблица, чието описание цитирам:

„* 1. Логаритмически таблици от професор Д-р Студничка. Българско издание от А. В. Шоурек, преподавател по математика при Областната реална гимназия в Пловдив. Прага. Собствено издание. Печатница Д-р Е. Грегр. 1882. 8° м. Стр. XXII + 156²⁶.

Отдел „Е. Тригонометрии“²⁷ се състои от два учебника. Първият е: „Праволинейна тригонометрия за горните класове на реалните и гимназиалните училища“, от Антон Шоурек в 1883 г. Вторият: „Начална праволинейна тригонометрия“²⁸, от А. Давидов, отпечатана също в 1883 г.

Отдел „Ф. Аналитическа Геометрия“ съдържа „Аналитическа геометрия за горните класове на реалните и гимназиалните училища“²⁹, написана от Антон Шоурек, издадена през 1885 г.

Отдел „Г. Притурка“ е озаглавен: „Други съчинения по математика“ в три поддяла:

1. Исторически списания.
2. Отделни статии.
3. Критика³⁰.

²⁵ *Искра*, с. 249.

²⁶ *Пак там*, с. 251.

²⁷* 1. Праволинейна тригонометрия за горните класове на реалните и гимназиални училища. Написал Антон В. Шоурек, преподавател на математиката в Областната Реална гимназия в Пловдив. Одобрена от Дирекцията на Народното Просвещение за употреба в висшите класове на гимназиалните училища. С 54 чертежа. 1883. Издание и печат на Хр. Г. Данов. Пловдив. 8°. Стр. 128. Първо издание. Цена 2 лева.

²⁸* 2. Начална праволинейна тригонометрия. От А. Давидов, ординарен професор при Императорский Московский университет. Превел Т. Странский. Москва. 1883. Типография А. Гатцука. Никитский бульв., собствен дом. 8°. Стр. 106. Цена 2 фр.

²⁹* 1. Аналитическа геометрия за горните класове на реалните и гимназиалните училища. Написал Антон В. Шоурек, преподавател на математиката в Областната Реална Гимназия в Пловд. 1885. Аутографирана на големи половини. Стр. 151. С 200 образи.

³⁰ *Пак там*, № 4, с. 252.

В „1. Исторически списания“ е само едно заглавие: „Характер и развитие на математическите науки в различните народи на древния и новия мир до XVI век“³¹.

Във *втори* поддял „2 Отделни статии“ авторът уточнява: „Те са малко на брой и повечето от тях се намират разпръснати в периодическото списание „Наука“.³² Посочва пет произведения, свързани с математиката, обозначени със звездичка.

В *трети* поддял „Критики“, Начов ги разделя на две групи: „собствено наши“, към които причислява критики, писани от наши съотечественици за оригиналните ни или преводни списания по математика, и „чужди“, онези, писани от чуждестранни писатели-критици за нашите или за техните учебници, преведени на български език.

Какво по-ново и по-различно е в тези четири отдела: „Д. Логаритмически таблици“, „Е. Тригонометрии“, „Ф. Аналитическа Геометрия“, „Г. Притурка“?

Предвид на възприетите по-горе критерии за анализ на учебниците по математика, относно: библиографски записи (области на описанието, поредност, разделителни знаци, забележки и пр.), те са изпълнени по един и същ начин, както предходните, без съществени промени. Може да се каже, че зачестяват забележките за поредност на изданията или друга фактологична информация, но по същество нищо ново. Именно този факт ми дава основание, тъй като книгите са малко на брой, да ги цитирам под линия, а не в текста.

В заключение, от всичко казано до момента, следват изводи:

1. Неоспорим факт е, че учителят при държавното практическо земеделско училище в Садово Никола Начов е съставител на първата самостоятелна библиография по математическа книжнина в България: „Библиографическият преглед на нашата математическа литература от самото и начало до края на 1886 г.“³³

В него е отразена оригинална и преводна литература по математика за период от 80 години, направен е исторически преглед и критичен анализ на включените публикации; поставено е началото на специалната библиография и в частност на библиографията по математика.³⁴

Държа да припомня, че като учител в Садово, в продължение на пет години (1886–1891), Никола Начов преподава дисциплините български език и математика.

2. Самият той е автор на учебници и учебни помагала по математика, които ще си позволя само да ги цитирам, без да се спирам на тях извънредно, тъй като те са обект на внимание на друга разработка: „Кратка геометрия за началните училища

³¹* 1 Характер и развитие на математическите науки в различните народи на древния и новия мир до XVI век. От ординарния професор при Императорския университет Св. Владимир, М. Е. Ващенко-Захарченко. Превел и издава Хр. Юрданов. София. Народна печатница на Богдан Прошек. 1885. 8° стр. 70, цена 1 лев.

³² **Искра**, с. 252.

³³ **Начов**, Никола. Библиографическият преглед..., 1889. 17 с.

Вж и в: **Искра** (Шумен), год. 2 (1889), № 1, с. 52–57; № 3, с. 184–189; № 4, с. 248–252.

³⁴ **Стайкова**, Цветана. Специалната библиография в България: Съвр. състояние и перспективи за развитие. София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2003, с. 19.

от..., учител в Държавното практическо земеделско училище в Садово³⁵, 1886 г.; „За повдигане числата на квадрат и за вадене квадратен корен от тях“³⁶, 1887 г.; „Повдигане числата в квадрат и куб и вадене от тях квадратен и кубически корени. За учениците от II клас при Държ. практ. земеделско у-ще в Садово“³⁷, 1890 г.; „Практическа геометрия“³⁸, 1890 г.

3. Относно оформлението на библиографските записи уточнявам, че за времето в което работи Н. Начов и съставя своя „Библиографический преглед...“, като наследник на традициите, поставени от Константин Иречек в неговия „Книгопис...“ и Александър Теодоров-Балан, те отговарят на изискванията за пълнота, разбира се, не напълно и според съвременните изисквания. Като цитирах съответните произведения, то в по-голяма част присъстват сведения за автор, заглавие, преводач, място на издаване, печатница, година, цена, а в забележка – и други сведения или поредност на изданията. Начов е и първият, който след Освобождението използва чуждия термин „библиография“, а не българския „книгопис“.

„Може да се приеме, че началото на историческата част на формиращата се библиографска наука се поставя едновременно от Начов и Балан“³⁹.

³⁵ **Начов**, Никола. Кратка геометрия за началните училища от... учител в Държ. практ. зем. у-ще в Садово: С 51 образи в текста. Пловдив: соб. изд., 1886 (Пловдив: Търг. печ.). 52 с.: с ил.

³⁶ **Начов**, Никола. За повдигане числата на квадрат и за вадение квадратний корен из тях: Доп. към Аритметиката: Предвар. познания. Садово: Учен. цинкография, 1887. 35 с.

В кн. авт. неозначен. Надт. загл. Литогр. изд.

³⁷ **Начов**, Никола. Повдигане числата в квадрат и куб и вадене от тях квадратен и кубически корени: За учениците от II клас при Държ. практ. земеделско у-ще в Садово. състав. ... Садово: Учен. цинкогр., 1890. 47 с. (Ръкопис)

³⁸ **Начов**, Никола. Практическа геометрия. състав. ..., учител при Държ. практ. земед. у-ще в Садово. Садово: Учен. цинкогр. Никола Терзиев, 1890. 269 с.: с черт.

³⁹ **Правдомирова**, Донка. Формиране и развитие на библиографската наука в България до 1944 година. ред. Мариана Тодорова. София: За буквите – О’писменехъ, 2010, с. 97.

Съд. и: Библиография на теоретичните библиографски публикации 1846–1944 г., с. 326–352.

Едуард Рубенович Сукиасян: Festschrift за безсмъртието на духа на Библиотекаря – творец

АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА

Eduard Rubenovich Sukiasyan: Festschrift of the immortality of the spirit of Librarian – creator
Aleksandra Kumanova

Summary

Rev. of the boock: Velikiy bibliotekar: Eduard Rubenovich Sukiasyan = The Great Librarian: Eduard Rubenovich Sukiasyan / Rossiyskaya gos. b-ka; [sost.: T.A. Bakhturina, N.N. Golodnova i dr.]. – Moskva: Pashkov dom, 2023. – 588 s.: il. – Paralel. tit. l. angl. – *In Rus.* ISBN 978-5-7510-0848-2.

Key-words: Eduard Rubenovich Sukiasyan – librarian – library and information activity (XX–XXI c.): researcher and promoter of librarianship, cataloguing and classification, library profession and library training.

Festschrift изданието, посветено на библиотекаря – дух на руската библиотечна мисъл в нейните три ипостаси: практика – наука – образование, белязали последната четвърт на XX в. – първите десетилетия на XXI в. Едуард Рубенович Сукиасян (22.VI.1937–27.II.2021) и издадено в знаменитата серия „Великият библиотекар“, е събитие и за жанра на Festschrift публикацииите – каквито са върховите достижения на уникални негови форми по света¹, специално изучавани в Университета по библиотекознание и информационни технологии и следвани в серията „Факлоносци“ на

¹ **Tradition** und Translation. Zum Problem der interkulturellen Übersetzbarkeit religiöser Phänomene. Festschrift für Carsten Colpe zum 65. Geburtstag. Berlin; New York: De Gruyter, 1994. 601 c.; **Richard Dawkins**: How a Scientist Changed the Way We Think. Oxford: Oxford Univ. Press, 2006. 283 c.; **Myths** and Symbols: Studies in Honor of Mircea Eliade. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1969. 438 c.; **Modes** of Thought: Essays on Thinking in Western and Non-Western Societies. Collection dedicated to Sir Edward Evans-Pritchard. London: Faber and Faber, 1973. 399 c.; **Ésotérisme**, Gnosés et Imaginaire symbolique. Mélanges offerts à Antoine Faivre. Leuven: Peeters Leuven, 2001. 948 c.; **Freud** in der Gegenwart. Ein Vortragszyklus der Universitäten Frankfurt und Heidelberg zum 100. Geburtstag. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1957. 447 c.; **Philosophy**, Ethics, and a Common Humanity: Essays in Honour of Raimond Gaita. Milton Park etc.: Routledge, 2011. 248 c.; **Hairesis**. Festschrift für Karl Hoheisel zum 65. Geburtstag. Münster: Aschendorff, 2002. 538 c.; **Aspekte** analytischer Psychologie. Zum 100. Geburtstag von Carl Gustav Jung 1875–1975. Basel: Karger, 1975. 307 c.; **Rereading** Ancient Philosophy: Old Chestnuts and Sacred Cows [dedicated to the philosopher M. M. McCabe]. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2018. 318 c.; **Fact** and Value: Essays on Ethics and Metaphysics for Judith Jarvis Thomson. Bradford: Bradford Book, 2001. 248 c.

Академичното издателство „За буквите – О писменехъ“...²

Появяваща се в серията на Руската държавна библиотека (РДБ) „Великият библиотекар“, книгата представлява универсален хуманитарен биобиблиографски справочник по библио-инфо-документо-семио-ноосферата от ранга на онези безценни синтези на енциклопедизма, за които професорът по английска литература в Университета Рутгерс в Нюарк (Rutgers University – Newark), Ню Джърси, САЩ, Джек Линч пише в историята на справочната литература: „Би могъл на направиш справка: Справочният рафт (фонд) от древен Вавилон до Уикипедия“, издадена през 2016 г. и предизвикала огромен интерес към библиотечно-библиографската култура и в САЩ, и по целия свят.³

Едуард Рубенович Сукиасян

Корицата на изданието

Библиотечната професия е избрана от персонала – Е. Р. Сукиасян на разглежданото тук Festschrift издание за нейно жизнено кредо от училищната скамейка.

От 1974 г. библиотекарят Е. Р. Сукиасян завежда отдела по систематичните и предметните каталози на РДБ (преди: ГБЛ), а от 1997 г. – работи в Научноизследователския център по развитие на Библиотечно-библиографската класификация (ББК), като завеждащ-отдел и главен редактор на ББК.

² **Licht**, mehr Licht! В памет на професор Милен Куманов: Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. състав. А. Куманова, Н. Василев, А. Димчева. София: За буквите – О писменехъ, 2022. 1800 с.: с 1042 ил.; 28 лингв. табл.; 314 факсим. (Факлоносци; XXXII); **Gloria bibliosperae** (Нишката на Ариадна): Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова: Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ. науч. ред. С. Денчев; съст., предг. и интервю Н. Василев. София: За буквите – О писменехъ, 2016. 1774 с.: с ил. (Факлоносци; XVI).

³ **Lynch**, Jack. You Could Look It Up: The Reference Shelf From Ancient Babylon to Wikipedia. New York: Bloomsbury Press, 2016, с. 114–115.

Библиотекарят педагог Е. Р. Сукиасян преподава във Висшите библиотечни курсове на ГБЛ – РДБ, в Академията по преподготовка на работниците на изкуството, културата и туризма. Той чете лекции и доклади на семинари и конференции в Русия и по целия свят.

Като член на Постоянния комитет на Секцията на ИФЛА по класификации и индексирание (IFLA Classification and Indexing Section – CIS), Научния консултативен съвет на Международното общество по организация на знанията – ИСКО – Scientific and Technical Advisory Council (STAC) of the International Society for Knowledge Organization (ISKO), председател на Руската секция на ИСКО, Е. Р. Сукиасян е немоморен изследовател и популяризатор на библиотечното дело, публикувал над хиляда труда по въпросите на каталогизацията и класификацията, библиотечната професия и образованието, библиотечната терминология и стандартизацията, чуждестранния библиотечен опит. Той е автор и съставител на ценни практически и методически пособия в областта на библиотекознанието и библиотечно-информационното образование.

Festschrift изданието в чест на Е. Р. Сукиасян поднася непубликувани възпоменания на персоналията. Тук е направена когнитивна рекапитулация на творчеството на учения, поднасяйки на вниманието на научната общественост най-значимите му и емблематични трудове.

Без аналог е личността на Е. Р. Сукиасян сред представителите на библиотечно-информационния свят със създаваните от него ежегодни Годишни отчети, които той разпраща в персонални писма до изследователите и практиците от цял свят, с които поддържа интензивни творчески взаимоотношения. И е забележително, че в книгата „Великият библиотекар“ са намерили място Годишни отчети на учения за 2016–2020 г. – израз на нравственото кредо на съвременния библиотекар – да разпръсква добитото знание за другите, за последователите, за потомците, генерирайки живата интерактивна култура между личностите – творци на библио-инфо-документо-семио-ноосферата.

Към това уникално жанрово творение на писмената и говорещата библио-инфо-документо-семио-ноосферата (Годишните отчети) на живото общуване, създадено от Е. Р. Сукиасян като проява на потребността на твореца да споделя добитото знание, допринасяйки за изграждането на духа на споделените човешки, професионални и нравствени ценности за благото на общественения климат, книгата, създадена с веща култура в негова чест, поднася и статии – отчети на персоналията и фрагменти от ръкописните дневници на учения по пътуванията му по света...

Цяла енциклопедия на духа на постмодерния библиотекар разкрива Festschrift книгата за Е. Р. Сукиасян.

Сто години след германския художник реалист, създал през 1850 г. своята творба „Библиотекарят“, К. Шпицвег (C. Spitzweg, 1808–1885), през 1943 г. последният български енциклопедист – библиотековедът, библиографът и литературоведът Тодор Боров (1901–1993) – виден архитект на съвременната планетарна библиотечно-информационна информатизация без граници, издига глас за самостоятелност на професията на библиотекар – „нов библиотекар“, чиято особеност е „да се раздава, да работи по-скоро за другите, отколкото за себе си“, защото същността на библиотеч-

но-информационното дело е *да отдава, да разпръсква* – като ноосферата (а не да е за „себе си“) (Курсивите тук и по-долу – мои. – А. К.):

„Какъв е образът на днешния библиотекар, какво е характерно за неговата външност или за неговата обстановка? – *риторично пита Т. Боров с усилващ се от технологичната мембрана на XXI в. глас, формулирайки отговора*: – Не знам дали може да се каже. Затова пък толкова повече е ясно какво трябва да представлява той като психологически тип: човек, който е в състояние да внася ред в хаотичното многообразие на днешния научен живот <...>. В Западна Европа и в Америка тия нови библиотекари вече доказаха, че са в състояние да задоволят изискванията, които животът слага пред съвременната библиотека, да я направи жив организъм и деен институт за изследване и културен възход“⁴.

През XX–XXI в. с живота и делото си, но и с живите страници на книгата „Великият библиотекар“, Е. Р. Сукиасян отговаря и продължава да отговаря – също с усилващ се от технотронната мембрана на ноосферата глас – по своеобразен, присъщ единствено на него начин, тъждествен на битността му на библиотекар, – на вечния въпрос, издигнат от Тодор Боров:

„Какъв е образът на днешния библиотекар...“

Отговорът на Е. Р. Сукиасян е безапелационен – чрез примера на неговия собствен последователен и без аналог път, изминат пред погледа на дейците на библиотечно-информационното дело като отворена книга – да е там, където е нужен библиотекар – знаещ, действащ, въвеждащ в културната интерактивна традиция...

Чужд на проявите на всяко измерение на търсено друго отличие, Е. Р. Сукиасян е уникален обладател на принадлежащата му по възхитителен начин слава – да е библиотекар – практик, теоретик, педагог едновременно...

Българските библиотекари – библиографи са особено горди и признателни за съвместната ни с Е. Р. Сукиасян работа по създаването на първата трилингва на XXI в. по библиотечно-информационна дейност “*The English-Russian-Bulgarian dictionary of library and information terminology*”⁵, продължила, разширила и надградила базо-

⁴ **Боров**, Тодор. От библиотекаря на *Шницвег* до съвременния библиотекар (12.04.1943) (1946). – В: *Боров*, Т. Живот с книги. 1942–1943. София, 1972, с. 105–118.

⁵ The **English-Russian-Bulgarian dictionary of library and information terminology** = Англо-руско-български словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност. comp. J. V. Richardson... [и др.]; Managingd. S. Denchev; ed.-in-chief A. Kumanova; ed. board R. Burger... [и др.]; lang. ed. N. Vasilev ... [и др.]; techn. ed. N. Vasilev, V. Stefanova; rev. F. Mainhard ... [и др.]; The **Russian-Bulgarian-English dictionary of library and information terminology** = Русско-българо-английски словарь по библиотечной и информационной деятельности = Руско-българо-английски речник по библиотечна и информационна дейност. сост. Э. Р. Сукиасян ... [и др.]; отв. ред. С. Денчев; глав. ред. А. Куманова; редкол. Р. Бургер ... [и др.]; яз. ред. Н. Василев ... [и др.]; техн. ред. Н. Василев, В. Стефанова; рец. Ф. Майнхард ... [и др.]; The **Bulgarian-English-Russian dictionary of library and information terminology** = Българо-англо-руски словарь по библиотечной и информационной деятельности = Българо-англо-руски речник по библиотечна и информационна дейност. състав. А. Куманова ... [и др.]; отг. ред. С. Денчев; глав. ред. А. Куманова; ред. кол. Р. Бургер ... [и др.]

вата билингва *“The English-Russian dictionary of library and information terminology”*.⁶

Разделът от спомени на колегите и приятелите на Е. Р. Сукиасян е венец на интерактивността на тома „Великият библиотекар“, посветен на Е. Р. Сукиасян. В него са бележките на съставителя – спътницата в живота и библиотечната професия на Едуард Рубенович Тамара Александровна Бахтурина и статиите на Е. Н. Бейлина, В. П. Леонов, А. М. Мазурицки, Н. Монтвилова (САЩ), Е. Степняк (Полша), А. В. Соколов, Ю. Н. Столяров, Я. Л. Шрайберг...

Върхово достижение за изданието са и биобиблиографските раздели, посветени на Е. Р. Сукиасян (с. 464–586), и списъка на избраните публикации за живота и делото на библиотекаря учен.

От книгата „Великият библиотекар“ все красотата на библиотекаря на постмодерното ни съвремие, защото той е толкова по-значим, колкото повече е дал себе си на другите.

Точно такъв библиотекар – практик, теоретик, педагог – едновременно е Едуард Рубенович Сукиасян, дал себе си на другите.

И затова той за вечни времена е емания на духа на библиотечно-информационното дело.

Едуард Рубенович Сукиасян – и чрез книгата „Великият библиотекар“ – продължава с нова сила да ни разтваря широко-широко света на безкрайната – като доброто, съзидателното и вечно стойностното: знанието – библио-инфо-документо-семио-ноосферата.

Великий библиотекар: Эдуард Рубенович Сукиасян = The Great Librarian: Eduard Rubenovich Sukiasyan / Российская гос. б-ка; [сост. Т. А. Бахтурина, Н. Н. Голоднова и др.]. – Москва : Пашков дом, 2023. – 588 с. ил. – Парал. тит. л. англ.

др.]; граф. ред. Н. Василев ... [и др.]; ез. ред. Н. Василев, В. Стефанова; рец. Ф. Майнхард ... [и др.]. – София: За буквите – О писменехъ, 2010. 886 с.: с ил. – (Тр. на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог., т. 3). – Юбил. изд., посв. на 60-год. на Държ. библиот. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

Др. съст.: А. Куманова, Э. Р. Сукиасян, В. В. Зверевич, Д. В. Ричардсън; др. ред.: Ч. Грибъл, И. Л. Линден, П. Полански, Б. Шафнер, Я. Л. Шрайберг, Н. Василев, М. Максимова, Ц. Найденова, С. Бойчева, А. Даскалов, Р. Симеонова, Т. Дерменджиева, Д. Ралева, Б. Николова; др. граф. ред.: Б. Николова, Б. Апостолова; др. рец.: Н. Казански, М. Младенова, Д. Христозов, С. Илиева. Ново е-изд. 2017.

⁶ **Англо-русский** словарь по библиотечной и информационной деятельности = English-Russian Dictionary of Library and Information Terminology. сост. и рук. проекта Дж. Ричардсон (США); под ред. Э. Р. Сукиасяна, В. В. Зверевича (Россия). Санкт-Петербург: Профессия, 2005. 268 с. Е-публ. на цит. изд.: 176 с. Звукозаписната предварителна версия за подготовка на CD-ROM публ. на цит. изд. <http://www.purl.org/net/lis-terms>; редактираните звукови файлове са обединени с файловете, съдържащи текста на речника във формата HTML.

Акценти от колекция „Багряна“ на НИМ

МАРИАНА ПЪРВАНОВА

Highlights from the collection “Bagryana” of the National Museum of History

Mariana Parvanova

Summary

This publication is dedicated to the 130th anniversary of the birth of the poet Elisaveta Bagryana and looks at some highlights of the Bagryana Collection, which is stored in the National Museum of History. It was formed in 1997 as a donation by her son – Lyubomir Shapkarev and is mainly documentary. Its chronological scope is wide – from the end of the nineteenth century (baptismal testimony of E. Bagryana) to one of the last photos of the poetess, dated around 1990 of the twentieth century. The article stops some documents and photos from the youth of the author of “The Eternal and the Holy”, as well as objects related to her personal life.

Key-words: Bagryana, National Museum of History, Nichia Dolce, Boyan Penev.

През 2023 г. се навършиха 130 години от рождението на голямата поетеса Елисавета Багряна (1893–1991). Като обърнем поглед назад, може да кажем, че тя е от малкото галеници на съдбата, чието име, въпреки превратностите на времето, не е забравено и че за нея постоянно се е пишело и се пише. В последните две десетилетия излязоха няколко книги за нея, които изнесоха нови данни за живота и творчеството ѝ. Всички сериозни изследователи обикновено тръгват от нейния архив, разпръснат на няколко места. Едно от тях е Националният исторически музей (НИМ), в който се пазят над 350 материала от дома ѝ, които през 1997 г. нейният син – Любомир Шапкарев – дарява на музея. Една част от колекцията идва като постъпление от Музея „България и славянският свят“ (бивш Национален музей на българо-съветската дружба) – филиал на НИМ.

Колекция „Багряна“ на НИМ има преди всичко документален характер, като в нея са включени различен по вид материали – ръкописи, документи, книги, поздравителни адреси, визитки, пощенски картички и снимки. В постъплението влизат и други ценни предмети – наградни отличия и малко лични вещи на поетесата. Част от него заема материали, свързани с нейната фамилия. В тази „семейна“ група влизат документи и снимки, отнасящи се до майка ѝ, баща ѝ, сестра ѝ и брат ѝ, както и фотоси на фамилията на нейния първи съпруг – Иван Шапкарев.

Хронологическият диапазон на дарението е широк – от края на XIX в. (кръщелно свидетелство на Е. Багряна) до една от последните снимки на поетесата, датирана около 1990-а година на XX в., направена вероятно не за дълго преди да почине на 98 години. Голяма част от сбирката се отнася за периода след 1944 г.

Настоящата публикация ще се спре само на някои акценти от колекция „Багряна“ на НИМ и свързаните с тях факти от живота и делото на авторката на „Вечната и святата“.

Първият акцент е кръщелното свидетелство на Елисавета Белчева, по-известна с творческия псевдоним Багряна. В документа е записано, че тя е родена преди 130 години на 29 април (16 април по стар стил) 1893 г. в София. Издадено е на 23 май 1893 г., нейни родители са Любомир и Мария Белчеви, пише още в него. Кръщелното свидетелство потвърждава рождената дата на поетесата и така се оборват някои спекулации около възрастта на поетесата, които периодично се появяваха, докато тя още бе жива.

В музея се съхраняват няколко снимки и документи, свързани с детството и младостта на Елисавета Белчева, наричана от близките ѝ Лиза. На един от фотосите я виждаме с по-малката ѝ сестра Надя от ученическите им години (Търново, 1907 г.). Двете много не си приличат – Багряна е с тъмна коса и очи, с упорито и съсредоточено изражение на лицето, а сестра ѝ е светла, с миловиден овал. С почти същата униформа 15-годишната Лиза е вече сред съученичките си от Първа софийска девическа гимназия (1908 г.). В центъра, облечена в бяло е любимата им учителка Теодора Касабова. „Чак в гимназията започнах да се проявявам по литература – разказва Багряна. – Учителка ни бе Теодора Касабова, руска възпитаница. Тя много ме обичаше, в класа бях предпочитаната ѝ ученичка, винаги първа по нейния предмет. Работите ми се четяха в клас. Касабова на мен възлагаше много.“¹

Багряна разказва, че в училище, по-късно и в университета, е била силна ученичка и студентка, учението ѝ се отдавало с лекота. Това се потвърждава от свидетелствата ѝ за зрелост, пазещи се в музея, в които освен оценките „5“ (тогава това е най-високата оценка) четем, че тя е била и с примерно поведение. От съученичките на Лиза научаваме, че тя е четяла много извън задължителната училищна програма и е знаела повече от другите, интересувала се е от съвременна българска литература. Един любопитен шрих от школските ѝ години – със своите съученички от Първа софийска гимназия били яростни привърженички на Пейо Яворов и излязлата по това време антология „Подир сенките на облаците“, за разлика от Първа мъжка и Втора девическа гимназия, които били за Кирил Христов. По-късно Багряна ще участва в литературни четения из страната в памет на П. К. Яворов, които се радват на огромен успех. В училище започва да чете на руски език не само руска класика, но и световноизвестни автори, запалва се и по Хенрик Ибсен.

Елисавета Белчева следва „Филология и литература“ в Софийския университет през 1911–1915 г., четем в едно уверение. В университета слуша лекции на някои от най-изявените ни професори – Любомир Милетич, Иван Шишманов, Димитър Михалчев, Александър Балабанов, Боян Пенев, Михаил Арnaudов и д-р Кръстю Кръстев. Увлича се по рисуването, ходи на театър, дори като студентка участва като статистка в постановки на Народния театър и операта.

В студентските години Лиза влиза в кръга на млади и талантиливи младежи,

¹ Димитрова, Блага, Василев, Йордан. Младостта на Багряна. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1975, с. 97.

по-късно някои от тях стават известни писатели и поети, критици и журналисти – Димчо Дебелянов, Константин Константинов, Димитър Подвързачов, Атанас (Начо) Букурещлиев, Николай Лилиев, Христо Ясенев, Никола Янев, Георги Райчев, Митьо Йовчев и др. „В центъра на разговорите ни бе поезията. Много ценяхме Димчо. За него вече се говореше“, ще си спомни по-късно тя.²

В този преходен момент, когато тя само тайно пише стихове, но още не знае, че ще се посвети на поезията, се среща с човек, който ѝ вдъхва кураж и увереност, че може да стане поетеса. Това е бъдещият известен писател Йордан Йовков, с когото се запознава чрез своите приятели по време на разходка по жълтите павета на „Царя“. Случайното запознанство прераства в приятелство и оживена кореспонденция между двамата. „Никому не бих посмяла да кажа и никой от тези хора, с които се виждахме почти всеки ден, не подозираше, че и аз пиша стихове. Срещяхме се вечер по „Цар Освободител“, разхождахме се чак до върха на Борисовата градина и бяхме нещо като живи, ходещи и говорещи антологии – толкова много знаехме наизуст от поезията на цялото земно кълбо. Как е разбрал Йовков най-напред, че пиша – не знам. Но той почна все по-често да иска, да настоява да му дам нещо да прочете. Аз страшно се стеснявах, обещавах и все отлагах.“³

Все пак настойчивостта на Йовков дава резултат и Елисавета му дава тетрадка със своя поезия, от която той прави подбор за сп. „Съвременна мисъл“ и това са нейните първи публикувани стихове. Поощрява я да пише. Постепенно животът ги разделя. Свидетелство за това приятелство е съхраняваното в музея първо издание на Йовковите „Вечери в Антимовския храм“ от 1928 г. с посвещение: „На Е. Багряна от Й. Йовков. София 12.IV.1928 г.“. Наистина, суховат автограф, но какво да се прави: „C'est la vie“...

Това е краят на безгрижните ѝ години и начало на дългия път към себе си и посвещаването на нейния дар – поезията. През 1915 г. Елисавета Багряна заминава за Враца като учителка по литература, където прекарва две учебни години, после за още две се премества в Кюстендил. От този четиригодишен период като провинциална учителка в НИМ се пазят нейни снимки и служебна бележка за учителстването ѝ в гимназията в Кюстендил. От нея научаваме, че в кюстендилската гимназия тя е била зачислена на 1 септември 1917 г. и напуска на 31 август 1919 г., за да се омъжи за Иван Шапкарев. В НИМ не се пазят документи или снимки от нейната сватба. Точната дата на бракосъчетанието също не е споменато от известните ѝ биографи Блага Димитрова и Йордан Василев, нито от по-късните изследователи на нейния живот, само се знае датата на раждане на сина ѝ Любомир – 30 декември 1919 г.

Когато става дума за младежките години на Багряна, все по-често си задаваме въпроса – как ли е изглеждала тогава? Мнозина я помним от по-зрелите ѝ години и дори тогава си личи колко е била красива. Преди брака ѝ с Иван Шапкарев тя си спомня, а и нейни съвременници го потвърждават, че е имала много ухажори. Някои

² Димитрова, Блага, Василев, Йордан. Цит. съч., с. 147.

³ Пак там, с. 180.

били тайно влюбени в нея, други – съвсем открито. В Националния исторически музей се пазят доста нейни портретни и други снимки, правени в продължение на десетилетия. На една от най-известните от тях Багряна е с поетесата Дора Габе, двете са с войнишки кепета, и е от тържествата през 1940 г. по повод връщането на Добруджа. На други тя е в кабинета си, във вилата си в „Бояна“, сред любимите ѝ рози в двора на вилата, има фотоси от тържествени чествания на нейни годишнини, на които тя е редом с Тодор Живков, Георги Йорданов, Любомир Левчев и др. На всичките тя неизменно е изрядно облечена, елегантна, на токчета.

Елисавета Багряна, фотоателие на Борис
Блъсков, около 1919–1920 г.

Но как ли е изглеждала като млада? На този въпрос може да си отговорим като видим една нейна художествена фотография, направена в ателието на известния художник-фотограф Борис Блъсков в София, която постъпва в НИМ от бившия музей „България и славянският свят“. Снимката е оригинал, с автограф на Багряна и най-вероятно е правена около 1919–1920 г., точно около женитбата ѝ с Иван Шапкарев. На нея тя е в профил, с гордо вдигната брадичка и къдрави коси, високо прибранни на тила. Истинска поетеса, волна сестра на вятъра, олицетворение на одухотворената красота.

Борис Блъсков прави и втори неин портрет за своите редовни изложби, като снима и сина ѝ Любчо в моряшко костюмче. Любопитно е, че младата Елисавета е

работила известно време в неговото фотографско ателие, което по това време се намирало на централния булевард „Цар Освободител“ и е било гостоприемно средище на артистичния живот в София, своеобразен клуб, през който са минавали артисти, художници, писатели – Борис Ганчев, Кръстьо Сарафов, Елена Снежина, Венедикт Бобчевски, Христо Ясенев. Лиза е помагала на Блъсков в ретуша, тъй като обичала да рисува. Същият романтичен образ – красива и замечтана млада жена, почти ефирна, цялата в бяло с къдрави коси и елегантна шапка, виждаме от снимка от 1919 г., на която тя е със свои ученички от Кюстендилската гимназия, където преподава през 1917–1919 г.

Майор Иван Шапкарев, 25.1.1925 г.

Съвременниците на Багряна са дали доста нейни описания, ще цитираме само едно от тях на нейния приятел, естет и познавач на женската красота – художникът Дечко Узунов: „Хубава, малко татарски тип очи, агресивна с тези очи, винаги в динамика, „родната сестра на вятъра“, а в същото време – в гласа ѝ една тишина. Два контраста“.⁴

През 1919 г. Елисавета се омъжва за Иван Шапкарев, син на известния фолкло-

⁴ Димитрова, Блага, Василев, Йордан. Цит. съч., с. 339.

рист Кузман Шапкарев, с когото се познава още от студентските си години. По професия той е военен, знаел е френски език, увличал се е от поезия и литература, пеел е хубаво, разказва самата Багряна. За съжаление бракът им не просъществува дълго и през 1925 г. поетесата напуска дома на Шапкареви. По ирония на съдбата, точно на 16 април 1925 г., в деня на атентата в църквата „Св. Неделя“, Иван Шапкарев е трябвало да ѝ помогне да си изнесе багажа от дома им и затова закъснява за опелото в черквата, което може би му спасява живота. През следващата година получават развод и е отсъдено синът им Любомир да бъде отглеждан от баща си.

Любомир – синът на Багряна, 1925 г.

Иван Шапкарев има любопитна биография и, тъй като в колекция „Багряна“ има група от 18 материала (16 броя снимки и две писма на Любомир Шапкарев до майка му), отнасящи се до семейство Шапкареви, си заслужава да му се отделят няколко реда. Роден е през 1891 г. в Орхание, където баща му бил мирови съдия. Завършва Военното училище, през 1911 г. е произведен в чин подпоручик от Инженерните войски, четем в неговата автобиография, която се съхранява в ЦДА. Участник е във войните, а в Първата световна война е ротен командир на пионерна рота в състава на I Софийска дивизия. „Пребродих Сърбия (до Митровица), цяла Добруджа, преминаване Дунава при Свищов, поход през Румъния чак до р. Серет и оттам на Южния фронт при Битоля на кота 1248... При катастрофата успях да избявам войниците си, тяхната и моята войнишка чест и не отидох в пленничества, както бе

уговорено по примирието, а ги доведох в Родината, заедно и с материалната част“⁵, пише Шапкарев. Той е единственият от инженерните войски, удостоен с два ордена „За храброст“ IV степен, офицерски, I и II класа и е произведен в чин капитан. След години Иван Шапкарев за втори път в живота си почти повтаря този подвиг. През 1944 г. той е назначен във Варна със задача „дълговременно укрепване на черноморския бряг от румънската до турската граница“ и в София, в отдел „Снабдяване“ на Щаба на действащата армия завежда инженерното снабдяване. „Успях да спася за държавата инженерно имущество за много милиони лева – попречих на германците да изнесат и прекратих разграбването и иззетото възстанових“⁶, разказва още той. За тази своя дейност е награден с висок орден, III степен на шия, получава и орден от съветското командване.

Синът Любомир наследява неговата професия. Той е подпоручик от бронираните войски през Втората световна война, от която се връща невредим. Кавалер е на ордена „За храброст“ IV степен, офицерски. Има две деца, като синът му умира съвсем млад на 20 години, през 1970 г.

Иван Шапкарев се жени втори път. От този брак има дъщеря, която завършва „Химия“ в Софийския университет, раждат й се три деца. В един „Фрагмент“ към своите спомени Иван Шапкарев разказва как се е запознал с Багряна – в края на януари 1914 г., на студентска танцова забава в „Славянска беседа“, на която тя отишла със сестра си.

В годините около развода си с Иван Шапкарев и връзката си с Боян Пенев Багряна все повече се утвърждава като поетеса. Името ѝ става разпознаваемо благодарение на сътрудничеството ѝ с „Вестник за жената“, където тя публикува първите си преводи на поезия, а издателят Христо Чолчев отпечатва стиховете ѝ. „[Христо Чолчев] се мъчеше да привлече млади хора и жени, които да пишат, защото е „Вестник за жената“ – разказва Елисавета Багряна. – А няма пишещи жени освен Дора Габе, Мара Белчева, Екатерина Ненчева беше вече починала. Аз сътрудничах с няколко псевдонима – Бленова, Елизабета Б., Микаела, Ничия Долче. И за да имат читателите впечатление, че повече жени работят, ние пишехме с различни псевдоними и мъжете се подписваха с женски имена: Стубел, Стратиев, Симидов.“⁶

В памет на тяхното дългогодишно сътрудничество е снимката на Христо и Пенка Чолчеви (съпруга и помощничка на Чолчев, известна съставителка на кулинарни книги), която поетесата съхранява в дома си и сега е част от дарението „Багряна“. Тя запазва брой от „Вестник за жената“, с дата 25 март 1922 г., в който на втора страница е публикувано стиховорението ѝ „Requiem“ („Реквием“), подписано с един от псевдонимите ѝ – Ничия Долче. Заедно с „Requiem“ във вестника са поместени още две стихотворения, подписани с Лидия В. (зад този псевдоним се крие Димитър Симидов) и Анна М. (Йордан Стратиев). Ако ги сравним, ще видим, че и трите страдат от модните за времето си сантименталност и отнесеност, характерни за символизма, но още в тези ранни поетични опити разпознаваме нещо много

⁵ ЦДА, ф.1504к, оп.1, а.е.1, л.1–4; а.е. 2, л. 3.

⁶ Сарандев, Иван. Елисавета Багряна. лит. анкета. Пловдив, 1990, с. 32.

характерно за поезията на Багряна – тук я има онази ударност, категоричност, бърза ритмичност, наричани от критиците „темперамент“, „сила“, „вихреност“, които правят силно впечатление още в ранните ѝ стихове и особено в първата ѝ стихосбирка „Вечната и святата“ (1927), и които стават нейна запазена марка.

Във „Вестник за жената“ излизат първите хвалебствени отзиви за нейната поезия. Един от тях има широк отглас и една фраза в него ѝ прави силно впечатление: „Съдбата на тази жена е свързана с любов и смърт“. Авторът е поетът Йордан Стубел.⁷ И наистина оттук нататък големите любви в живота на Багряна вървят редом със смъртта и раздялата. Такъв е случаят с известния литературен историк и критик проф. Боян Пенев, който умира неочаквано след операция от апендицит в разгара на тяхната любовна връзка. Със същата диагноза за малко в ръцете ѝ не умира и сръбският поет Раде Драйнац. Няколко години след като се разделя със своя близък приятел – писателя Матвей Вълев, той загива на фронта през 1944 г. След 10-годишен брак от рак угасва вторият ѝ съпруг Александър Ликов. За тази част от личния живот на поетесата във фонда на НИМ се пазят няколко оскъдни свидетелства. Особено ценно е едно любовно писмо от проф. Боян Пенев до Багряна, с дата 1 март 1925 г., цитирано задължително от техните биографиите. То е сред редките документални свидетелства на тяхната любов. В него Пенев изказва тревогата си за здравословното състояние на Елисавета, която по това време е тежко болна. В експозицията на музея е изложен кръгъл медальон на Елисавета Багряна с неин портрет, а на обратната му страна е вложена рядка снимка – тя с Боян Пенев.

В началото на 30-те години на XX в. Багряна се запознава със сръбския поет и журналист Раде Драйнац, който работи у нас като кореспондент на сръбски издания. Любовта към поезията ги окрилява, а кратката им афера е подробно описана в документалната новела „Кръстопътна среща“ от биографиите на поетесата Блага Димитрова и Йордан Василев. Багряна е съхранявала в дома си негова снимка, репродукция на живописен портрет и барелеф с посвещение до нея, които сега се пазят в НИМ. По линия на ПЕН клуба през 30-те години тя се запознава със словенския интелектуалец граф Изидор Цанкар, изкуствовед, дипломат, заможен професор. Двамата поддържат дългогодишна „интелектуална връзка“, както я определят Блага Димитрова и Йордан Василев. Почти всяка година, като лична приятелка на семейството, тя гостува в имението Викърче, край Любляна. Приятелството им я вдъхновява за „Словенски цикъл“, а в памет на тригодишната му дъщеричка посвещава детската стихосбирка „Звездичка“, чието първо издание от 1938 г. също се пази в НИМ. За отношенията ѝ с проф. Изидор Цанкар до 2013 г. не се знаеха много подробности (независимо от това, че влизат във фокуса на ред изследователи, сред които Катя Зографова), но след излизане на книгата на Людмила Малинова-Димитрова и Людмил Димитров „Багряна и Словения“, те бяха подробно осветлени.

Багряна се запознава през 1923 г. в Германия с писателя с леви убеждения Матвей Вълев, но се сближава с него едва в края на 30-те–началото на 40-те години, за което свидетелстват пощенските картички-писма и едно нейно писмо до

⁷ Сарандев, Иван. Цит. съч., с. 36.

Честване на 80-годишнината на Е. Багряна, с автограф от Камен Зидаров, 1983 г. На снимката се разпознават (от ляво на дясно, на първия ред): Любомир Левчев, Любомир Павлов, Елисавета Багряна, Георги Йорданов, Любен Зидаров, Тодор Живков, неизвестен и Любомир Кабакчиев; на втория ред – Евтим Евтимов, Ружа Делчева

него с красноречиво съдържание, които се съхраняват също в НИМ. В началото на 1944 г. Багряна се омъжва за Александър Ликов, публицист, общественик и дипломат. Вторият ѝ брак е щастлив и просъществува до смъртта на Ликов. Една негова снимка в профил също влиза в дарението.

От документалната колекция може да открием любопитно писмо от тогавашния кмет на София инж. Иван Иванов, с дата 18 декември 1942 г. В него се изказва удовлетворение и признателност от направеното от Багряна дарение за градския (общински) музей на София – тетрадка с ръкописи на стихотворенията, влезли в стихосбирката „Сърце човешко“ (1936) и няколко портрета от детството ѝ. Дарението вероятно е по повод издирването на експонати за първата постоянна експозиция на музея, открита предходната година.

Колекция „Багряна“ е едно от ценните дарения на НИМ. С богатството и разнообразието си материалите в нея могат да послужат за изследване на живота и творчеството на Елисавета Багряна и да залегнат в основата на изложби, свързани с нейното име и с приноса ѝ в развитието на българската култура.

Втора част на описа на документите за стопанската история на България

ВЕРА ВАСИЛЕВА

Second part of the inventory of documents on the economic history of Bulgaria

Vera Vasileva

Summary

The National Library "St. St. Cyril and Methodius" published the second part of the "Inscription of documents on the economic history of Bulgaria", compiled by Vera Vasileva, which covers the period 1879–1920). The idea to continue efforts in this direction arose after the release in 2019 of the first part of the inventory and the rapid exhaustion of the edition. The author continues the topic of the economic development of Bulgaria in order to cover it in its entirety, at least as far as the documentary array stored in the BIA at the National Library "St. St. Cyril and Methodius" (NBKM).

Key-words: Vera Vasileva, inventory, economic history, Bulgaria, National Library "St. St. Cyril and Methodius".

Вера Василева е специалист в областта на българската възрожденска история, изворознание и архивистика. Завършва с отличен успех специалност „История“ с профил „Балканистика“ в Софийския университет „Климент Охридски“ (1967). Специализира в Белград и в Нови Сад, където работи по темата „Българите в сръбската книжнина от втората половина на XVIII в. до последната четвърт на XIX в.“. Има над 70 научни публикации и изследвания върху обществено-културни и политически събития, както и върху лица с важно значение за националната ни история. От 1968 г. (след проведен курс) работи в Българския исторически архив на Народната библиотека „Кирил и Методий“. Участва в разкриването на съдържанието на важни архивни фондове и съставянето на документалните сборници „Съединението 1885. Сборник от документи 1878–1886“, „Съединението 1885. Енциклопедичен справочник“, първи том на „Миграционни движения на българите 1878–1941“, „Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Освободителната руско-турската война 1877–1878“ и др. Автор е и на ценни публикации върху стопанското развитие на България XVI–XIX в. и историята на медицината през Възраждането. Участва с доклади и научни съобщения на национални и международни конгреси, както и в подготовката на национални изложби. Консултант на няколко филма за БНТ.

Настоящият опис в две части е плод на над 25-годишни издирвания.

След излизането през 2019 г. на „Опис на документите за стопанската история на България“ Ч. 1 (1648–1879) и бързото изчерпване на изданието се роди идеята за продължаване на усилията в тази посока с цел темата за стопанското развитие на България да бъде обхваната в своята цялост, поне що се отнася до документалния масив, съхраняван в БИА при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). Освен това от прегледа на литературата през последните десетилетия установихме, че интересът към тази тема не само че не намалява, нещо повече, той нараства все повече. Доказателство за това е и фактът, че в научната литература продължават да се появяват значителен брой специализирани и тясно профилирани студии и статии, краеведчески изследвания, дисертации, монографии, сборници и др. Между тях можем да посочим публикациите в по-ново

време на Ив. Русев, Р. Аврамов, Ал. Костов, Е. Костов, П. Пенчев, Р. Прешленова, М. Маринов, Р. Даскалов, П. Добрев, Н. Лазаров, А. Ламбрева, Б. Денчев, Д. Вачков, Р. Златинска, М. Иванов, М. Спиров, Л. Велева и много други.¹

Още по-назад във времето могат да бъдат отбелязани трудовете на Д. Йорданов, Н. Сакаров, Д. Симидчиев, М. Георгиев, П. Шапкарев, С. Бочев, Хр. Станишев, Д. Тодоров, Г. Данаилов, Н. Гогов, К. Г. Попов, С. Симеонов и други. Всичките, като се тръгне в началото от краеведско-етнографските публикации² (а и не само), акумулират солиден емпиричен материал.

Следват публикации и монографии на Жак Натан, Л. Беров, Ст. Цонев, Ж. Цветков, Г. Тодоров, Д. Тодоров, М. Спиров, В. Георгиев, А. Чакалов, П. Китанов,

¹ Вж и **Натан**, Жак. Икономика на България. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1969. 687 с.; **Беров**, Любен. Икономическо развитие на България през вековете. София: Профиздат, 1974. 343 с.; **Беров**, Любен. Стопанска история: Икон. развитие на света от древността до наши дни. София: Отворено общество, 1994. 669 с.; **Чакалов**, Асен. Форми, размер и дейност на чуждия капитал в България 1879–1944. София: БАН, 1962. 140 с.; **Саздов**, Димитър. Проблеми на стопанската история на България. София: Стопанство, 1996. 196 с.; **Ангелов**, Димитър. История на финансовата и кредитната система в България 1878–1944. Т. 2. Варна: Г. Бакалов, 1983. 871 с. и др.

² **Попов**, К. Варненското пристанище. – В: *Сп. на БИД*, 1906, № 4, с. 242–266.

Л. Радулов, М. Пенкова, В. Хаджиниколов, редица сборници от доклади от юбилейни научни сесии в София и Пловдив (100 г. от Първото българско земеделско промишлено изложение, септ. 1992 г., Пловдив), както и други.³

Тук може би е мястото да отбележим изключително полезната работа, извършена през 80-те – 90-те години на миналия век, пък и по-нататък, от изследователи като В. Николова, Р. Попов, Ел. Стателова, Ст. Грънчаров, Симеон Дамянов, М. Лалков, Р. Попов, Г. Тодоров, Цв. Тодорова, Н. Жечев, Д. Саздов, Ж. Попов, Р. Ангелова и др., които, работейки върху основни теми и периоди от следосвобожденската ни политическа и икономическа история, най-добросъвестно и активно са използвали съхранявания в БИА документален масив.⁴

В процеса на работата им по определени теми и проблеми те са прегледали почти основно⁵ архивните фондове на едни от най-значимите фигури в новата политическа история, както и такива на редица български дипломати, военни лица, индустриалци, предприемачи и др., играли важна роля при сключване на търговски договори и конвенции, вътрешни и външни заеми (с Русия, Англия, Австро-Унгария, Франция, Сърбия и др.) и пр.

Сериозно присъствие в научната литература имат и авторите на дисертационни трудове в този период, като С. Дамянов, Цв. Тодорова, Р. Руменин, Хр. Кьосев, Р. Прешленова, Ал. Костов, Ст. Грънчаров, Г. Тодоров, М. Лалков, Д. Василева, Г. Генадиев, В. Мутафов, Р. Манафова, а в по-ново време и П. Пенчев, М. Маринов, А. Джонев, Т. Бонева и др.

По наше мнение обаче (с малки изключения) задължителният за едно такова изследване научно-справочен апарат с точно посочена „легенда“ за използваните документални материали на много места липсва. Или иначе казано, налице е в повечето изследвания относително пълна библиографска справка за използваната литература, без посочени достатъчно на брой конкретни сигнатури за документалния масив, на който се базира това изследване.⁶ Ето защо подробното събиране на наличните и достъпни архивни материали в едно общо сериозно документално издание на тематичен принцип е належаща необходимост.⁷ Още

³ *Вж Дарителство* и предприемачество на Балканите през XIX в. по примера на братята Евлоги и Христо Георгиеви. Сб. с мат. от международна науч. конф., посветена на 200-год. от рождението на Евлоги Георгиев. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020. 196 с.

⁴ В най-голяма степен това важи за ф. 13–15, 22, 63, 80, 185, 234, 237, 272, 320, 323, 597, 782 и др.

⁵ Това обстоятелство, разбира се, зависи най-вече и от тематиката на самите изследвания – дали става дума за развоя на политическите процеси в страната, или акцентът пада преобладаващо върху „чисто“ стопанската тематика.

⁶ В най-голяма степен това важи за дисертациите след 2000 г., както и за някои от тези през 80-те –90-те години на XX в.

⁷ По тази тема *вж* и **Русев**, Иван. *Предприемачеството през епохата на Българското възрождане (XVIII–XIX в.)*. Някои идеи за обхватното изследване на темата. – В: *Дарителство и предприемачество на Балканите*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 45, 47. Тук авторът препоръчва „научен проект“ за обработка и публикуване на цялата научна информация по темата „Стопанска история“.

повече че такава на този етап липсва⁸ или поне не ни е известно да е предмет на специална разработка и интерес.

И така, БИА при НБКМ е едно от първите български архивохранилища в страната, възникнали след Освобождението на България от османска власт и съхранило за поколенията и науката в продължение на десетилетия извънредно ценни архивни материали, наброяващи в момента около милион и половина документа.⁹ Основната част от тях са лични фондове на най-изтъкнатите политически, стопански и културни дейци от епохата на Възраждането¹⁰, както и такива на държавници, обществени и културни деятели след Освобождението.

От друга страна, голяма част от тези фондове са и на радетели, чиято начална дейност е във възрожденската епоха, но нейното пълноценно развитие е продължило главно след Освобождението, или поне запазените в архивите им документи отразяват повече събития и факти, станали след 1878 г.¹¹ Такива са архивите на М. Дринов, К. Цанков, Ст. Заимов, Св. Миларов, Игнатий Рилски, Т. Божинов, В. Друмев, К. Величков, Тома Васильов, Г. Я. Кирков, Г. Чалъков и др.

Както може да се предположи, тези фондове са били използвани от най-изтъкнатите в миналото наши историци, икономисти, стопановеди, литературоведи, журналисти и други изследователи (вкл. краеведи) за редица проучвания и за написването на много студии, монографии, дисертационни трудове и др., посветени на най-различни въпроси и проблеми за разглеждания период.

В така споменатия по-горе документален масив бъдещите изследователи могат да открият цялата гама от информация, свързана с настъпилите след 1878 г. събития от българската и балканската история – Временно руско управление, свикване на Учредително и Велико народно събрание, административно устройство, политическо и стопанско-икономическо развитие на България (първи стъпки в законодателството, жп строителство, индустрия, селско стопанство, вътрешна и външна търговия, банково дело, застраховане, културен подъем). В най-голяма степен това важи за фондовете на Гр. Начович, Т. Икономов, Г. Вълкович, Х. Сърмаджиев, Ив. Салабашев, Ив. Ев. Гешов, Др. Цанков, Н. Геров, В. Радославов, д-р Д. Станчев, Д. Загоров, д-р Ст. Данев, Т. Бурмов, Д. Ризов, Ст.

⁸ Тук можем да посочим някои от документалните издания, излезли през последните години, като: *Силистра* (1849–1900). Документи от фондовете на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София. Съст. Ружа Симеонова. Силистра: РБ „Партений Павлович“, 2013. 208 с.; **Митев**, Трендафил, Йовчева, Гита. *Стопанска история на България. Документи и казуси*. Ямбол: Светлина, 2007. 408 с.; *Сборник документи и материали по стопанска история*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1999. 222 с. За съжаление, в последните два случая (а и не само) става дума за преобладаващи извадки от Държавен вестник и други административни документи (с малки изключения).

⁹ Вж **Василева**, Вера. Предговор – В: *Опис на документи за стопанската история на България*. Ч. 1. София: НБКМ, 2019, с. 5–26.

¹⁰ **Пак там**, с. 7.

¹¹ Вж *Обзор на архивните фондове...*, кн. 3. Плевен: НБКМ, 1970, с. 4.

Бобчев, Ив. Грозев, Българската добродетелна дружина (БДД).

Във връзка с темата на нашето изследване обаче трябва да отбележим, че по **значимост и богатство на информацията** се отличават най-вече някои от споменатите по-горе фондове, като тези на Гр. Начович, Ив. Ев. Гешов, Т. Теодоров, С. С. Бобчев, инж. Д. Иванов, Дим. Тончев, Ив. Грозев, Евл. и Хр. Георгиеви, Търговска къща „Тъпчилешови“, фамилия Пулиев, Спас Вацов, княз Ал. I Батенберг, Ив. Салабашев, Х. Сърмаджиев, Д. Загоров, БДД¹⁰.

Макар и с по-малък брой документи, **но не по-малко интересни са и архивите** на Г. Вълкович Миркович, Т. Алтънов, Ц. Гинчев, Серафим Сливенски, Г. Говедаров, д-р Яков Геров, Ал. Малинов, Д. Петков, инж. Горан Минчев, Антон Унтерберг, Сп. Палаузов, Н. Златарски и още някои други. На някои от тях ще се спрем **по-късно специално, поради изключително ценната, разностранна и подробна информация, съдържаща се в тях.**

И още нещо. Проблемите и темите, третиращи в посочения по-горе документален масив са извънредно много, тъй като принадлежат на лица (или по-точно се отнасят за лица), развиващи най-разнообразна дейност и то в различни епохи (от втората половина на XIX в. до началото на XX в.). От друга страна, и сами по себе си те са толкова различни, че мъчно биха се подали на сумарно систематизиране. Въпреки това, с уговорката за едно условно класиране можем да ги определим така:

Документални материали, осветляващи темата за:

I. Административно устройство и първи стъпки в законодателството:

Данните са за Временното руско управление и избирането на М. Балабанов за вицегубернатор (1879); формиране на административни единици в Княжеството; отправена покана до Вл. Палаузов за работа в Източна Румелия; първоначалният текст на Търновската конституция, подарен на Вл. Палаузов от С. И. Лукиянов; заслугите на Т. Бурмов, М. Дринов и Вл. Палаузов по изготвяне законодателството на възстановената българска държава; избор на депутати за УНС и ВНС; бюджети на градските съвети (Варна, Пловдив, София и др. (1898–1934)); дейност на Варненския градски общински съвет и на Софийското губернаторство (1879–1880) и др. Добре запазени са и списъци на кметовете в гр. Карлово в годините (1878 ... 1903).

Наличната информация включва още проектозаконите: Делението на държавата в административно, военно, съдебно и учебно отношение, по управление на общините, окръзите и околииите (1898 ... 1909); по управлението на Столичната община; по закона за общинските данъци; за окончателното отчуждаване на господарските и чифлишките земи (1883); Проектозакон за морската търговия; Закон за подобряване на скотовъдството и за осигуряване на земеделците при градушка; за отпускане на заеми от БЗБ за подпомагане на бежанците; за изменение на Закона за устройство и управление на еснафите; както и на Закона за тютюна; за провеждането на публичните търгове и по специално за Бургаското пристанище и Държавната печатница; за изменение на Закона за данък сгради; за първи стъпки в застраховането; изменение на Закона за акцизите, таксите и

глобите; за трудовата повинност, както и още много такива от подобен характер.

II. За стопанското развитие на страната (включително търговско-индустриална политика на държавата) – фабрична и минна индустрия, жп и пътно строителство; пристанища, вътрешна и външна търговия; търговски договори; възникване на различни търговски дружества; търговски изложения и пр.; развитие на селско стопанство; занаятите; тп съобщения и статистиката.

Най-внушителна (образно казано) се явява информацията, засягаща и осветляваща **възникването и развитието на фабричната индустрия в България след Освобождението**: за желанието на габровци да имат своя фабрика и откриването ѝ (1882) – „Първа българска фабрика за влачене и предене на вълна“; откриване на тъкачна фабрика в София и на Т. Койчев при Своге (1896); на стъklarската в с. Гебедже, Варненско; на захарната фабрика в Русе; на тази в Карлово; на фабриката на Гюмюшгердан (1887); пивоварна „Каменица“ в Пловдив (1889–1906); дърводелската фабрика на Н. Лулчев и П. Люлюшев в Оряхово (1899); тютюневите фабрики; тези за червен восък и мастило, за сапун, кибрит, спирт и книжни, за огнеупорни и обикновени тухли и керамични изделия в с. Скеф, Бургаско, кожарски и много други.

Транспорт (жп и шосейно строителство, мостове, пристанища)

Документите от тази група засягат: проектиране, строителство и експлоатация на основните жп линии (Цариброд – Вакарел – Белово, Русе – Варна, Ямбол – Бургас, София – Роман, Пловдив – Чирпан, Саранбей – Нова Загора, Радомир – Кюстендил, Сливен – Зимница, София – Куманово, като дължината на жп линиите нараства с близо 1100 км; откриване на теснолинейка до Петрич; интерес към строеж на мост на р. Дунав (1889); прокаране на път между Търново и Нова Загора (през Елена); интерес на чужди финансови кръгове към строеж и експлоатация на жп линии у нас; състояние на жп транспорта (финансиране, експлоатация, контрол, персонал, участие на български компании (в строежа), откупуване на Русе – Варна, отдаване под наем на Чирпан – Нова Загора, освещаване на линията Перник – Радомир (1894) и пр.; проекти за строеж на резервоари (Варненско и Бургаско, 1908–1909); Руско-българска параходна линия (1900); искане за основаване на Дружество за корабоплаване; Проектоустав на Българското параходно дружество (1890) и започналата продажба на акции. Засегната е и темата за свързване на българските жп линии с румънските (чрез мост на р. Дунав), както и с турските.

В тясна връзка с изграждането на жп линии и пътища е и въпросът за строителството на **пристанищата Варна и Бургас**. През 1905 г. френска фирма завършва строежа на Бургаското пристанище с участието на българската фирма „Михайловски – Хайрабедиан“, а през 1906 г. е завършено и Варненското. Успоредно с това се разширяват и редица пристанища на р. Дунав. Започва изграждане на кейовете при Лом, Оряхово, Свищов, Русе, Тутракан.

Запазените в БИА документи осветляват редица детайли от тази тема, както и политиката на българските правителства по въпросите на корабоплаването по р. Дунав.

С развитието на промишлеността и транспорта изпъква на преден план и необходимостта от суровини и горива за тях. Затова заедно с жп и шосейното строителство се обръща внимание и на **проучването и разработването на подземните богатства** (районите на Брезник, Бургас, Тревненския балкан и др.).

Има данни и податки и за необходимостта от увеличаване на каменовъглено-то производство; каменовъглените залежи в Дебърско, Тревненско и др.; търгуване с акции на различните мини; откриване на оловни рудници в Южна България и интересът към тях и пр.

Основен дял от документите са свързани със значителна по мащабите си **търговия със зърнени храни и различни суровини** (царевица, ечемик, ръж, пшеница и пр.), както и с износа им на базата на сключени договори с Европа. Тук се отнасят и търговските отношения на Евл. Георгиев с Ив. Симеонов (за зърнени храни и брашна), участието на „Русев – Матеев“ в покупко-продажба на житни храни (аферата „Драйфус“ и др.).

На второ място е търговията с **манифактурни, галантерийни и книжарски стоки** (дървено и рициново масло, зехтин, спирт, оцет, сол, тютюни, химикали, гайтани, кафе, фасул и др.) Можем да добавим още и търговията с метали и машини от Англия и немските държави, с месо и млечни произведения, вълна, кожи, газ, спиртни напитки, вино, даже бира. Естествено достатъчни данни има и за традиционната търговия с розово масло (Казанлък, Клисурса и др.), продажните му цени в Европа; доставка на коне от Унгария (1916) и др. Сведения и за търговските къщи на Хр. Найденов, Хр. Хаджиатанасов в Букурещ и Олтеница, както и на др. такива в Бургас, Цариград, Ямбол и пр. (1888–1903).

Добре представена е групата от документи, свързана със сключване на **двустранни търговски договори и споразумения** с Германия и Австрия, Франция, Турция, Америка, Сърбия; дадени права на Унгарското акционерно дружество за производство, внос и търговия на едро и дребно със сол за България (за срок от 25 години); привилегии за българските стоки в Австрия (1899); проект за българо-черногорски търговски връзки (1908). Важна информация има и за откриването на Първата българска фондова борса (1915–1918), податки за Русенската търговска камара (1902), за дейността на Пловдивската стопанска камара и др.

III. Финансова политика на българската държава – законодателство, възникване на много и различни финансови институции, банки и тяхната дейност, бюджети; вътрешни и външни заеми; начало и разгръщане на застрахователна дейност в страната

Запазенният документален масив **осветлява следните теми:**

Учредяване на Народната банка и утвърждаване на устава ѝ (1879); откриване клонове на банката в Солун и Скопие, Пловдив, Варна, Търново, Русе (1880); устройство на Софийския монетен двор (1904) и сечене на сребърни и никелови монети; организиране на Българската търговска банка – Русе (организационна дейност, устав, основен капитал, управление, УС, отчети, баланси, 1895–1905); учредяване на Софийската кредитна банка (1906) и пласиране на акциите ѝ в Сърбия; ревизия на Българската земеделска банка; сведения за Българската ге-

нерална банка, за Търговско-индустриалната банка (с клонове в Пловдив) и продажбата на акции (1895); Отоманската и Империял банка, за Вносно-износната македонска кооперативна банка др. Запазени са и документи за Национална банка – Лозана, австрийските банки, Акционерна банка „Напредък“ (1920), Френско-белгийската такава и много др. Има данни и за земеделските каси в България и техния капитал; за постъпленията от данъци, погасяването на държавни дългове (Румелийския дълг); данъчната система; превръщането на десятака в поземлен паричен данък и др.

С развитието на промишлеността и транспорта се дава тласък освен на банковото и на **акционерното дело**.

Първоначално основният кредитен институт БНБ се опитва да подпомогне цялостния стопански живот. Тя кредитира земеделските каси и общините, снабдява с оборотни средства зараждащата се индустрия, търговията, както и частното банково дело.

Но през 1895 г. се основава най-голямото **частно кредитно учреждение БНБ – Русе** с основен капитал 10 млн. лв. и БНБ – Пловдив с 1500 млн. лв. капитал. Години по-рано през 1891 г. се създава и Застрахователно дружество „България“, разгърнало своята дейност и надхвърлило пределите на страната ни, откривайки агенции и представителства не само в Цариград, Одрин и Солун, но и в Битоля, Велес, Скопие, Охрид и др. По-късно то откупува портфейла на румънските застрахователни дружества „Дачия – Романа“ и „Национала“, които се оттеглят от България през 1897 г. Същевременно дружество „Балкан“, което е в ръцете на Гешов (Гешев), поема и делата на Дружество „Отечество“. Той става и председател на УС на Дружество „България“, а по-късно е заместен от зет си Д. Яблански. През същата 1897 г. правителството на К. Стоилов извършва преустройство и на земеделските каси (които остават под контрола на БНБ и осигуряват евтини кредити на земеделските стопани).

Учредяват се (освен частните кредитно-спестовни дружества, като споменатите БТБ – Русе, ВТ индустриална банка в Пловдив) и **други спестовни дружества**. Като цяло данните са за около 300 с 12 млн. лв. капитал, както и за около 36 търговски и 42 индустриални дружества с близо по 4 млн. лв. капитал за всяка група от тях.

Интересни са също така сведенията за Акционерно-спестителните дружества „Гора“ и „Изгрев“ (Пловдив), „Марица“ (1919–1920), за дружеството „Стопански развой“, „Защита“ (1895–1903), Славянско търговско-промишлено дружество (1901), Дружество на Софийските домопритежатели и пр.

Подробни данни има и за: Застрахователно дружество „България“ (с клон в Пловдив), Осигурително дружество за живот и рента (1908–1909), дружество „Сила“, осигурително дружество „Балкан – София“ (основаване, дейност, продажба на акции) и др.; податки и за доставка на оризови и мелничарски инсталации от Берлин за цитираните вече дружества „Гора“ и „Изгрев“.

Споменават се още и следните дружества, сдружения и синдикати: Печатарско дружество – Сливен (1879), Кожухарско еснафско сдружение в Сливен (1895), Български железарски съюз (1907), Синдикат на шивашките работници

(1896–1897), Български еснафски съюз (1904), Търговската камара в София, Икономическо дружество също в София, Българско тухларско дружество и пр.

Изключително полезна е и информацията за поредицата от **сондажни преговори за сключване на търговски заеми**¹² от Франция, Англия, Австро-Унгария, Германия, Сърбия, Турция и др. (1881 ... 1918) (подготовка, размер, условия, комисионни); разпродажба на облигации (курсът им); отпуснат на гр. Пловдив заем от Банкерска къща „М. Ван Куик“ с посредничеството на Н. Геров срещу 1% комисионна и др.

Запазени са също достатъчен брой документи и за началото на **тп съобщения у нас** като: Устав на пощите и телеграфите (1882), бюджетите им (1889–1890), данни за т.нар. съобщения в Източна Румелия, за първата международна телефонна линия София – Пловдив, за сключени тп конвенции със съседните страни (Сърбия, Румъния, Турция), ускорено строителство на тп станции (Пловдив – 1879, Лом – 1881, Сливен – 1906 и др.). Има сведения и за състоянието на печатарското дело в България (доставяне на материали (хартия, бои, мастило, букви) за Държавната печатница в София, липсата на опитни в професията работници за там, стачки на словослагатели и пр.).

Накрая няколко думи и за **статистическите проучвания**.

Запазените документи осветляват: състоянието на икономиката (1915–1917); икономическата и политическата криза по време на войните; обезцеляването на лева; статистическите данни за българското население в Станимака, за реколтата на посевите (1917–1918), за преброяването на населението и домашните животни (1880) в Белоградчик, Добруджа (1917–1918), в Банат и Украйна (1914) и др.

IV. Земеделие. Селско стопанство

Значителна част от документите съдържат сведения за **състоянието на земеделието, животновъдството и занаятите в различните райони на страната**; първото земеделско стопанство с машинен инвентар в Айтос; за състоянието на винарското производство и лозарството след 1887 г. (американски лози в България); борбата с „филоксерата“; търговията с добитък с Австро-Унгария, Сърбия, Германия (1910); високите данъци, с които се облага земята; злоупотребите при събирането на десятъка (Ломско и др.); съпротивата срещу облагането на манастирите с десятък и облагането на коприната и пашкулите в Станимака; въвеждането на масово и модерно бубарство в Ивайловград (Д. Стамболов – основател на бубарско и лозарско дружество в града); земеделските синдикати в Стара Загора; земеделските задруги и техните организации; информация за труда на П. Георгиев „Бележки за повдигане на скотовъдството“ и т.н.

¹² Началото на заемната политика на българските правителства било положено със сключването на заемите с Лондон (1888–1889), с Виена (1892), с Франция (1896... 1899) и по-късно с Парижко-холандски банки (1902 ... 1918).

V. Благоустройство на столицата и някои от най-големите градове в страната (София, вкл. Горна Баня и Бояна, Пловдив, Варна, Бургас, Свищов, Русе, Стара Загора, Търново, Горна Оряховица, Станимака, Пирдоп, Златица, Карлово и др.)

Документите засягат: изграждане на водопроводи в София, Пловдив, Добрич, Търново, Троян, Карлово, Варна, Хасковско, Враца, Пещерско и др.; хигиенизиране на столицата и заслугите на д-р Ив. Михайлов за това; електрификацията на града; строежа на бани при с. Баня, Карловско, и отдаване под наем банята в София; отдаване на търг на градски места в центъра на Пловдив; строежа на жилища в София; изработването на кадастрален план на града; строежа на някои от емблематичните сгради в центъра на столицата; ремонта на карловските улици и поставянето на улични фенери (100 на брой) 1879 г.; засаждане на растителност по шосето София – Княжево, избор на място за строеж на Съдебната палата; строежа на „Славянска беседа“ и на Военния клуб (1890), на Държавната печатница, на Народния театър в Пловдив и София и на Етнографския музей; строежа на църкви, училища, болници, казарми, музеи и библиотеки (Пловдив, София), на паметниците на Г. С. Раковски в Котел, на Левски в Карлово, „Цар Освободител“ в столицата, на кн. Ал. I Батенберг, на храм-паметника „Св. Ал. Невски“, храм-паметника в с. Шипка, на сградата на БАН и на Агрономическия факултет на Софийския университет.

*VI. Техническо и професионално образование. Култура. Наука. Книгоиздаване*¹³ и др.

Извън посочените вече теми в огромния изворов материал има ценни сведения и за **културно-просветната политика** на българските правителства, на първо място, за развитие на учебното дело у нас (строеж на училища, читалища, библиотеки, изпращане на български младежи да учат в чужбина, развитие на професионалното образование у нас и по-специално на женското (като Гр. Начович и Ив. Ев. Гешов са едни от най-големите привърженици на тази идея). Така през 1894 г. се въвежда нов „Правилник“ ... с оглед практическата насоченост на земеделските училища при Садово и край Русе. Появяват се държавни земеделски и занаятчийски училища в Самоков, Сливен, Княжево, частни образцови работилници в Русе и Трън. А след Закона за висшето образование (1888, 1894) Висшето училище в София се утвърждава като научно средище, чиито кадри правят вече и първите си научни публикации (достатъчно е да посочим научните дирения (в областта на минералогията) на геолога Г. Златарски.

Дълъг е списъкът на българите, завършили различна степен на образование в странство, като се започне от първоначалното изпращане (още през Възраждането) на ученици в пансиона на Т. Минков в Николаев и се продължи с Николаевската генералщабна академия, Висшето търговско училище в Париж (1891 – Петко Момчев от Варна), Висшето техническо училище в Мюнхен (1887 – Богомил Цанков), където се обучава и В. Кънчев – дипломирал се две години по-късно в Политехниката в Щутгарт (1889), Херцогски-

¹³ Предимно на стопанска литература.

ят Саксонски университет в Йена (1907–1911 – Ат. Петров), Политико-икономическия институт на Университета в Тюбинген (Германия) (1904 – д-р Ив. Екимов), Физико-математическия факултет в Загреб, Петербургския и Одеския университет (Евг. Горанов, учил минно инженерство), Московския университет, където Вл. Мусаков завършва финанси (1912); Петър Попов от Русе също учи в Политехниката в Ганд, Георги Н. Златарски от Търново, студент по естествени науки в Загреб (1879–1880), където завършва същите науки и Ал. Козарев от Сливен.

Данни още и за: С. К. Бобчев – следвал Физико-математическия факултет на Софийския университет, за Л. Христова – завършила география в Софийския университет (1916), за Г. Бончев – асистент по минералогия и геология в Загребския университет (1891–1893) и в Софийския университет (1895–1896). Податки и за Училището по фотография в Лозана (1895–1896) и за занаятчийското училище в Темишвар, командироването на наши картографи във Виена за изучаване на тамошния опит.

Могат да се прибавят още и имената на: В. Йорданов – специализирал естествени науки в Германия (1881–1883) и биология в Англия (1883), Янко Сакъзов, следвал също естествени науки в Германия, Ан. Панайотов, завършил селскостопанско образование във Виена (голяма част от завършилите такова образование по-късно били командировани да специализират градинарство в Америка – 1911, Франция и Бразилия). Алекс Пенчев завършва Земеделската академия в Табор, а други българи – Хасковското земеделско училище (1905), Аграрния факултет в Париж. Садовското и Русенското земеделско училище също се радват на сериозен интерес (1885), както и Търновското подвижно земеделско училище, Търговското практическо училище с пансион в Търновския район (1900), неделните училища по земеделие – всички те допринасят за подготовката на кадри за стопанството като цяло.

Интересна е историята на Генчо Шойлеков от Клисуре, ученик в земеделско-винарското училище в Клостернайбург, който през август 1880 г. свършил науките си и се върнал в България, за да бъде полезен на отечеството.

Извън всичко това голям е броят и на запазените в различни архивни фондове **записки, ръкописи и др.** останали материали от периода на обучението на младите българи по физика, математика, естествена история, химия, рисуване, ръкоделие, стенография и пр.

За целите на обучаващите се били откривани и **специализирани търговски гимназии** в София, Варна, Пловдив, Свищов, Бургас, Самоков (напр. железарското училище), Солун, Казанлък и др., както и профилирани, като например училище за книгопечатане.

А ето и обещаната в началото кратка характеристика на някои от най-значителните (като обем на информацията) лични и обществени архивни фондове.

1. Търговска къща „Хр. П. Тъпчилещов“ в Цариград¹⁴

След Освобождението Бр. Тъпчилещови (Стоян и Петко)¹⁵ продължават търговската дейност на баща си, запазвайки първоначалното име на фирмата.¹⁶

Най-многобройни, както може да се предположи, са документите от **търговски характер** (писма, договори, тефтери, копирни книги и сметки). Те произхождат от големите за времето си търговски центрове като Цариград, Варна, Бургас, Ловеч, Търново, Копривщица, Ямбол, Казанлък, Нова и Стара Загора, Пловдив, София и др.

Особеност в кореспонденцията на фирмата са големият брой писма, идващи от Багдад (1884–1890), Мосул (1885), Бомбай (1884, 1886), Тунис (1887), Лондон, Ню Йорк, Марсилия, Манчестер, Филаделфия, Басра и др., писани главно на англ., фр., рус. и гр. ез.

Автори на писмата от и до тях са:

Д. Папазоглу, Б. Д. Папазоглу, В. Хр. Буйнов, В. Д. Кесяков, Т. И. Кесяков, Хр. и Н. Пулиев, Х. Груев, Ат. Н. Каракашев, Ст. С. Пранджов, Бр. Димчеви, Странски – Михайловски, Ив. Г. Джиджев, П. Н. Бояджиев, К. Балабанов, Бр. Хаджирусеви, Бр. Тодорови, Я. К. Славчев, Х. Печеняков, Ев. Ив. Челебиев, Бр. х. Ангелови, В. х. Вълков, С. П. Стефанов от Сливен, З. Колев, Хр. Стефанович, Фоти Ангелов, Ив. Г. Кабакчиев от Варна, В. П. Захариади, Зафирополус, Ис. Е. Шарбани, Абуди Шентов, Б. Гурджи, Ю. Салех, М. Ис. Софер, Д. Хаджийорданов, х. Д. Хаджипетров, Бр. Илиев, Спартали и сие, К. И. Станчоолу, Ст. М. Чукурлиев, Бр. Хаджипенкови, П. Куриан, Тъпчилещови, Бр. Петкови, П. Г. Киселов от Варна, Хр. Векилов от Ямбол, Г. Хаджиденков, С. Г. Серафимов, Я. Керекони, З. Д. Жечков, Т. Т. Говедаров, Ив. Динчев, Бр. Кутинчеви, М. и С. Леви, х. Р. Ристич, Ив. Калчев, Ил. Колев, Бр. Хаджиянкови, Ив. Душков, Бр. Алитини, Г. К. Хлеббаров и много др.

Към списъка на автори и адресати ще прибавим и кратка информация за част от **търговските къщи, с които е в преписка и финансови взаимоотношения на фондообразувателя**.

Те са: „Смрекер и сие“ от Триест (1877–1878), Дружество „Марсилско за индустриален кредит“ (1878), „С. Илич Колчов и сие“ от Цариград (1878), „Н. Адамиди“ (1878), „Кокони & Сотиро“ (след 1878), „Верби Д“ от Манчестер (1879), „Ник. Лазаридис“ от Одеса (1880–1889), „В. П. Захариади“ (1880–1882), „Ст. Буйнов“ във Варна (1880), Осигурително дружество „Аргонавти“ от Цариград (1880), Анадолска търговска агенция (1880), „Бр. Аврам Леви“ от Цариград (1881), „Апостолиди“ в Ливерпул (1881), „Р. Лоти“ от Неапол (1882), „Бинт Леополд“ от Париж (1882), „Бр. Лейс“ от Венеция (1883), „Антоан Жинай“ от Триест (1883), „Пол Куриян“ от Ню

¹⁴ Ф. № 6, 28 235 а.е., ок. 85 000 л., 1836 ... 1891. За периода до 1878/1879 вж **Василева**, Вера. Предговор – В: *Опис* на документите за стопанската история на България. Ч. 1. София: НБКМ, 2019, с. 5–26, където търговската дейност на Тъпчилещов е представена документално доста подробно.

¹⁵ Стоян Тъпчилещов учи в гръцко търговско училище на о. Халки, а по-късно в търговско училище в Марсилия; Петко Тъпчилещов учи в Търговската академия в Лондон. След Освобождението е секретар на МС в кабинета на д-р К. Стоилов.

¹⁶ **Василева**, Вера. Цит. съч. с. 5–26.

Йорк (1883), „Леонид Зафири“ от Цариград (1883), „Дренски – Джиджев“ в Пловдив (1884), „Зигфрид Адлер“ от Цариград (1884), „Данчо Георгиев“ от Русе (1884), „Абдула х. Елиас и Сие“ (1884), „А. Менаши“ (1884, 1886), „Бр. Ангелови“ (1886), „Д. Андерсон и син“ от Белфаст (1886), „Шмидт“ от Филадельфия (1887/1888), „Ж. Ланфан“ от Марсилия (1887), „М. Теологу“ от Цариград (1888), „Ф. Шама и сие“.

Данни още и за: „Д. Дройн“ от Филадельфия, „Барух Гурджи“ от Багдад, „И. К. Зеке“ от Лайпциг, „Хофман – Херцдорф“, „Цанев & Мавродинов“ и др.

Запазена е и кореспонденция с Г. А. Моравенов (1879–1885), както и писма, свързани със строежа на водопровода в Пловдив и събирането на дълговете¹⁷ на търговската къща; уреждане на сметки с БНБ, Лионската банка, Банка „Империял“, Българското търговско дружество „Тулча“, Българското индустриално дружество „Сливен“ (1881); събрания на търговската камара в Цариград; Строителното дружество „Ив. Грозев“ и съдебните му спорове с Евл. Георгиев.

Основен дял в търговските сделки на фирмата и след Освобождението **заемат зърнените храни** (пшеница, царевича, просо, ориз, брашна), изнасяни от някои райони с вагони – Стара Загора, Харманли, Търново Сеймен (1885–1887). Гара Карабунар¹⁸ и гара Радне махле¹⁹ се явяват основни бази за изпращането главно на жито „червенка“ („Ив. Г. Кабакчиев“ (1882–1883), „Фоти Ангелов и сие“, „Хр. Векилов“ (1886), „Ат. Н. Каракашев и сие“, Минчо Кънев (1887), „Васил и Ст. Златанови“ (1884), „Ив. Г. Джиджев“ и др.²⁰) за Цариград. Има данни и за организирането на „публични търгове“ на зърнени храни в Пловдив (1880), както и за търговията на Ив. Симеонов с храни и брашна, притежаваните от него фурни и пр. (1884 ... 1901).

Традиционно след Освобождението продължава и търговията с розово масло.²¹ Освен търговски отношения и сделки с познатите ни отпреди 1878 г. Н. Боязоглу²² в Лондон, Б. Д. Папазоглу в Казанлък, П. И. Бояджиев от Карлово и Пловдив, гръцкият търговец Зафирополус, има вече и нови лица. Така напр. запазено е писмо на П. Куриан (1883) от Ню Йорк, който проявява сериозен интерес, интересувайки се от актуалните цени на маслото. Търсене има и на масло от рози и здравец (1882) за Марсилия.

След 1878 г. Тъпчилещови отново търгуват с вълна (чрез фирмата „Цанов – Мавродинов“), с аби, ямурлуци, гайтани, сукно и др., както и с коприна²³ (чрез х.

¹⁷ Напр. писмата на К. И. Кесяков са основно по събирането на такива суми по полици и кредити.

¹⁸ Дн. Гълъбово, Старозагорско.

¹⁹ Дн. Раднево.

²⁰ Вж още и ІА 9993–10666 (1882–1889). Писма на Петко Ангелов (Радне махле) до Хр. Тъпчилещов в Цариград по търговия със зърнени храни (и по-конкретно с „червенка“).

²¹ Производството на розово масло е типична индустрия, особено там, където цветущите някога занаяти и ръчна домашна промишленост вече са почти видоизменени и заглъхнали още преди Освобождението и където има създадени търговски връзки и отношения с много европейски и културни народи.

²² Търгувал още и с опиум и спирт.

²³ Вж писма на К. Балабанов и Х. Печеняков от 1889 г., както и на Бр. Хаджипенкови от Г. Оряховица. Последните търгуват освен с коприна и с кашкавал и едър добитък.

Д. Хаджипетров и Д. Хаджийорданчев). Вълна пристигала и от Ливърпул (1881). Осем писма на Х. Шмидт от Филадельфия също се отнасят до доставка на вълна (1887/1888), а писмо за Тъпчилешови на В. М. Вълчев (посредник от Манчестър) е във връзка с доставка на преди.

Любопитен факт също така е, че Васил Д. Кесяков е изпращал от Копривщица (чрез Тъпчилешови) аби и шаяци на Сл. Кесяков чак в Мала Азия. Памучни и вълнени платове пък се изпращат от Лайпциг този път до Тъпчилешови чрез фирмата „Хайбергер и Обердорфер“.

Търгува се още и с масло, сирене, добитък, кожи, лой и др. В повечето случаи маслото идва от Пирот и София, чрез Фархи, Хр. Иванович, К. П. Даскалович, Ат. Симов, Т. Т. Чавдаров. Търговията с добитък върви с имената на Хр. Стефанович, М. Стефанов, С. Г. Стамов (едър рогат добитък), Бр. Хаджипенкови от Г. Оряховица, Деньо Къосето. Овните идват обичайно от Банско и Софийско (1883, 1889), от Русе и Свищов. Снабдяването с червиш е чрез Ат. Н. Каракашев (1882), П. Т. Киселов от Варна. Соломон Дашевски от Одеса бил ангажиран с доставката на кожи (1887). Данни и за наемане на совати. **Предмет на търговска размяна са още** и: рапично и ленено семе (1890–1892), хайвер, стафиди, маслини, пастърма, захар, анасон, опиум, лешници, фурми²⁴, бадеми²⁵, бубено семе, есенции²⁶. Сериозен дял има и търговията с бакър, стъкла, цимент, тухли, мраморен прах, дестилационни котли, каси, агнешки и др. кожи, лен, вино, фасул, кашкавал, бира, газ и пр.²⁷

²⁴ За доставката им от Багдад има достатъчен брой документи. Вж писма на Ф. Шама и сие, В. Беневениенте (от Александрия, Египет) и др.

²⁵ Писма на Бр. Илиеви, З. Колев, П. Ангелов, Спартали и сие и др.

²⁶ Вж писма на М. Леви и С. Леви от Тунис.

²⁷ Вж ф. 6 от А 27 983–28 207, където са запазени голям брой документи (сметки, списъци, фактури, договори, някои от които и без автори, осветляващи търговията на Тъпчилешови с бакър, розово масло, вълна, памук, масло, царевица, ечемик, лой, добитък, войнишко сукно, кози кожи, стоки за бита, дъски и пр. Същите документи съдържат информация и за различни вземания-давания, размера на капитала на фирмата и на комисионните, платени данъци, състояние на валутния пазар, отдаване на пари под лихва.

Дн. Гълъбово, Старозагорско.

Дн. Раднево.

Вж още и ІА 9993–10666 (1882–1889). Писма на Петко Ангелов (Радне махле) до Хр. Тъпчилешов в Цариград по търговия със зърнени храни (и по-конкретно с „червенка“).

Производството на розово масло е типична индустрия, особено там, където цветущите някога занаяти и ръчна домашна промишленост вече са почти видоизменени и заглъхнали още преди Освобождението и където има създадени търговски връзки и отношения с много европейски и културни народи.

Търгувал още и с опиум и спирт.

Вж писма на К. Балабанов и Х. Печеняков от 1889 г., както и на Бр. Хаджипенкови от Г. Оряховица. Последните търгуват освен с коприна и с кашкавал и едър добитък.

За доставката им от Багдад има достатъчен брой документи. Вж писма на Ф. Шама и сие, В. Беневениенте (от Александрия, Египет) и др.

През 80-те и 90-те години на XIX в. се засилват **спекулативните сделки с различни видове монети в Турция** (Вж писма на М. Ефтанович и синовете му Григор и Димитър, както и тези на К. Хаджипетрович и П. Т. Петрович от Сараево).

Кореспонденцията на Тъпчилешови съдържа интересни данни и за застрахователните фирми, с които те имат постоянно сътрудничество. Все по-често вече се застраховат стоки и товари между Александрия и Цариград. И не само.

Като цяло документите от фонда на Тъпчилешов са ценен извор за състояние-то на занаятите и търговията в някои градове (напр. килимарството в Сопот, кожухарството в Карлово, за цените и промените на местния и европейския пазар, курса на монетите, състоянието на пътищата, на панаирите). Те съдържат доста подробна информация и за имотното състояние на Тъпчилешови и наследниците му: притежавани къщи, дюкяни, мелници, отдавани под наем имоти и приходите от тях, чифлици, фабрики (за винен спирт 1882 г.); приходи и разходи, баланси, равностетки, печалби; инвестиране на значителни средства в покупка на земя в Добруджа (1881) и пр.²⁸

2. Братя Евлоги и Христо Георгиеви Недеви²⁹

Едни от най-крупните български търговци и банкери от втората половина на XIX в.³⁰, участвали активно в обществено-политическия и културния живот на българите. След Освобождението Евл. Георгиев открива клон на банкерската си къща и в София (1889). Прави много парични дарения с културно-просветна цел в България и Румъния, отпуска помощи на бедни ученици и подпомага учението на българи в чужбина. Завещава огромна сума за сградата на Софийския университет. От 1884 г. е почетен член на БКД. Първи дипломатически агент в Румъния (1881), народен представител във Второто ОНС.

По вид запазените архивни материали са писма, телеграми, свидетелства, касови книги, пълномощни, тефтери, копирни книги и др. Документите са предимно

Писма на Бр. Илиеви, З. Колев, П. Ангелов, Спартали и сие и др.

Вж писма на М. Леви и С. Леви от Тунис.

Вж ф. 6 от А 27 983–28 207, където са запазени голям брой документи (сметки, списъци, фактури, договори, някои от които и без автори, осветляващи търговията на Тъпчилешови с бакър, розово масло, вълна, памук, масло, царевица, ечемик, лой, добитък, войнишко сукно, кози кожи, стоки за бита, дъски и пр. Същите документи съдържат информация и за различни вземания-давания, размера на капитала на фирмата и на комисионните, платени данъци, състояние на валутния пазар, отдаване на

²⁸ В описа не са включени документи, съдържащи сведения за броени и получени суми, вземания-давания от различен характер, уреждане на сметки между партньори, дадени пари за благотворителност, уреждане на полици и др., поради незначителната информация, която може да бъде извлечена от тях.

²⁹ Ф. № 7, 1863 а.е., 26 585 док., 44 265 л., 1837 ... 1938. Части от фонда има и в НА–БАН [ф. № 34] и ЦДА под № 700.

³⁰ За търговската му дейност преди Освобождението вж **Василева**, Вера. Предговор. – В: *Опис на документите за стопанската история на България*. Ч. 1. 2019, с. 5–26.

оригинални, но има и преписи, печатни или в превод. Писани са на български, гръцки, румънски, руски, немски, френски, сръбски, италиански и др. езици.³¹

Кореспонденцията представлява основна част от фонда, като една част от нея е преписка между двамата братя, а друга част включва писма от и до видни търговци и политико-обществени деятели – българи и чужденци. **Търговската кореспонденция произхожда главно от България** (Свищов, Русе, Търново, Карлово, София, Плевен, Враца); Русия и Бесарабия (Букурещ, Олтеница, Гюргево, Александрия, Галац, Браила, Исмаил); Сърбия и някои западноевропейски държави (Лондон, Манчестер, Марсилия, Берлин, Виена и Цариград).

Автори на писмата са: Н. Тъпчилешов, Гр. Начович, В. и Н. Палаузови, Ив. Симеонов, Ат. Н. Каракашев, Бр. Паница, Бр. Петкович, Бр. Валиери, Бр. Теодорови, Бр. А. и П. Катранови, Н. Хр. Пулиев³², К. Ив. Станчоолу, П. Теологу, Ст. Тошкович, Т. Минков, Н. Бояджиев, П. Ст. Атанасович, Д. Ив. Гешов, Г. В. Даскалов, Н. Димитреску, Ив. Джиджев, Ф. Хаас от Цариград, Хр. Стоянов, Хр. Геров, д-р Ст. Данев и др.

Сериозна част от тези писма е свързана с **политико-обществения живот след Освобождението**: Временното руско управление, посрещането на Ал. I Батенберг в България, избора на столица, определянето границите на Източна Румелия, политическото устройство на Българското княжество и политическия живот (1881–1883); образованието и културата (изградени училища с материалната подкрепа на Бр. Георгиеви, дейността на различни български дружества (Търговско дружество „Сливен“, Земеделско дружество „Лом“ и др.). Отпускане заем от 2 000 000 лв. като помощ на бедните земеделци; подпомагане пострадалите от пожари в Котел (1894) и др. Има сведения и за развитие на жп строителството (Ямбол – Бургас, Цариброд – София); фабриката на Евл. Георгиев в Карлово; стопанисването на чифлика им в Браила; изграждането на храм-паметника „Св. Ал. Невски“ в София;

Друга част от кореспонденцията отразява **дейността на търговските къщи на Евл. Георгиев в Букурещ, Галац и Браила**, чрез които се извършва за период от близо 60 години вносът и износът на стоки от и за България, което тогава става главно чрез Румъния. Макар и вън от страната, той участва в различни стопански операции, като влага капитали в индустриалното производство и жп строителството (износна търговия на зърнени храни, издигане на текстилната фабрика в Карлово, строеж на жп линии в съдружие с Ив. Грозев), участие (представяне) на първото Пловдивско изложение 1892 г. и пр. Основно ангажиран в търговската и финансова сфера, Евл. Георгиев е най-големият търговец и банкер у нас, свързан с Европа и европейските банки.

Тези документи засягат: уреждане на парични взаимоотношения и полици с Н. Хр. Пулиев, Ив. Симеонов, П. Ст. Атанасович, Д. Ив. Гешов, Ф. Хаас от Цариград и др.; търговията със зърнени храни, брашно, ориз, анасон, фасул, хайвер,

³¹ *Обзор на архивните фондове...*, 1963, кн. 1, с. 65.

³² Стопански дейци от Карлово, близки сродници на Хр. и Евл. Георгиеви, с които ги свързват делови и търговски отношения, главно във втората половина на XIX в. *Вж* ф. № 183.

памук, копринени платове, аби, платна, каплами, офицерски мушами, добитък (воллове и др.), сол, сапуни, свещи, въглища, восък и пр.; извършени разходи по транспортирането на тези стоки; освобождаването им от митниците; движение на цените; чифлика на Евл. Георгиев в Браила и желаещите да постъпят на работа там; изграждането на фабриката в Карлово (уреждане на сметки); отправено предложение от Ридер и Братияну в Букурещ за доставка на предачни машини; банкови сделки с Креди Лиона; Узунджовския панаир; имотите на Хр. Пулиев и др. Запазена е и грамота на княз Фердинанд I за награждаването на Евл. Георгиев за участието му в Първото българско изложение в Пловдив (1892), както и завещанието му. Податки и за отправено към него предложение да закупи акции от жп линии в Русия (1889), както и за участие в Общинския заем на Букурещ (1903).

Наред с търговската е очертана и **банкерската му дейност**: отпускане на заеми от bankerската къща в Букурещ, гарантирани с имотите или стоката на длъжниците и изплащането на дълговете; акции и изплащане на лихви и дивиденди; различни банкови операции; курс на ценните книжа и борсата на такива в Лондон; отпускане кредити; борсови сделки; изпращане на пари; курс на чуждите валути; откриване на комисионерски и експедиторски къщи и пр.³³

Добре застъпена е и **благотворителната дейност на братята** (в нашия случай построяването на голям брой училищни сгради, снабдяването им с книги), изпращане на българи да учат в чужбина със стипендии (1899), както и материално подпомагане на дейността на различни български дружества у нас и в чужбина.³⁴

Както отбелязва Ел. Стателова в труда си „Свободна България“, Евл. Георгиев **вярва в ползата от благотворителността**, която той разбира да е в полза на обществото, а не толкова в полза на отделни личности.³⁵ Широк е спектърът на тази подкрепа – от поддръжка на училища, театри, църкви, болници, та чак до университет в София и в Букурещ и строеж на паметници. Общо 11 млн. лв. са завещани в полза на отечеството.³⁶

През 1896 г. Евл. Георгиев дарява и място в центъра на София, както и 800 хил. златни лв. за построяване на сградата на първия български университет. А грижата за завещанията в полза на българския народ, на родолюбиви българи са една от безспорните заслуги на Евл. Георгиев за развитието на родната култура. Капиталите се влагат в изгодни финансови операции и сигурно нарастват. Тук има ред, строга отчетност и отговорност.

³³ *Вж Обзор* на архивните фондове..., 1963, кн. 1, с. 67.

³⁴ Материални помощи и стипендии за следване са отпуснати на Ив. А. Богоров, Н. Бояджиев (за Университета в Ганд), Хр. Геров, Ст. Данев, С. Овчаров, Б. Петров, К. Поменов (във Виена), Т. Сахатчиев, който иска да учи инженерство в Белгия и завършва в Лозана (1895), Н. Е. Селвели, В. Д. Стоянов, Ив. Филипович, Ив. Христоворов, Нешо Брайков (следвал химия) и др.

³⁵ **Стателова**, Елена. Евлогий Георгиев и свободна България. София: УИ „Климент Охридски“, 1987, с. 12–124.

³⁶ **Пак там**, с. 121–124.

3. Найдено Геров Добревич³⁷

Виден възрожденски просветен деец, книжовник и общественик. След Освобождението на Свищов от руските войски заема поста „губернатор“ на града и така става първият български администратор. До април 1878 г. е съветник в Централното градско управление с ръководител княз Вл. Черкасски. Депутат във ВНС в Търново.

Документите, включени в оп. № 1, са предимно на български и руски с отделни документи на гръцки и френски език.

Запазени са биографични материали, кореспонденция (повече от 3000 кореспонденти), материали, свързани с дейността му като вицеконсул, учител и др., както и такива, свързани със семейството му.

В тях има данни за: строеж на жп линии; училища и болници в Княжеството и Източна Румелия; строеж на храм-паметника в подножието на Шипка (1885/6); данъците в освободените земи; емиграция на българи в Русия; посредничеството на Н. Геров между Пловдивската община и банкерска къща „Ван Куик“ в Анверс за сключване на заем за благоустрояването на Пловдив; за Пловдивското изложение (1892) и необходимостта от професионално образование; данни за няколко ръкописни учебника и учебни помагала на Геров (алгебра, география, физика, и др.), употребени шрифтове при отпечатването на „Речника“ на Н. Геров и др.³⁸

Важните теми за развитието на България веднага след Освобождението също присъстват тук: изработването на Устава на Княжество България; устройството на съдилищата в Източна Румелия; изборът на М. Балабанов за губернатор на Русе; откриване на НС; дейността на Н. Геров като губернатор на Свищов; изборът му за народен представител от Варненската губерния; маркирана е и дейността му като изпълнител на завещания.

Групата на **семейните материали съдържа** информация за отношенията между Н. Геров и Евл. Георгиев, за отчуждаването на чифлика „Кафка“ във връзка със строежа на Варненското пристанище; за учението на децата му в Лозана (1885), Робърт колеж (1881) и във Военното училище (1889).

Ще се спрем по внимателно и на документите, включени във ф. 22, оп. 2, тъй като по-голямата част от тях съвпадат с изследвания в т. 2 на настоящия опис хронологически период. Част от тях осветляват отношенията му с отделни лица, между които Евл. Георгиев, Хр. Г. Данов, д-р Ст. Чомаков, БНБ, ТИБ, с клоновете ѝ в Пловдив, Империял банка, Бр. Гешоглу и др.; описание на чифлика „Кафка“ в Бургаско (дюкяни, постройки, ниви, ливади, хамбари и пр.); закупуване на добитък от панаирите в Пловдив; приходи и разходи от притежаваните в съдружия с д-р Ст. Чомаков мандри; плащане на данъци; закупуване на овце, наемане на овчари; разнос на вълна и др. (1856–1897).

³⁷ Ф. 22, 800 а.е., 9 556 док., 24 077 л., 1827... 1926. Фондът постъпва на части (1947... 1961). Част от фонда има и в НА–БАН, в музея в Копривщица и в ИИ–БАН. *Забел.*: Ф. 22 има и оп. 2, който съдържа 10 492 док. (1799... 1911).

³⁸ За документалните материали с горна граница 1878 г. по подр. *вж* **Василева, Вера. Опис на документите...**

Кореспонденцията (с автори: В. Берон, Н. Бракалов, П. Каравелов, Г. Икономов, Г. Вълкович, Н. Хр. Пулиев и др.) засяга следните теми: състоянието на училищата в Пловдив (1878); строеж на нови такива; учение на български младежи в Лозана (пансиона на проф. Гергенс (1883); учение на неговите деца (Геро, Христо и Евлоги) в чужбина; дипломирането на дъщеря му Деяна Герова във Висшето училище за девойки в Лозана (1880); издръжката на Никола Стоянов в Садовското земеделско училище (1885) и др.

4. Д-р Георги Вълкович Чалъков³⁹

След Освобождението обществено-политически деец и дипломат. Д-р на земеделието, обществените сгради и пощите в Източна Румелия (1879–1881). Министър на външните работи (1881–1882). Депутат в УНС (1879). Дипломатически представител в Цариград (1887–1892).

Кореспонденцията му съдържа интересни сведения за: фабриката на Гюмюшгердан за сукно в Дермендере (дн. Първенец) – 1887 г.; „Строителното дружество на Ив. Грозев“ (по-конкретно строежа на жп линията Цариград – Вакарел и откупуването на Саранбей – Белово); дейността на фондообразователя като директор в Източна Румелия (1879–1881) и пълномощник на българското правителство на Международната конференция в Лондон по Дунавския въпрос (1883), както и по уреждане на тп съобщения между България и Турция и др.

5. Григор Димитров Начович⁴⁰

Виден политически деец след Освобождението. Участва в Учредителното и ВНС в Търново и в Свищов, както и в почти всички ОНС. Заема многократно поста министър на финансите (1879 ... 1892), министър на обществените сгради (1883 и 1884), на търговията и земеделието (1896 ... 1900). Член на ДС, столичен кмет (1896). Дипломат⁴¹, публицист⁴², преводач⁴³. Завършва политико-икономически науки в Париж, преди това учи в Търговското училище във Виена. Основател на дружество „Напредък“ – Виена.

По вид документите са най-вече кореспонденция (над 3000 кореспонденти – индивидуални и колективни автори), дневници, доклади, проектоустави, законопроекти, таблици, правилници, ръкописи, бележки и др. Част от тези документи са на немски и френски език, но има и такива на руски, сръбски, италиански и др. езици.

Адресатите са едни от най-известните български и чуждестранни стопан-

³⁹ Ф. 286, 1127 док. (1714 ... 1898).

⁴⁰ Ф. 14, ок. 25 000 док. (1886 ... 1919), обособени в 4000 а.е. Фондът постъпва на части между 1924 и 1951 г. В НА–БАН също има фонд на Начович под № 65, който съдържа ок. 100 док. (писма на Фердинанд I до Гр. Начович).

⁴¹ Дипломатически агент в Букурещ (1884–1886); във Виена (1889–1891); в Цариград (1903–1906).

⁴² Редактор на в. „Марица“, „Български глас“ и др. Написва няколко книги върху земеделието и занаятите, тютюневата индустрия, винарството и пр.

⁴³ Преводач на драми. Негов превод е „Един приятел на Х. Ибсен“, също и „Омразата“ от В. Сарду и др.

ски и политико-обществени дейатели, като: М. Балабанов, Ст. Стамболов, Д. Тончев, Д. Петков, Ив. Ев. Гешов, д-р Г. Вълкович, П. Димитров. Хр. Белев, К. Хаджикалчев, д-р П. Генадиев, П. Каравелов, С. С. Бобчев, Хр. Бракалов, С. Тъпи-лещов, д-р Х. Сърмаджиев, Г. Вернаца, Д. Агура, майор К. А. Паница, В. Радославов, кн. Ал. I Батенберг, д-р К. Стоилов, д-р Д. Станчев, Д. Греков, Р. Петров, С. Д. Добрович, Ал. Каулбарс, Д. И. Мърфи, У. Беринг, Ф. Елиот и мн. др.

В този документален масив може да бъде открита цялата гама от процеси и явления, свързани с нашето обществено-икономическо развитие след Освобождението (избор на княз на България; дейност на Учредителното събрание; съставяне на кабинети; устройство и дейност на Държавния съвет; политическата криза 1886–1887; икономическо развитие на България през Стамболовия режим; споровете между България и Румъния по въпроса за Румъно-българската граница; сключване на тп и търговска конвенция с Румъния и Турция; Турско-български икономически отношения; митнически спогодби с Турция, Сърбия, Румъния; работата на Европейската дунавска комисия; свързване на българските жп линии с румънските с мост на Дунава; търговско-ветеринарни конвенции и пр.

Сериозно присъствие в писмата имат също и темите за финансовото положение на България, бюджети и финансови разходи, погасяване на държавни дългове, данъчна система; приходи на държавата за периода 1879–1902; финансово състояние на Ю. България 1879–1885; превръщане на десятъка в поземлен паричен данък и поземления данък на Източна Румелия (1881–1904), монополите върху солта и тютюна; положението на бежанците след войните; емигриране на българи от Одринско в Америка, дейност на българските търговски агентства в Битоля, Одрин, Сяр, Скопие и Солун; сръбско-български икономически и културни връзки (митнически съюзи, търговски договори) и пр.

Има данни и за българо-австро-унгарски икономически и политически отношения.

Най-подробна и обстоятелствена е обаче информацията, касаеща **развитието на българската индустрия и занаятите, на вътрешната търговия и търговските връзки с външния свят (Англия, Германия, Франция, 1894–1895).**

На първо място, това са: производството на захар в България, Румъния, Гърция; развитието на хартиената, грънчарската и др. индустрии; появата на фабрики за брикети, червен восък, течено лепило, мастило, тухли (Ени хан), рапично масло и сапун, стеаринови свещи, тютюневи и за дестилиране на алкохол (фабриката на Лозанов във Видин). Важни са и запазените проекти за парна фабрика за дървен материал в Русе и на консервна във Варна, за нова памучна фабрика, също във Варна, както и за сукнена в Сливен. Има интересни сведения и за развитието на млечната индустрия, на килимарството (Шумен и Преслав), на копринарството във Враца, производството на бубено семе; на млечни продукти; търговията с житни храни (1890–1898), на розово масло, козя козина, брашно, добитък, фасул, тютюн, спирт; износ на плодове за Англия, на вина за Франция, както и на внос на сол от Румъния; доставки на селитра за българските фабрики за барут и пр.

Важен дял заемат и материалите за развитието на **селското стопанство**, както и аграрната политика на българските правителства като цяло: дейност по запазва-

не на горите и залесяване (поддържане и експлоатация); набавяне на земеделски машини; засаждане на лозя, тютюн, рози, черници; организиране на разсадници; увеличаване площите за отглеждане на памук и ориз; насърчаване на маслинените насаждения; набавяне на земеделски машини и др. Посочена е и ролята на земеделските училища за развитието на образованието у нас (Образцов чифлик край Русе). Не по-малък е броят на материалите за развитието на **животновъдството** (развъждане и уговяване на добитък, отглеждане на ангорски кози и астрагански овце, развъждане на коне арабска порода и коневъдството в България; откриване на държавни конезаводи в Плевен и Кабиюк; статистически сведения за домашните животни в страната; полагани усилия за подобряване на икономическото положение на българските земеделци; подпомагането им с евтини кредити; ролята на земеделските каси и др.

От дейността на Начович като **министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията са запазени** изключително ценни документи, касаещи историята на жп мрежата у нас (получаването на заеми във връзка с това строителство, експлоатацията им, дейността на Хиршовото дружество и австрийската политика), жп конвенции, направа на мостове по жп трасетата, доставка на вагони и трасета, жп работилници, персонал, строеж на жп линията София – Каспичан.

Застъпени са и: състоянието на пътищата у нас и дейността на Строителното дружество „Грозев & Странски“; изграждането на пристанищата в Бургас и Варна; поставяне на понтони по българския бряг на Дунава; тп делото в България; сключването на конвенции с други страни (Англия, Турция, Русия).

Много интересни са и сведенията във връзка с **откриването и разработването на природните богатства** на България (руди, минерални води в София, Банкя, солници, горивни вещества и пр.

В кореспонденцията присъстват темите за медна мина „Плакалница“ във Врачанския балкан, каменовъглена мина при с. Доспей, Самоковско, мина „Перник“, находищата при устието на р. Камчия; сребърни, оловни и бакърени мини в Рупчоската област; експлоатацията на тези находища; даване на концесии (трамвайната напр.); солниците; минерални води и бани у нас.

Търговската и митническата политика на България е добре представена: има данни за търговските ни връзки с Англия, Белгия, Германия, Русия, Холандия, Австро-Унгария, Италия, Турция, Египет, както и сключените търговски спогодби между тях; създаване на филиална банка в Цариград за обслужване на българската търговия; търговията на чужди поданици в България и увеличаване на митата за стоките им; търговията с жито (1890–1898); откриване на частно търговско училище в София; Първо българско изложение в Пловдив, 1892 г. (подготовка, реклама, участие на балканските страни в него); участие в чужди изложения – световното в Париж, в Чикаго, в Лиеж, в Бордо (на вина), във Виена (на килими) и др.

Най-общо ще се спрем и на документите, **свързани с историята на банковото дело у нас**. Те осветляват въпроси, свързани със създаването на БНБ (устав, дейност, клонове, състояние на държавното съкровище); необходимост от сключване на държавни заеми и водените за това преговори с австрийски и френски банки; създаването на нови – Земеделска (с клоновете ѝ в Бургас и Варна), Ипотечарна

банка, Индустриална банка в София, клонове на Отоманската и Българо-белгийската банка; връзки с Националната банка в Ню Йорк; проекти за откриване на Англо-българска банка в София. Има податки и за участие на чужди финансисти при уреждане на финансовите институции в България; насичане на сребърни и никелови монети за държавната хазна и пр.

В документите се съдържат и ценни сведения, свързани с развитието на **учебното дело у нас и в частност на професионалното женско образование** (Американското училище в Самоков). Съществуват податки за плетачни, столарски, занаятчийски, земеделски и др. такива училища, както и за Садовското и Русенското земеделско училище. Голяма е ролята на Начович при настаняване на българи в чужди учебни заведения (лицеи, пансиони и др.) в Цариград, Марсилия, в много чешки и австрийски училища, университети и военни школи в Русия, Италия, Франция, Германия (Хановер), дори в Бейрут.⁴⁴

И накрая, не можем да не отбележим запазените изключително голям брой **дневници, бележници и бележки**⁴⁵ на Гр. Начович, направени в продължение на 60 години политико-обществена и книжовна дейност, съдържащи сведения по най-разнообразни теми: администрация, градоустройство, финанси, данъчно дело, търговия, занаяти, индустрия и банково дело; насърчаване на индустрията; професионално и земеделско образование, химия, геология, астрономия; занаятчийски училища; аграрна политика (земеделие, скотовъдство), горско стопанство; овощарство; лозарство; бубарство; градинарство; жп и военно дело; кооперативно дело; статистика; Първо българско изложение в Пловдив (1892) и участие на чехите в него; винарски училища в Пловдив и Плевен и др.⁴⁶ данни за строежа на Софийските конюшни; Параходно дружество – Варна; тухларно дружество „Работник“ и др.

6. Иван Евстратиев Гешов (Гешев)⁴⁷

Обществено-политически деец, икономист и банкер, книжовник и публицист след Освобождението. Директор на финансите в Източна Румелия (1879–1883) и председател на Областното събрание в Пловдив. Директор на БНБ (1883–1885), министър на финансите 1886, 1894–1897, министър председател и министър на външните работи (1911–1913), Народен представител и председател на НС. Председател на БКД.

Между адресатите и авторите на кореспонденцията личат едни от най-известните имена на времето: Евл. Георгиев, Гр. Начович, Хр. Белчев, Дж. Баучер, Борис III, В. Берон, Д. Буров, С. Добрович, Г. Вернаца, д-р Ст. Данев, Хр. Пулиев, Фердинанд I, Др. Цанков, Г. Прошек, Ст. Стамболов, Т. Теодоров, Н. П. Тъпчилещов, П. Хр. Тъпчилещов, Л. Леже, Д. Круп, Ем. Лавеле, Е. Паница, Ив. Салабашев,

⁴⁴ Вж писма на Г. Бенеф, Д. Бръчков, Г. Вернаца, С. Ж. Дацов, Л. Доуи, М. Дринов, БДД, Дружество „Напредък“ – Виена, Л. Леже, д-р Д. Станчов, К. Хаджикалчев, В. Д. Стоянов и др.

⁴⁵ Техният брой е прибл. ок. 10 000, 1884 ... 1919.

⁴⁶ По-подр. вж *Обзор* на архивните фондове..., 1963, кн. 1, с. 102–125.

⁴⁷ Ф. 272, 88 515 док., 1846 ... 1939, 11 инв. оп. част от фонда в ЦДА (ф. 568) и в Музея на революционното движение в Пловдив.

д-р Д. Станчов, д-р К. Стоилов, Х. Сърмаджиев, Хр. Гендович, К. Величков, К. Вакаро, Г. Губиделников, Д. Иванчев, Ан. Унтерберг, Ан. Безеншек, Ст. Ил. и Н. Бобчев, Н. Бъкстон и др.

В основни линии тя засяга като цяло **икономическата и финансовата политика на България** през 90-те години на XIX в.⁴⁸, търговските спогодби с Англия, Германия, Франция (1894–1896) и съответния внос и износ на стоки; сключването на вътрешни и външни заеми с различни европейски държави; митнически съюзи и спогодби; финансови и банкови операции между български и чужди банки; сечене на монети от БНБ в годините (1884–1891); откриване и дейност на различни банки (БНБ, БТБ, БКБ, БТ и Индустриална банка – София, Борсови банки в Париж, Лондон, Берлин, Източна банка – Ню Йорк, Гръцка търговска банка, Солунска банка и много др.

Добре застъпена също е и информацията за различните акционерни дружества и много търговски фирми⁴⁹ у нас и в чужбина: Българско корабостроително дружество – Варна; Транспортно дружество (1895) – във Варна; Дружество за големи строежи от армиран бетон (1911); Българско автомобилно командитно дружество – София (1907); Българско строително дружество „Ив. Грозев“ – София; Акционерно дружество „Нива“ – Каварна (1912); Търговско дружество „Източни килими“ (1900); Експертно американско дружество „Ню Йорк“ (1897 – 1898), както и някои застрахователни дружества като Осигурително дружество „Балкан“ и Застрахователно дружество „България – Русе“.

Богата документална база илюстрира **създаването и развитието на фабричната промишленост** – фабрика за копринени тъкани в Станимака (1894–1897), тъкачна фабрика в Своге (1896), книжни фабрики в Габрово и София (1899–1905), кибритени в Костенец и Долна баня, консервна в София (1900), Първа софийска фабрика за вълнени платове (1906), предачна фабрика на А. Попович (1895), текстилна фабрика в Карлово (оборудване за нея, капиталовложения, доставки на вълна, пласмент на продукцията, печалби), химическа фабрика за восък и лепило в Оряхово (1895), откриване на бирени (в Павлово на Л. Трифонович през 1888), книжни, спиртни, захарни и др. (и по-конкретно около София), брикетна и парна валцова на Евл. Георгиев за брашна в Княжево, розоварна в Карлово (с участието на чуждестранни специалисти), фабрика за железни каси на Ив. Бурджев и др.

Продължава в следващия брой

⁴⁸ *Вж Обзор* на архивните фондове..., 1981, кн. 6, с. 108–110.

⁴⁹ По-подробно *вж Обзор* на архивните фондове..., 1981, кн. 5, с. 108.

Анонимният каталонски автор и неговата Historia de Jacob Xalabin

РАДОСЛАВ СПАСОВ¹

The anonymous Catalan author and his Historia de Jacob Xalabin

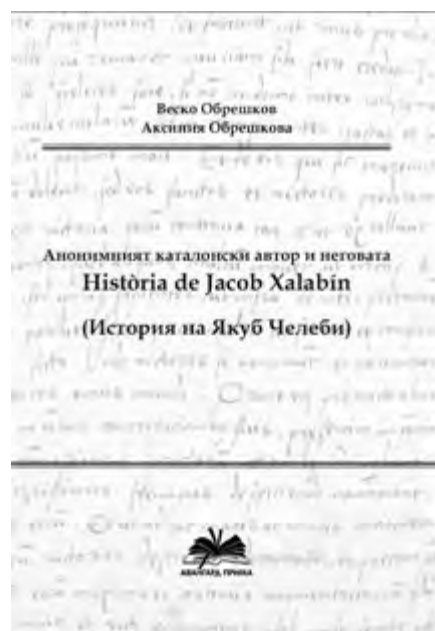
Radoslav Spasov

Summary

The book “The anonymous Catalan author and his Historia de Jacob Xalabin (History of Jacob Celebi)” is a valuable study, examining an anonymous Catalan chronicle about Jacob Celebi as an important source for the history of the Balkan Peninsula and the Bulgarians. Vesko Obreshkov and Aksinia Obreshkova have managed to optimally combine the scholarly work of the historian and the philologist in order to present to the audience a complete presentation of this important document for the era.

Key-words: Vesko Obreshkov, Aksinia Obreshkova, anonymous Catalan author, The History of Jacob Celebi.

Книгата „Анонимният каталонски автор и неговата Historia de Jacob Xalabin (История на Якуб Челеби)“ е ценно изследване, разглеждащо анонимна каталонска хроника за Якуб Челеби като важен извор за историята на Балканския полуостров. Веско Обрешков и Аксиния Обрешкова са успели по оптимален начин да съчетаят научната работа на историка и филолога, за да могат да представят на аудиторията цялостно този важен документ за епохата. Интересен факт за бъдещите читатели е, че хрониката, макар и съхранява във Френската национална библиотека, преди това е била притежание на сина на Христофор Колумб – Фернандо Колумб, който според информацията на двамата автори е колекционер и притежава най-голямата известна през този период частна библиотека. От 1885 г. ръкописът остава в Париж, въпреки че Biblioteca

¹ Радослав Спасов е доц. д-р по история и д-р по филология в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Colombina в Севиля се опитва да си го върне, то той остава на съхранение във фондовете на Френската национална библиотека.

Структурата на книгата е интересна и разчупва традиционните очаквания за такъв тип проучвания. Започва с два текста от проф. д-р Петър Моллов и проф. д-р Николай Овчаров, които имат характер на рецензии. След това се разглежда ръкописът на хрониката, като подробно са анализирани едни от най-важните проблеми за такива изследвания – жанрът на творбата, авторството на ръкописа и годината на написване. Прави впечатление, че Веско Обрешков и Аксиния Обрешкова подробно представят всички възможни гледни точки.

Текстът на ръкописа е проучен задълбочено от двамата автори, като се започне от заглавието, а след това в първата част се разглеждат интригите в двора на османския владетел, като акцентът е поставен върху болестите, героите и термините. Описани са приключенията на Якуб Челеби в Турция, като тук внимание е отделено на географския обхват, времето, маршрутите и фолклорните мотиви.

Втората част обхваща последните три глави от ръкописа, като са посочени всички възможни исторически свидетелства за битката при Косово в християнските извори: сръбски, български, руски извори и устната славянска традиция; византийските извори; италиански извори и такива от Далматинското крайбрежие; западни извори – френски, немски и испански; а мюсюлманските извори включват – османски, арабски и персийски. Двата автори правят задълбочен анализ на историческите документи и текста, което показва тяхната професионална работа при проучването на каталонския ръкопис.

В заключението се обобщават изводите на изследователите по отношение на характера на творбата, като пример за смесен ръкопис, предназначен за поучение и модел за следване. Двата автори достигат до извода, че това не е ранен извор, който описва събитията от края на XIV в. на Балканите и Косовската битка, а е създаден в края на XV в. или в началото на XVI в. (между 1492 и 1536 г.). В края има резюме на испански език, библиография и приложен превод на „Историята на Якуб Челеби“.

Това показва на практика професионалната работа на Веско Обрешков и Аксиния Обрешкова при превода и анализа на изворите от епохата. При критичен прочит на историческите документи – анализирани по тип и съдържание, се установява, че представените в проучването източници могат да дадат важни аспекти от политическите, икономическите и социалните отношения в Османската империя.

Важно е да се отбележи и още нещо много ценно. В това изследване е включена разнообразна информация, която е екскерпирана от извори от различен произход: български, сръбски, италиански, испански, френски, немски, турски, арабски, персийски и др.

Така книгата се превръща в изключително важно проучване за епохата, което е ценно с оглед на основната задача, която са си поставили двамата автори – да се представят непубликувани документи, които да послужат както на специалисти, занимаващи се с тази проблематика, така и на широк кръг читатели, имащи желание да обогатят своите познания.

Давам висока оценка на изследването, което разглежда анонимния каталонски автор и неговата история на Якуб Челеби. Сигурен съм, че професионалната работа на Веско Обрешков и Аксиния Обрешкова ще подпомогне научните разработки на онези, които се интересуват от разглеждания исторически период.

Обрешков, Веско, Обрешкова, Аксиния. Анонимният каталонски автор и неговата *Historia de Jacob Halabin* (Историята на Якуб Челеби). – София : Авангард Прима, 2022. – 308 с.

За литературата с любов, или за уважението на един ученик към своите вдъхновители

МАРИЯН КЪНЧЕВ¹

For literature with love, or for the respect of a student for his inspirers

Mariyan Kanchev

Summary

This review traces Petar Mihaylov's new book, entitled "ORES on Contemporary Bulgarian Literature", analyzing the way the work was created.

Key-words: review, Petar Mihaylov, Bulgarian literature, pandemic.

Пандемичната обстановка през изминалите години бе повод хората да ограничат контактите си извън дома и да концентрират вниманието си върху опазването на собственото си здраве. В подобен тип „затваряне“ могат да се открият и позитивни аспекти, тъй като авторите на научни трудове можеха да фокусират времето, а и енергията си в съставянето на редица текстове, които да видят бял свят по време, а и след пандемията. Такова е изданието „ОРЕС върху съвременната българска литература“ на Петър Михайлов, излязло през настоящата година. Според думите на автора в предговора това е издание, в което „преобладават текстовете, писани по време на пандемията“².

В абривиатурата ОРЕС Михайлов е побрал жанрове на литературната критика – очерци, рецензии, етюди, статии. С нотка закачливост чрез това съкращение изследователят препраща към извънредното положение в страната, породено от COVID-19. Като настоящ преподавател в средното училище, той осъзнава недостатъците в „спирането“ на образователната система, но успява да открие и положителните страни, една от които е ОРЕС – обучение от разстояние в електронна среда. Чрез този метод на обучение много учители се превърнаха

¹ Мариян Кънчев е завършил спец. „Българска филология“ в Софийския унив. „Св. Климент Охридски“. Преподавател е по бълг. език и лит. в НГДЕК „Св. Константин Кирил Философ“, София.

² Вжс с. 5.

в иновативни „златотърсачи“, търсещи най-интересните и незатормозяващи средства, чрез които да привлекат вниманието на учениците, стоящи си у дома. Част от този труд от разстояние е и настоящата книга, като с това не трябва да се остава с впечатлението, че тя предлага интерпретативни разработки на литературата, изучавана в училищата, напротив, иновативността, за която стана дума по-горе, тук се основава на вглеждането в автори и произведения от съвременната българска литература, които рядко попадат в полезрението на критиците.

Книгата е съставена от два големи раздела, като първият помества очерци, а вторият събира различни рецензии, есета, статии и студии.

Авторът, с който се „открива“ разделът с очерци, е Александър Вутимски, някак останал незаслужено недооценен и неподробно изследван от литературната критика. В книгата той е наречен „Шопен на българската елегия“³, тъй като Михайлов коментира две от творбите на „синьото момче“ – „Пролетен шум“ и „Старата черква“, излезли изпод музикален съпровод, създаден от композитора Тодор Попов (1921–2000), което доказва възможността Вутимски да бъде интерпретиран не само словесно, но и чрез други форми на изкуството.

Михайлов прави опит за вглеждане в поетическото творчество и на Александър Геров с неговата мистична и философска лирика, както и на Валери Петров, създал едни от най-вitalните стихотворения в литературата ни. От друга страна, авторът на „ОРЕС“ отделя заслужено място и на бунтаря Недялко Йорданов.

Прави впечатление, че преобладаващите очерци, избрани да бъдат част от книгата, са посветени на достойни литературоведи като легендарната проф. Милена Цанева, посветила живота си на Вазовото творчество; „жреца“ на филологията проф. Никола Георгиев; „откривателя“ на Яна Язова д-р Петър Величков; изследователката на жени писателки доц. д-р Людмила Малинова; Живка Симова, авторка на биографичната книга „Обичана и отричана“, посветена на Евгения Марс; проф. Дора Колева, задълбочено вглеждаща се в творческия облик на Яна Язова; проф. Симеон Хаджикосев, създател на поредицата от 13, подробно изследващи западноевропейската литература, книги. Прочитайки очерците, читателят остава с усещането за дълбоко интимно, лично изживяване на Петър Михайлов, който с уважение, преклонение и обич „лее“ думите си. От очерците струи вдъхновяваща енергия, която няма как да остави равнодушен обикновения читател. Авторът с дозиран субективизъм представя научните трудове, които са създадени от литературните изследователи, описани в тази част от „ОРЕС“, и без да се стреми умишлено, би породил интерес у всекиго да се докосне до поне малка част от трудовете на тези критици, които ще останат завинаги в литературната история.

Втората част от книгата на Петър Михайлов е съсредоточена върху конкретни литературни текстове. Сравнително подробно са изследвани диалогията „Сестри Палавееви“ на Алек Попов, романът „Войник“ на Калин Терзийски, романизираната биография „Лиза“ на Боряна Дукова – произведение, посветено на живота

³ Вж с. 10.

на Елисавета Багряна, романовия опит за синтезиране на българския XX в. „Биография на мъртвия век“ от Симеон Янев. Освен литературни прочити на бележистика Михайлов се спира и на съвременни български поети като Димитър Христов, чиято лирика авторът е диалогизирал с творчеството на канонизирани лирици от нашата литература, Марин Бодаков, като фокусът на изследване е върху книгите „Северна тетрадка“, „Битката за теб“ и „Мечка страх“. Ако в първия раздел Живка Симова е представена като литературен изследовател, то във втория тя е разгледана като поетеса, като се изгражда интерпретация на лириката от третата ѝ стихотворна книга – „Подреждане на хаоса“. Отделено е внимание и на сантименталната страна от душата на Радой Ралин, прозираща от проведената от доц. Вихрен Чернокожев литературна анкета, в която, разбира се, е заделено място и за невероятната лирика, излязла измежду пръстите на този незаменен български поет. Михайлов е обгледал и световъзприемането на Христо Черняев в неговите стихотворения.

Най-голямото предимство на книгата е, че езикът, на който е написана, е изключително достъпен. Неминуемо за това спомага преподавателският опит на младия учен в средното училище, където литературните интерпретации е необходимо да бъдат ословесени по лесновъзприемаем за подрастващите начин. Но и не само, думите на Петър Михайлов са както подредени организирано и четимо, така са и емоционално натоварени. От поместените в книгата текстове личи известна доза субективизъм (особено тези, които засягат литературните изследователи, част от които авторът е имал честта да познава и да се учи от тях), но и вездесъща гледна точка на коректен литературен критик, непозволяващ субективното начало да бъде водещо.

И все пак, ако възприемем, че литературата на първо място е изкуство, а след това наука, няма как да останем изненадани, че измежду страниците на този иновативен сборник от изследователски текстове прозира емоционална наситеност, чувственост, присъща на отдалите живота си на художествените произведения хора. А това, че думите се доближават до организирането на обикновената реч, предразполага дори и по-заинтересовани ученици да прочетат тази книга. И оставаме с надеждата, че все повече учители от обикновените средни училища ще се осмеляват да издават подобни трудове, защото по този начин ще дават пример на своите възпитаници, че литературата не е единствено това, което се изучава в класната стая, а тя е съкровищница, която заслужава да бъде изследвана.

Михайлов, Петър. ОПЕС върху съвременната българска литература : очерци, рецензии, етюди, статии. – [София] : КВИ, 2023 ([София] : [Скала принт]). – 276 с.

Загл. на кор.: Очерци, рецензии, етюди, статии върху съвременната българска литература. Загл. на гърба на кн.: ОПЕС.